

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

आनन्द भूमि

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

द्वीप ब्राम्हणद्वारा बुद्धको अस्थिघात राजाहस्ताई विहरण गर्नुको

वर्ष २९, अंक १,

बु.सं. २५४५, इ.सं. २००१ मे,

ने.सं. ११२१, वि.सं. २०५८

*Ambassador of the Democratic Socialist
Republic of Sri Lanka in Nepal*

Message of Her Excellency the Ambassador of Sri Lanka in Nepal

It is with a great pleasure I am sending this message to the special issue of the 'Ananda Bhumi' magazine, which publish every month for the benefit of laymen who are keen on learning the teachings of Lord Buddha. It is a notable act that the magazine has been published continuously over a 28 years irrespective of the difficulties and hardships faced. I would like to convey my best wishes to the publishers for their untiring efforts and also to continue propagating Dhamma in the Land where Lord Buddha was born.

Since year 2000, the Vesak Full Moon Day has been recognized by the United Nations, as a day important for the Buddhists all over the world. As the Ambassador of Sri Lanka to the Kingdom of Nepal, the birth place of Prince Siddhartha Gauthama, I am proud to say that Sri Lanka took the initiative with the support of the other Buddhist countries and the likeminded countries, for the United Nations to give this particular day the due recognition, nearly 2600 years after the birth of Lord Buddha.

On the Vesak Full Moon Day, Buddhists world over celebrate the Birth, the Enlightenment and the Passing Away of Lord Buddha and contemplate his teachings by performing various acts such as almsgiving, donating blood/ eyes, meditating and attending religious activities. We, the Buddhists in Nepal should take this occasion to take the message of Lord Buddha to the people to wipe away the terror and violence from the society and promote the peace and tolerance enabling people to live in harmony.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Pamela J. Deen'.

Pamela J. Deen
Ambassador

आनन्दभूमि

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

सम्पादन सल्लाहकार
भिक्षु कुमार काश्यप
सुवर्ण शाक्य

सम्पादक / कम्प्युटर सेटिङ्ग
भिक्षु पञ्जामूर्ति
सहयोगी
श्रा. प्रज्ञारत्न

व्यवस्थापक
भिक्षु धर्ममूर्ति
व्यवस्थापन सहयोगी
श्रा. शासनरतन

प्रकाशक
आनन्दकुटी विहार गुठी
स्वयम्भू
फोन नं. २७१४२०
कार्यालय
आनन्दकुटी विहार
स्वयम्भू, काठमाडौं
पोष्टबक्स नं. ३००७
फोन नं. २७१४२०

वर्ष २९ - अङ्क १ - बु.सं. २५४५ बैशाखपूर्णिमा

सेहि दारेहि असन्तुट्टो - वेसियासुपदिस्सति ।
दिस्सति परदारेसु - तं पराभवतो मुखं ॥

जो आपना पत्नीबाट असन्तुष्ट भई वेश्यागमन
गरी हिँड्छ, त्यो उसको पतनको कारण हुनेछ ।

वार्षिक शुल्क रु. ६०।-

आजीवन शुल्क रु. १,०००।-

एक प्रतिको रु. ६।-

सम्पादकीय-

नेपालका सुपुत्र सिद्धार्थ गौतम बुद्धको जन्म आजभन्दा २६०० सय वर्षपूर्व रमणीय, सुन्दर प्राकृतिक उपवनको नामले प्रख्यात लुम्बिनी शालोद्यानमा भएको थियो । जीवन, जगत् र यथार्थताको खोजीको निम्ति भौतिक सुखभन्दा पनि आध्यात्मिक सुखलाई नै श्रेष्ठमय सुख भन्ने सत्यतालाई शिरोधार्य गरी २९ वर्षको खाइलाग्दो युवा अवस्थामा अपना सारा राजपाट, ऐशआराम, घरपरिवार, भर्खर जन्मेको नाबालक राहुल कुमार तथा ऐश्वर्यवान् सुन्दर अर्धाङ्गीनि यशोधरालाई परित्याग गरी आध्यात्मिक सुख अर्थात् सत्यको खोजपथतिर लम्कनु भएको थियो । सत्यताको खोजपथमा अग्रसर हुने क्रमसंगै सिद्धार्थ कुमार तत्कालका प्रसिद्ध आचार्यहरू आलारकालाम र उद्दकरामपुत्र जस्ता विद्वान्हरूका शरणमा रही यथार्थताको अध्ययन गर्ने कार्य र तपसचर्याको अभ्यास पनि गर्नुभयो । तर त्यसबाट यथार्थ ज्ञान हासिल गर्न नसक्ने कुराको ज्ञात भएपछि पञ्चवर्गीय ऋषिहरूका साथ सत्यको खोजीमा लाग्नुभयो । यसै सिलसिलामा छ वर्षसम्म ज्यादै कठिन तथा कठोर दुश्कर तपस्या गर्नुभयो । यद्यपि त्यस अभ्यासबाट आफूले खोजिगरेको यथार्थ सत्यताको बोध गर्न सक्ने कुनै सम्भावना पाउनुभएन र अन्ततः मध्यममार्गको सिद्धान्तलाई अंगिकार गरी त्यसमा अवतीर्ण हुनुभयो । फलस्वरूप बैशाख शुक्लपूर्णिमाको दिन ३५ वर्षको उमेरमा सम्यक्सम्बोधि ज्ञान लाभ गर्नुभई सर्वार्थसिद्ध गौतम बुद्ध हुनुभएको दिन पनि आजको बैशाख शुक्लपूर्णिमा नै हो । यस दिन जन्म, बुद्धत्व प्राप्ति र महापरिनिर्वाण जस्ता तीन मुख्य घटनाको संयोग-त्रिसंयोगको दिन हो ।

स्वयंले परीक्षण गवेषण गरी बुद्धत्व हासिल गर्नुभएको यस पावन बैशाख पूर्णिमालाई विश्वका विभिन्न राष्ट्रहरूले बुद्धजयन्ती, बुद्धपूर्णिमा, स्वार्थापुन्हि आदि सुनामले हर्षोल्लासकासाथ मनाउने गरिँदै आएका छन् ।

अन्तमा गौतम बुद्धले बोध गर्नुभएका बोधिज्ञानद्वारा संसारका सम्पूर्ण प्राणीमात्र दुःखमय भूमरिबाट छुटकारा प्राप्त गर्न सकोस् । र २५४५ औं बुद्धजयन्तीको पावन शुभ-अवसरमा सम्पूर्ण प्राणीजगत्ले विश्वभर फैलिईरहेको हिंसाको अन्त्य र शान्ति फैलाई प्रगतिपथतिर लम्कन सकोस् भन्ने यस पावन शुभ अवसरको आगमन संग-संगै विश्वमा शान्ति सुख र समृद्धि कायम गर्न सकोस् भन्ने हाम्रो भित्रीहृदय देखिको कामना छ ।

सीलवीमंस जातक

- आचार्य भिक्षु अमृतानन्द

"सीलं किरेव कल्याणन्ति...^१" भन्ने यो गाथा जेतवनमा बसिरहनुभएका शास्ताले एक शील(=सदाचार) परीक्षक ब्राह्मणको कारणमा बताउनुभएको हो ।

वर्तमान कथा

यिनी कोशल राजाको आश्रयमा बाँचेका थिए । साथै त्रिशरण-गत अखण्ड पञ्चशील पालन गर्थे र तीनै वेदमा पारङ्गत थिए । "यी शीलवान् ब्राह्मण हुन्" भनी राजाले उनको विशेष सम्मान गर्दथे ।

एकदिन उनले सोचे- "यी राजा मलाई अरू ब्राह्मणहरूलाईभन्दा विशेष सम्मान गर्छन् । मलाई बडो गौरवले हेर्छन् । के यी राजाले मेरो जात, गोत्र अथवा कुलस्थान आदि सम्पत्तिलाई देखेर यो सम्मान गरेका हुन् कि अथवा शील-सदाचार सम्पत्तिलाई हेरेर सम्मान गरेका हुन् ? यसको परीक्षा गर्नुपर्छ ।"

अनि एकदिन राजाको चाकरीमा गई घर फर्किरहेको बेलामा नसोधिकनै सराफीको पसलबाट एक कार्षापण लिएर गए । ब्राह्मणप्रति भएको श्रद्धाको कारणले गर्दा सराफी केही बोलेन । फेरि अर्को दिन दुइ कार्षापण प्छिकी लिएर गए । त्यसदिन पनि सराफी चुपलागेरै बस्यो । त्यस्तै गरी तेश्रो दिनमा एक मुट्टी कार्षापण लिँदा सराफीले "तिमीले राजकुटुम्बको लूट गरेको यो तेश्रो दिन हो । राजकुटुम्बको लूट गर्ने चोर समाते" भन्दै तीनबार चिच्च्यायो । अनि यता उताबाट मानिसहरू जम्मा भई "चिरकालदेखि तिमी शीलवान् जस्तै गरी हिँड्थ्यौ" भन्दै दुइ तीन थप्पड दिई बाँधेर राजाकहाँ लगे ।

अपसोच प्रकट गर्दै राजाले भने- "ब्राह्मण ! किन तिमीले यस्तो दुराचार गरेको ? लैजाऊ यसलाई राजदण्ड देऊ ।"

ब्राह्मणले भने- "महाराज ! म चोर होइन ।"

"त्यसोभए किन राजकुटुम्बको पसलबाट कार्षापण लिएको त ?"

"तपाईंले मलाई धेरै सम्मान गरेको देखेर 'राजाले मेरो जात आदिको कारणले मलाई धेरै सम्मान गरेका हुन् कि अथवा मेरो शील-सदाचारको कारणले हो ?' भन्ने कुराको परीक्षा गर्नको निमित्त यस्तो गरेको हुँ । अब निश्चयरूपले थाहापाएँ कि 'शीलकै कारणले तपाईंले मेरो सम्मान गर्नुभएको रहेछ । जात्यादिको कारणले होइन ।' मलाई राजदण्ड दिइयो भन्ने कुराको आधारमा पनि म यो निश्चयमा पुगें कि 'यो लोकमा शील नै श्रेष्ठ र शील नै प्रमुख रहेछ ।' अब घरमा बसेर कामभोग सेवन गरी शील अनुरूप कार्य गर्न सक्ने छैन । आजै जेतवनमा गई शास्ताको सामुन्ने प्रव्रजित हुनेछु । हे देव ! मलाई प्रव्रज्याको आज्ञा दिनुहोस्" भनी राजाको अनुमति लिई जेतवनतिर लागेर गए । अनि उनका ज्ञाति सुहृद बन्धुहरू एकत्रित भई उनलाई रोक्न नसकेपछि उनीहरू फर्केर गए ।

शास्ताकहाँ गई ब्राह्मणले प्रव्रज्या मागी प्रव्रज्या र उपसम्पदा^२ प्राप्त गरे । अनि कर्मस्थान (=योगाभ्यास) मा तल्लीन भई विपश्यना ध्यान वृद्धिगरी अरहत् भई शास्ताकहाँ गई "भन्ते ! मेरो प्रव्रज्या सफल भयो" भनी अञ्जा (=अरहत्व) को व्याकरण (=प्रकाश) गरे । उनको त्यो अरहत्व-सम्बन्धी व्याकरणको कुरा भिक्षुसङ्घको बीचमा प्रकट भयो ।

अनि एकदिन धर्मसभामा भेला भएका भिक्षुहरू "आवुसो ! राजाको उपस्थापक अमुक ब्राह्मण आफ्नो शील-सदाचार परीक्षा गरी राजाको वचन लिई प्रव्रजित भई अरहत्वमा प्रतिष्ठित भए" भन्दै उनको गुण बयान गरी बसिरहेका थिए । शास्ता आउनुभई सोध्नुभयो -

^१ जा. पा. I. पृ. २१: सीलवीमंसजातक, नं.

८६, अ. कं. I-II. पृ. २७२.

^२ उपसम्पदा भनेको पूर्ण भिक्षुत्व हो ।

"भिक्षु हो ! अहिले तिमीहरू यहाँ के कुरा गरी बसिरहेको ?"

"यो यो" भनी बताएपछि "भिक्षु हो ! आफनो शील परीक्षा गरी प्रब्रजित भई अहिले मात्र यिनले आफनो प्रतिष्ठा बनाएका होइनन् । अधि पनि यस्ता पण्डितहरूले आफनो प्रतिष्ठा बनाएका थिए" भनी भन्नुहुँदै पूर्वजन्मको कुरा बताउनुभयो ।

अतीत कथा

अतीत समयमा बाराणशीमा ब्रह्मदत्त राजाले राज्य गरिरहेको बेलामा बोधिसत्त्व उनका पुरोहित भएका थिए ।

यी दानवान्, शीलवान् तथा अखण्ड पञ्चशील पालन गर्दथे । अरू ब्राह्मणहरूलाई भन्दा पनि यिनलाई राजाले विशेष सम्मान गर्दथे । (अरू सबै कुरा माथि लेखिएको वर्तमानका कथा जस्तै हुन् ।)

अनि बोधिसत्त्वलाई बाँधेर राजाकहाँ लगिरहेको बेलामा सपेराले बाटोको बीचमा सर्पलाई नचाई सर्पको पुच्छर समात्दथ्यो, घाँटी समात्दथ्यो र आफनो गर्धनमा पनि बेर्दथ्यो । अनि बोधिसत्त्वले उसलाई भने- 'हे तात ! यो सर्पको पुच्छर नसमात, घाँटी नसमात र आफनो गर्धनमा पनि नबेर । यसले डसी ज्यान पनि लिनसक्छ ।'

सपेराले भन्यो- "ब्राह्मण ! यो सर्प शीलवान् र आचार सम्पन्न छ । जस्तो तिमी छौ त्यस्तो दुःशील छैन । आफनो दुःशीलताको कारणले अनाचार गरेको हुँदा तिमीलाई 'राजकुटुम्ब लुट्ने चोर' भनी बाँधेर लगिरहेछन् ।"

अनि उनले सोचे- "नटोक्ने भएकोले र पीडा नदिने भएकोले सर्पलाई पनि शीलवान् भन्दछन् भने मानिसहरूको त के कुरा । यो लोकमा शील नै उत्तम रहेछ । त्योभन्दा बढ्ता अरू केही रहेनछ ।" अनि उनलाई लगेर राजालाई देखाए ।

राजाले सोधे - "तात ! यो के हो ?"

"देव ! राजकुटुम्ब लुट्ने चोर हो ।"

"त्यसोभए यसलाई राजदण्ड देऊ ।"

"महाराज ! म चोर होइन" भनी बाह्रणले भने ।

"त्यसोभए कार्षापण किन लिएको त ?" भनी सोद्धा माथि लेखिए जस्तै सबै कुरा भन्दै "अतः यस कारणद्वारा यो लोकमा शील नै उत्तम र शील नै प्रमुख रहेछ भन्ने निश्चयमा म पुगेको छु" भनी भने । अरू कुरा छाडिदिऊँ, नडल्ने भएकोले र पीडा नदिने भएकोले यस्तो विषधारी सर्पलाई पनि शीलवान् भनिएको हो । यसकारणले पनि शील नै उत्तम र शील नै श्रेष्ठ रहेछ भनी शीलकै वर्णन गरी यो गाथा भने-

"सीलं किरेव कल्याणं सीलं लोके अनुत्तरं ।

पस्स घोरविसो नागो सीलवाति न हञ्जती"ति ॥"

अर्थ- "शील नै कल्याण छ र शील नै लोकमा सर्वोत्तम छ । हेर, शीलवान् ठानी घोरविषधारी सर्पले पनि डसेन ।"

यसरी बोधिसत्त्वले यस गाथाद्वारा राजालाई धर्मोपदेश गरी कामभोगलाई त्यागी ऋषिप्रब्रज्या- अनुसार प्रब्रजित भई हिमालयमा गई पञ्चाभिज्ञ^१ र अष्टसमापत्तिहरू लाभ गरी बाह्रण ब्रह्मलोक परायण भए । यो धर्मोपदेशका कुरा गरी शास्ताले जातक समाधान गर्नुभयो ।

"त्यस बखतको राजपरिषद् अहिलेको बुद्धपरिषद् थियो र पुरोहित ब्राह्मण चाहीं म नै थिएँ" भनी भन्नुभयो ।

☆ इतिहासमा सबभन्दा बढि चैत्यहरू सम्राट् अशोकले बनाएको थियो ।

☆ सन् १९५२ मा साँचीमा सारिपुत्र र मौद्गल्यायनको अस्थिघातु राखी स्तूप बनाइएको थियो ।

^१ १. ऋद्धिविधज्ञान, २. दिव्यश्रोतज्ञान, ३. परचित्तज्ञान, ४. पूर्वेनिवासानुस्मृतिज्ञान र ५. दिव्यचक्षुज्ञानलाई 'पञ्चाभिज्ञ' भनिन्छ ।

को थियो त्यो ?

-चन्द्रकाजी शाक्य
यताबहाल, लगन टोल

को थियो त्यो ?

राप्ती रोहिणीको बीच फलेफुलेको लुम्बिनी चम्किएको थियो । देवदहको मार्गमा मायादेवी खडा थिइन्, शालभञ्जिकाकी मुद्रामा । लुम्बिनी अघायो, शाल फुलेर उठ्यो ।

सद्योजातले सात पाइला टेक्यो, पाइला-पाइलामा सेतो कमल फुल्यो । इन्द्रले उसलाई उठाइलियो, कल्पतरुहरूका कुसुम जालमाथि । देवताहरूले फुलहरूका गुच्छाहरू चढाए र चंवरले हम्काए । सद्योजात हाँस्यो ।

प्रजापतीले मायाको अनुराग दिइन् ।

असित-नारद ऋक्यो, असित पनि, नारद पनि - पिताको आशीर्वादको, पुत्रको अभिवादनको ।

"बत्तीस लक्षण, अस्ती अनुव्यञ्जन-सार्वभौम !" शुद्धोदन खुशीले गद्गद् भयो । असित शंसित थियो, नारद प्रसन्न ।

"सार्वभौम ?" शाक्य-राजाले सोध्यो । स्वरमा हर्ष थियो, हृदयमा उल्लास ।

"सार्वभौम सम्राट्"- असित हाँस्यो ।

भागिनेय्य नारद हाँस्यो, विश्वामित्र, राजा, सभासद् हाँसे ।

"सार्वभौम परिव्राजक"- असित फेरि हाँस्यो ।

भागिनेय्य फेरि हाँस्यो, विश्वामित्र चुप लागिरह्यो, राजा जिज्ञासु, सभासद् मूढ ।

"भागिनेय्य, तिमी भाग्यवान् छौ, सुन्न पाउलास् । म हुँ अभागी अ-सित- असित रुन लाग्यो ।

असितसित जान लागेका उसको भागिनेय्य नारदलाई राजाले रोक्यो ।

वेदनाको सहचर थियो त्यो कुमार-सहानुभवी ।-

सुखमा सबै टाढा थियो, तर दुःखमा उ साथ थियो-सबैको ।

वेदनाले रोएकाहरूका आंसुसित उसको आंसु मिल्यो । क्षणिक सुख उसलाई रिश्ताउन सकेन । तृष्णा हाँसिन, तर आफै लज्जाइन् ।

उसलाई पाउनुथियो जीवहरूका एकाकी सुख-एकाकी, द्वन्दचक्रबाट रहित ।

उ बसिराखेको थियो ।

उ बसिराखेको थियो, सन्तप्त व्यथित । केही समय पहिले उ आई बसेको थियो स्वच्छ पुष्करिणीको सोपान मार्गमा । हल्लिरहेका लहराहरूमा उसको करीटको छाँया हल्लिरहेको थियो, ऋकी ऋकी । छाँया तरंगहरूमा उछल्दै, ऋकी । लहराहरू बढेर फैली जान्छ, नजिकैको पद्मपत्रहरूका छाँयामा हराउंदछ । तिनको हल्लिएको नालहरूका बीच । तिनै पत्रहरू माथि दृष्टि स्थिर जै भएको थियो । तिनीहरू मध्ये एउटा पत्र छाता जत्रै ठूलो थियो । त्यसको एउटा भाग केही उठेको जस्तो थियो ।

वायुको एक हलका, केही दृढतर, श्लोक आयो । पद्मपत्रको उठेको भागबाट केही जलमा गियो- भुरभुर । कीरीटमण्डित मस्तक केही अगाडि ऋक्यो- अगाडि, त्यस पद्मपत्रको उठेको किंचित पीत भागमा । नीलाम्बुज-श्याम विशाल आँखाहरूले देख्यो- एक विशाल विश्वको संसृति, सुन्यो- एक विस्तृत ब्रह्माण्डका परूष कोलाहल, सृष्टिको प्रजनन, प्रसार, प्रलयको ऋकृति-असंख्य कृमि आफ्नो कुटिल काया विस्तृत संकुचित गर्दै उमड रहेको थियो । तलको मातस्यन्यायको माथि प्रतिबिम्ब थियो । एक अपेक्षाकृत विशाल कृमि त्यस संघट्टको बीच अलप्ली रहेको थियो ।

कीरीटमण्डित मस्तक फेरि गियो- घृणाले, व्यथित । त्यो बसेको थियो सन्तप्त, व्यथित ।

उसले भन्यो, "के यहाँ पनि ? स्रष्टाको सूर्यरूपी खोलिराखेको दृष्टिको तल नै ?"

उसले उदय भएको सूर्यतिरबाट दृष्टि हटाई जलमा डाल्यो- त्यहाँ जीवहरूको कोलाहल सुन्यो, घर्षणको वेग देख्यो । आफुभित्र उसले दृष्टि घुमायो-

"के त्यहाँ पनि त्यही कोलाहल छ, त्यही घर्षण ?" उसले सोध्यो ।

निस्तब्ध त्यो बसिराखेको थियो, नीरब, सन्तप्त, व्यथित । चिम्बुक वक्षमा टिकेको थियो । बाहिर समुद्र शान्त थियो, प्रशान्त, परन्तु भित्र भयंकर कोलाहल थियो ।

नजिकैको बाल-कदलीमा शब्द भयो । कुमारले मस्तक उठायो -कदली पत्र र यष्टिको सन्धिमा बाणविद्ध क्रौंच तडपिरहेको थियो । कुमारको नेत्र चम्क्यो, फैलियो ।

उ उठ्यो । उसले क्रौंचलाई उठाइलियो । विस्तारै वाण फिर्क्यो उसले पुष्करिणीको जलले घाउ पखाल्यो । क्रौंचले प्वाख फडफडायो । वेदनाले त्यसले आफ्नो नेत्र बन्द गर्‍यो । कुमारले आँखा पनि मोडियो । सहवेदनाले उसको हृदय टुक्रा टुक्रा भयो । क्रौंच हातमा फडफडायो । कुमारको नेत्रमा आँसुले भरेको थियो ।

नजिकैको छाँया देखेर उसले दृष्टि उठायो- दृष्टिपथमा शिकारीको मूर्ति आर्य अड्यो । आगन्तुकको सुपुष्ट वामस्कन्ध माथि, पछिल्ला भागमा वाणको तोड्कोको मुखबाट कंकपत्र झँकिरहेको थियो । प्रत्यंचा चढाइएको धनुष त्यसै स्कन्धबाट लट्कीरहेको थियो, दाहिने हातले वाणको नोक औँलाले घर्षित गरिरहेको थियो । वक्षको सानो पुष्पहार अहिले केही घुमिल भएको थियो ।

शिकारीको मूर्ति मानवी थियो, देवदत्तको । प्रसन्न श्रमित, तुष्ट ।

कुमारले घृणाले दृष्टि फेरिलियो ।

देवदत्त बोल्यो "कुमार, क्रौंच मेरो हो ।"

कुमारले फेरि दृष्टि उठायो ।

बोल्यो, "लुब्धक ! किरात !"

"विश्वामित्र-कुलपतिको अनुसार यो शब्द सभ्य होइन, कुमार । शाक्य कुमारको सर्वथा अयोग्य ।" - देवदत्त विसुरले हाँसेर बोल्यो ।

कुमारले फेरि आफ्नो दृष्टि तडपिरहेको क्रौंच माथि डाल्यो । फेरि पानीको केही थोपा त्यसको आँखामा डाल्यो, केही उसको चुच्चोमा ।

देवदत्तले फेरि भन्यो, "कुमार, क्रौंच मेरो हो ।"

कुमारले आफ्नो प्रशस्त कपालबाट सेता पसिनाहरू पुछ्निलियो ।

देवदत्तले केही सस्वर भन्यो, "कुमार ! क्रौंच मेरो हो ।"

कुमारको ओंठ फरफरायो, शब्द भयो- "मृत क्रौंच तेरो, जीवित मेरो ।"

उसले दृष्टि फेरि क्रौंच माथि डाल्यो । रक्त प्रवाह बन्द हुँदै गइरहेको थियो । परन्तु पहिले निस्केका रगत पानीसित मिसिएर प्वाख तथा नडहरू राता पारेका थिए । उसले अर्को हातले क्रौंचलाई समाई आफ्नो हातका नडहरू धोए ।

देवदत्त कुमारको शान्तिसित जलेको थियो ।

उसले तीखो स्वरले बोल्यो - "कुमार !"

कुमारले सवेग उसतिर दृष्टि फेर्‍यो । सोध्यो, "के ?"

"देऊ मेरो क्रौंच"- क्रोधले हलका राता भएका देवदत्त जल्यो ।

"यमसित माग आफ्नो क्रौंच, देवदत्त ।" कुमारले सवेग उत्तर दियो ।

"म लिन्छु ।" देवदत्तले अडान लियो ।

"लेऊ लेऊ, यदि शक्ति छ भने ।" कुमारले ललकायो । देवदत्त उसको नजिक बढ्यो ।

क्रुद्ध कुमार उसतर्फ घुम्‍यो साथै कदलीको मुठभेडमा भनाभन भयो र तीन सशस्त्र सैनिक कुमारको

नजिक आई खडाभयो । यी शुद्धोदनद्वारा नियुक्त कुमारको रक्षक थिए । उसको अनजानै सधै साथ लागि रहन्थ्यो । देवदत्त डरायो । त्यो सभा भवनतिर हिँड्यो । कुमारले उसको अनुसरण गर्‍यो ।

द्वारपालले सूचित गर्‍यो- कुमार देवदत्त, कुमार गौतम ! उसको शब्द अर्जै गुजिरहेकै थियो जब देवदत्तले प्रवेश गर्दा । कुमार उसको पछ्याडि थियो, क्रौंचलाई हृदयमा लगाई । प्रवेश गर्नासाथै देवदत्तले सभामा न्याय याचना गर्‍यो ।

राजाले सोध्यो, "क्रौंच कस्ले मारेको ?"

प्रसन्न देवदत्तले बोल्यो - "मैले ।"

कुमार स्थिर, गम्भीर स्वरमा बोले, "बचाएँ मैले !"

सभा निस्तब्ध थियो ।

कुमारले सोध्यो, "क्रौंच मार्नेको हुन्छ या बचाउनेको ?"

सभा निःशब्द थियो । कुमारको शब्द धेरै बेरसम्म सभाभवनमा गुजिरहेका थियो ।

कुलपतिको आश्रममा उपनीत कुमारले पढे - कल्प, व्याकरण, निरुक्त, छन्द, ज्योतिष, शिक्षा, चारै वेद !

उसको हृदयलाई शान्ति मिलेन । न उसको जिज्ञासाको उत्तर मिल्यो ।

"मनुष्य-जीव- दुःखी किन ?" उसले सोध्यो ।

ग्रन्थहरूबाट उसको उत्तर मिलेन । तर्कले तृप्ति दिएन । विद्या निरर्थक सिद्ध भयो । जुन ज्ञानमा व्याधिहरूका शासन छैन, जरा-मरणको अन्त छैन, त्यसबाट लाभ के ? उसले तपोवन छोडी दियो । उसको समावर्तन भयो ।

बुबाले अनुनय गर्‍यो । वैरागी गृहस्थ बन्यो- मातुल कन्थ । यशोधरा देवदहबाट आइन्, श्रृंगारका मद लिई, सौन्दर्यका शक्ति लिई, यौवनका आस्रव लिई ।

न जित्न सक्यो । श्रृंगार - बेलि मुर्झ्यो, सौन्दर्य श्रृंगारको अवलम्ब विना निर्बल भयो, यौवन एकलै बावला भयो ।

कुमार बनी रह्यो- एक जिज्ञासु-अधीर, आमोद-प्रमोदबाट टाढा, संयत ।

उसलाई जानिएको थियो, त्यस अर्धसर्षको युवालाई । प्रबन्ध पूरा भइसकेको थियो, शक्ति दृढ थियो । एकाएक कपिलवस्तुको विपुल घण्टा बज्यो । तूर्य तथा दमाहा र दमरूका शब्द ध्वनीको नगर व्याप्त भयो, शंख ध्वनीले गगन गुंजायमान ।

दासीले उल्लासमय शब्दमा भनिन्, "शुभ भयो-तनय !"

शसंक युवा बोले, "अशुभ भयो- राहुल !"

व्यंग आदेश भयो- शुद्धोदनले सच्चोजातलाई पुलकित भई पुकार्यो राहुल !"

त्यो गयो । जानेवेला उसले एकचोटी शयन कक्षमा हेर्‍यो दासिहरू, सखिहरू, यताउती लडिरहेकी, तिनीहरूका वस्त्र खुल्ला थियो-अस्त-व्यस्त । बलेकी दीपशिखा अर्जै सुतेकी थिइन् उनी कोलिय दण्डपाणिनी गोपा, कपिलवस्तुका शाक्य-प्रासादकी कौमुदिणी यशोधरा, शिशुको मस्तक माथि अभयका हात राखि, आफ्नी आराध्य देवको समपनामा सोच्दै, रोक्दै ।

स्वजन रोकेन ।

मार्तण्ड-सरीखा शिशु एकचोटी जनकको अन्तरमा चम्क्यो । उसले उसलाई खिँच्यो-सहस्र बाहुले ।

रोकेन स्वजन ।

संसारका स्वजन हिँड्यो-रोइरहेका विश्वको आँसु पुछ्छन । यो महाभिनिष्क्रमण थियो ।

कपिलवस्तु ब्यूँज्यो ।

महामणि हराइसकेको थियो ।

कोलिय छुटी गयो, पावा पनि छुट्यो । अनोमाको पारी महायात्रीले खड्गले आफ्नो लामो टुपी काटे, घुँघरिएका कपालहरू पनि रहेन । छन्दकको वस्त्रहरूको भाग्य फेर्‍यो । रत्नमय वस्त्राभूषण हातमा लिई छन्दक हेरिरह्यो ।

अनि कन्थक ?

त्यो पनि हेरि रह्यो जबसम्म उसको स्वामी
वैशाली राज्यको सीमाको उपवनमा बिलाएको थिएन ।

आलारकालामको तपोवनमा तीनसय
ब्रह्मचारीहरू अध्ययन गर्दथे । उपनिषद् र दर्शन
अध्ययन गरे, पुरन्तु जिज्ञासा जागिनै रह्यो ।
आकिंचायतन धर्ममा मानुषिक क्लेशहरूको शमनको
उत्तर थिएन ।

सुखको खोजिमा यात्री फेरि हिंडी गए-
राजगृहतर्फ प्रकाण्ड दार्शनिक उद्दक रामपुत्रको समीप ।

गरिब्रजको भग्न स्तूप माथि विम्बिसारले
बनाएको राजगृह खडा थियो, गौरवले शीर उठाएको ।

यात्री उताबाट निस्क्यो जता मगध
शैशुनाग-श्रेणिक विम्बिसार-उसको तेजस्वी मुख-
मण्डलदेखि चकित भयो । उसले सारा मगध उसको
चरणमा राखिदियो ।

यात्री हांस्यो ।

“शाक्यहरूको राज्य विस्तार विलासको अर्थ
प्रचुर छ, राजन र बुबाको स्नेहको राज्य त्यसभन्दा
पनि बढी विस्तृत छ र यशोधराको स्वप्नको त्यसभन्दा
पनि ।” त्यो बोल्थ्यो -पूर्ववत् नै हांस्यो ।

श्रेणिकले शिर ङुकायो ।

यात्री फेरि हिंड्यो ।

प्रातः ध्यानको समय जब उ उद्दकरामपुत्रको
आश्रममा पुग्यो सप्तशत दीक्षितहरूको कण्ठबाट
निस्केका ब्रह्मघोष वन प्रान्तलाई कम्पायमान गरिरहेको
थियो । त्यो पनि दीक्षित भयो ।

जिज्ञासा बनी रह्यो । उसको उद्विग्न हृदयमा
उठेका प्रश्नहरूको उत्तर उद्दकसित थिएन ।

त्यो बोल्थ्यो, “श्रद्धा, वीर्य, समाधि तथा स्मृति
प्राप्त गरिसके, परन्तु यसबाट निर्वाणको शान्ति मिल्न
सकेन । म गर्नेछु प्रज्ञासित साक्षात्कार ।

महापथमा त्यो हिंडी गयो ।

यस पटक उ एकलै थिएन । पांचजना अरू
ब्रह्मचारी पञ्चभद्रवर्गीय पनि-उसित साथ लागे ।
कहाँ ?

.....जहाँ उ घोर तपस्या गर्न सकोस् ।

त्यो राजगृहको तर्फबाट खडारहेको पर्वत श्रेणी
नाघी उतापारी-गयाको महाकान्तारमा ।

निरंजनाको किनारामा यात्री रोके ।

घोर तप प्रारम्भ भयो । ६ वर्षसम्म यो तप
चलिरह्यो । काया क्षीण भयो, आकार मूर्तिवत् अवसन्न
भयो । शरीर-पंजर कंकाल मात्र रह्यो । चेतना नष्ट
भयो ।

उरुविल्वका नर्तकिहरू नाचे ।

उनीहरू गाइन्- “बीणाको तारहरू खुकुलो
नपार, होइन भने त्यो बज्दैन र हेर, त्यसलाई बढी न
कस पनि, होइन भने त्यो चुँडिएला ।”

ध्वनी रोम-रोममा ञ्जनाउन थाल्यो-
“बीणाका तारहरू खुकुलो नपार- होइन भने त्यो
बज्दैन र हेर, त्यसलाई बढी न कस पनि, होइन भने
त्यो चुँडिन्छ ।”

तप छुट्यो । भोजनको खोजिमा उ हिँड्यो ।
निरंजनामा स्नान गरी उ रूखमुनि आसन मारी बसे ।
श्रेष्ठि कन्याहरूले उसको विस्मयजनक मुख देख्यो ।
त्यसलाई वृक्ष देवता थानी सुजातो खीर खुवाई दियो ।
पञ्चभद्रवर्गीय पेटू-परिव्राजकलाई छोडि गयो- पश्चिम,
वाराणसीको नजिक मृगदावनमा ।

एकदिन अश्वत्थको मुनि विचारमग्न भई
बस्यो । तृष्णा, विलास, व्यसनहरूले प्रचण्ड आक्रमण
गर्‍यो । उ विचलित भएन । मार पनि आफ्ना सेना
सहित पुग्यो- उसका कन्याहरू तृष्णा, अरति, रति पनि
असफल रह्यो । उसले धरतीलाई स्पर्श गरी त्यसलाई
साक्षी बनायो-मार विजयको, उरुविलको नजिक ।
महाबोधको मुनि उसले प्राप्त गर्‍यो- सम्यक् सम्बोधि ।

आषाढपूर्णिमा थियो । जब मारको मेघ हटीगयो ।

उसले स्पष्ट देख्यो- आर्य सत्य, अष्टांगिक मार्ग र त्यसमाथि मज्झिमप्रतिपदा-मध्यम मार्ग-वीणाका ती तार जुन न धेरै कस्सिएको हो न धेरै खुकुलो, न ती चीडिने भएछ न बज्जना शंका ।

बुद्धले पायो, अब उसले दिनेछ ।

गयो उ पञ्चभद्रवर्गीयहरूको खोजिमा मृगदाव ।

उ आएको देखी एउटाले भन्यो - भिक्षु आउदैछ हामी उसलाई प्रणाम नगरुं, उसको कमण्डलु नलिउं, उसलाई आसन नदिऊं ।

भिक्षु पुग्यो । उसको देदीप्यमान मुख आकर्षक थियो । विस्मित ब्रह्मचारी खिंची गयो । कसैले कमण्डलु लियो, कसैले आसन दियो । सबैले अभिवादन गर्‍यो ।

उसले भन्यो, "म हुँ सम्यक् सम्बुद्ध ।"

उसले धर्मचक्रलाई प्रवर्तन गर्‍यो - "भिक्षुहरू हो, मार्ग दुई छन्- अत्यन्त विलासको, अत्यन्त कठोरको । एक तेश्रो मार्ग छ, तथागतले देखेको- मध्यको, न अत्यन्त विलासको, न अत्यन्त कठोरको ।"

भिक्षु सम्प्रदाय जन्म्यो, संघ खडा भयो ।

सारिपुत्र, मोग्गलान आए ।

उसले भन्यो- भिक्षुहरू हो, सत्यको विस्तार गर, एक एक जना पृथक पृथक प्रदेशमा गई ।

कपिलवस्तुको निमन्त्रणा ग्रहण गरी संघ त्यहाँ पुग्यो न्यग्रोध-काननमा । प्रातः उ भिक्षुपात्र लिएर नगरको राजमार्गमा निस्कियो । शाक्यराज दौडे । दिव्यमूर्ति देखी मस्तक झुकी गयो, स्वतः अप्रयास ग्लानी भयो-

सोध्यो, "यो के पुत्र, पिताको राज्यमा पुत्रको भिक्षा ?"

"राजन्, तिमी राजाहरूको वंशधर होऊ, म भिक्षुहरूको ।" उत्तर मिल्यो ।

स्तम्भित राजाले जान्यो त्यो उसको छोरो होइन, विश्वका जनक हो ।

सारा कपिलवस्तु ओइरियो । यशोधरा आइनन् । अडिन् - साध्वीका स्वामी उसको घर आउला । तिनी के जानून् सम्बोधि, के जानून् प्रब्रज्या-त्तिनको त उही, आर्यपुत्र कुमार ।

त्यो त्यहाँ पुग्यो-यशोधराको भवनमा-सारिपुत्र, मोग्गलानको साथ ।

उसले भिक्षुपात्र बढायो ।

यशोधरा रोइन, फेरि हाँसिन्, भनिन्-"अवश्य ! भिक्षा दिन्छु, सर्वश्रेष्ठ वस्तु सर्वप्रिय ।"

तिनले राहुललाई उठाई भिक्षाको लागि हातमा थमाई दियो ।

अजन्ताको दरी गृहहरूमा त्यस दृश्यको छाँया पर्‍यो ।

राहुलले पैतृक माग्यो- भिक्षु, मलाई पितृदाय देऊ ।

उसले भन्यो, "सारिपुत्र, राहुलाई प्रब्रज्या देऊ !"

उ मार्गमा हिँडिरहेको थियो- विकट मार्गमा । अंगुलिमालले भन्यो- रोक !

उ रोक्‍यो । फर्केर उ हाँस्यो ।

उसले भन्यो, "म त अडैं । सम्बोधिको अगाडि अगाडि मार्ग छैन, तर तिमी कहिले अड्छौ ?"

अंगुलिमाल चकित भयो ।

अनन्त-मार्गको पथिक, उ फेरि गए । अगाडि भेंडाहरूको बथान गडरहका थिए । उसले लड्ग्रदि गरेको भेंडाको बच्चालाई देख्यो । उसको दयात्र चित्त रोयो । उसले त्यसलाई काँधमा उठाई लियो । गडरिया हाँस्यो ।

महात्माले सोध्यो, "मूक प्राणिहरू माथि दया नगरिकन पनि कुनै मानिस भन्ने अधिकारी हुन सक्छ ?"

"महात्मन्, म धर्म के जानुं ।" गडरिया बोल्यो, "म हाँसें यसमा कि तपाईं भेंडाको बच्चालाई अलिकति चोट लागेकोमा यत्तिका काँतर भई उठ्नुभएको छ, उसलाई महाराज अजातशत्रुको

प्रज्वलित अग्निकुण्डबाट कसरी बचाउन सक्ला ?
त्यो त उसको मुक्तिको साधन होला !”

उ पुग्यो कुणिकको यज्ञशालामा । त्यहाँ सहस्र
पशुहरू बलिको निमित्त बाँधिराखेका थिए ।

उसले राजासित सोध्यो, “यो कस्तो पशु-समारोह
हो, राजन् ?”

“यज्ञ सुकर्म, मोक्ष साधक हो”-उत्तर मिल्यो ।

“यदि प्राणिवध नै मोक्षको साधक हो भने,
राजन् लौ यस सम्बुद्ध श्रमणलाई यज्ञाहुति गर । मूक
प्राणिहरूको बधबाट के प्रयोजन ?”

राजा त्यो निर्भीक तेजस्वी मुखमण्डल हेरिरह्यो ।

महात्माले एउटा सुकेको घाँस उसको अगाडि
पर्याकिदियो र भन्यो, “राजन्, यसलाई चुँडाल त ?”

राजाले त्यसलाई चुटकीको कम्पन - मात्रले
चुँडालिदियो ।

फेरि भिक्षुले भन्यो, “अनन्त समृद्धिका स्वामी,
अब यस्लाई फेरि जोड्नु त ।”

राजाले भिक्षुको मुख हेर्न लाग्यो ।

महात्माले फेरि भन्यो, “जसमा एउटा क्षुद्र
घाँसलाई जोड्ने सामर्थ्य छैन, त्यसलाई असंख्य
प्राणिहरूको विनाश गर्ने के अधिकार छ ? राजन्, यज्ञ
भ्रान्ति हो, रक्तपात । यसलाई छोड, निर्वाण-सुखको
लालसा गर ।”

वैशालीको आम्रकाननमा संघ ठहरेको थियो ।
अम्बपालीको थियो त्यो आम्रकानन । जब उनले
भिक्षुलाई भोजनको लागि निमन्त्रित गरे उसले स्वीकृति
दियो । अम्बपाली प्रसन्न भई घर फर्किन् । भिक्षुलाई
निमन्त्रणा दिन जान लागेका लिच्छविहरूका रथसित
टक्याई अम्बपालीले आफनी रथ हाँकिन् । गणिकाको
धृष्टतामाथि उनीहरू चिढेका थिए तर गणिकाको
निमन्त्रणा संघले स्वीकृत गरेका थिए ।

जब लिच्छवी राजा नजिक आयो, भिक्षुले
भन्यो- जुन भिक्षुहरूले तावतिंश स्वर्गका देवताहरूलाई

देखेको छैन, ती लिच्छवीहरूको परिषद्लाई हेरोस्,
यसबाट देवताहरूको परिषद्को अनुमान गरोस् ।

लिच्छवी-देवताहरूको गौरव गणिकाको
सम्मुख हारिगयो ।

कुशीनाराको शाल-वनमा भिक्षु परेको थियो-
थाकेका उ अद्भूत यात्री ।

आनन्दले भन्यो, “प्रभु देह नत्याग, संघ अर्जै
निर्बल छ ।”

भिक्षु बोल्यो, “आनन्द, भिक्षु-संघ अब मबाट
के आशा गर्दछ ? मैले त अरू आचार्यहरूले जस्तै कुनै
रहस्य छिपाई राखेका छैनौं- जे पाएँ त्यसलाई मुट्टी
खोलेर दिएँ । अब संघ मेरो उपदेशहरूमा चलोस् ।”

जीवक-राजगृहका धन्वन्तरि-विमन बसेको
थियो । टाढा दिगन्तमा रही प्रतिध्वनी उठिरहेको
थियो-

बुद्धं सरणं गच्छामि ।

धम्मं सरणं गच्छामि ।

संघं सरणं गच्छामि ।

निसर्ग रोएका थिए-पशु-मानव, केहरि-
कुरंग चराचरको कपाल मणि छिनिरहेको थियो ।
संघको सिद्ध तथा उपासक, भिक्षु तथा भिक्षुणी सबै
रोड्दरहेका थिए भनि-भनि गुन-गुन । आज बाचा
गर्नेहरूको जिब्रो मरोडीरहेको थियो, चेतनाहरूका मति
कुण्ठित भइरहेको थियो । मानवताको त्यो विशाल
हृदय नीरब स्पन्दनहीन भई चलेको थियो ।

भिक्षु श्रमित थियो- महापरिनिर्वाणको अनन्त
पथमा आरूढ । उसले आँखा बन्द गर्‍यो !

को थियो त्यो ?

पञ्च नीवरण

दोलेन्द्ररत्न शाक्य

चाकुपाट, ल.पु.

'नीवरण'को अर्थ हो- असल काम कुरामा बाधा दिने तत्त्व । यस शब्दकै पर्यायको रूपमा अरु पनि अनेकन शब्द छन् जस्तै कि बाधा, अड्चन, विघ्न, रोक, अवरोध, व्यवधान, टगारो, मार इत्यादि । हाम्रो कल्याण हुने, हित सुख हुने, दुःखमुक्त हुने कार्यमा विघ्न खडा गर्नु नै यसको स्वभाव हो । खास गरी ध्यान भावनाको पाँच शत्रु यी नै पाँच नीवरण हुन् । ध्यान भावना गरेर राग, द्वेष र मोहको जालबाट हामीलाई मुक्त गर्ने कल्याणकारी कार्यमा बाधा व्यवधान खडा गरी प्रगति गर्न नदिने, ध्यानको आलम्बनमा चित्त स्थिर गर्न नदिने अनि चित्त विचलित गरी राग, द्वेष र मोहमा नै चित्त फर्काइदिने नीवरणको स्वभाव धर्म हो । सामान्य अर्थमा भन्ने हो भने पापतर्फ मनलाई झुकाइदिने काम नीवरणले गर्दछ ।

पञ्च नीवरण यिनै हुन्-

क. कामच्छन्द - अनुराग, लोभ, मोह, काम-वासना, राग इत्यादि ।

ख. व्यापाद - हिंसा, द्वेष, क्रोध, घृणा इत्यादि ।

ग. धीनमिद्ध - आलस्य, बेहोसी, तन्द्रा, निद्रा इत्यादि ।

घ. उद्धञ्चकुक्कुच्च - चञ्चलता, बेचैनी, व्याकुलता, पश्चात्ताप इत्यादि ।

ङ. विचिकिच्छा - शंका, सन्देह, संयम, स्वयंमा अविश्वास इत्यादि ।

कामच्छन्द - आफूलाई मनपर्ने वस्तु र व्यक्ति देखा, प्रिय शब्द सुन्दा, सुगन्ध लिँदा, मीठो स्वादिष्ट खानेकुरा चाख्दा, सुखद् स्पर्श अनुभव गर्दा मीठो कल्पना मनमा उत्पन्न हुँदा आफ्नो इन्द्रिय वशमा लिन नसक्नु र तत् तत् आलम्बनप्रति आसक्त हुनु हो । हामीलाई संसारमा जीवन-मरणको सिक्रीले बाँधेर घुमाइराख्ने दश संयोजनमध्ये कामच्छन्द पनि एउटा हो । यस नीवरणलाई पाँच ध्यानाङ्ग मध्ये एकाग्रता

(समाधि) ले दमन गर्न सक्दछ । सकृदागामी मार्गफल प्राप्त हुँदा यो कामच्छन्द भन्ने नीवरण कमजोर भएर जान्छ अनि अनागामी मार्गफलमा पुगेपछि मात्र पूर्णरूपमा यसको निरोध हुन्छ ।

यी तल दिइएका छ वटा उपायले कामच्छन्द नीवरणलाई निरोध गर्न सकिन्छ ।

क. कुनै पनि वस्तु र व्यक्तिमा अनित्यता देख्नु ।

ख. अशुभ - भावनाको अभ्यास गर्नु ।

ग. आफ्नो इन्द्रियलाई वशमा लिनु ।

घ. धेरै नखानु । सादा भोजन गर्नु ।

ङ. असल व्यक्तिको संगत गर्नु ।

च. वाहियात गफ नगर्नु ।

व्यापाद- 'व्यापाद' भनेको क्रोध, हिंसा वा द्वेष हो । आफूलाई मनपर्नेमा राग उत्पन्न हुन्छ अनि आफूलाई मन नपर्नेमा द्वेष जागृत हुन जान्छ । यही राग र द्वेषरूपी आगो दन दन बलेर नै यो सिंगो संसार प्रज्वलित र प्रकम्पित भइरहेको छ । यसमा पनि अर्को एक भयंकर शत्रु अविद्या (अज्ञानता) सरिक भई यो संसार नाना प्रकारको दुःखले व्याप्त भइरहेको छ ।

यस 'व्यापाद' नीवरणलाई पाँच ध्यानाङ्ग मध्ये प्रीति र सुखले दमन गर्न सक्दछ ।

तल दिइएका छ वटा उपायद्वारा 'व्यापाद' लाई निरोध गर्न टेवा मिल्छ ।

क. सबै वस्तु वा व्यक्तिलाई मैत्रीपूर्वक हेर्नु ।

ख. मैत्री-भावना विकसित गर्नु ।

ग. आफ्नो कर्म नै आफ्नो सम्पत्ति हो भन्ने कुरामा विचार गर्नु ।

घ. कर्म र कर्मफलमा विश्वास गर्नु ।

ङ. असल व्यक्तिको मात्र संगत गर्नु ।

च. चाहिँदो कुरा मात्र गर्नु, गफ नगर्नु ।

धीनमिद्ध- 'धीन' भनेको चित्तको अकर्मण्यता अथवा चित्तले राम्रोसित काम गर्न नसकेको अवस्था हो अनि 'मिद्ध' भनेको मानसिक आलस्यता हो । गरिनुपर्ने असल काममा मन संलग्न नहुने वा मन भारी हुने अनि नगरिनुपर्ने खराब काममा मन संलग्न हुने वा मन प्रशन्न हुने अवस्थालाई नै धीनमिद्ध भनिन्छ । यसलाई आलस्यता वा तन्द्रा पनि भनिन्छ । त्यसरी सुस्त भएको मनलाई रूखमा चमेरो झुण्डिरहेको, लट्टीमा मह ताँसिइ सुस्तरी तल झरिरहेको र ध्यूको डल्लो पग्लने क्रममा चर्न गाढो मानिरहेको दृष्टान्तसँग तुलना गरिएको छ । यस नीवरणलाई शारीरिक आलस्यता वा थाक्नुसँग तुलना गर्न मिल्दैन किनकि यस नीवरण निरोध भइसकेका अरहन्तहरूले पनि शारीरिक आलस्यता वा थकाइ अनुभव गर्दछन् । यस नीवरणले त मानसिक आलस्यतालाई इंगित गर्दछ । मन जागरूक वा सजग नभएको अवस्थालाई धीनमिद्ध भनिएको छ । यस नीवरणमाथि वीर्य वा प्रयत्नले विजय प्राप्त गर्नुपर्दछ । पाँच ध्यानाङ्ग मध्ये वितर्क ध्यानाङ्गले यसलाई दमन गर्न सक्दछ । अनि अर्हत् मार्गफल प्राप्त भएपछि मात्र यसको पूर्णरूपले निरोध हुन सक्दछ ।

यी तल दिइएका छ वटा प्रयासद्वारा 'धीनमिद्ध' नीवरणलाई निर्मूल पार्न सकिन्छ ।

- क. बस्तु र व्यक्तिको बारेमा यथार्थ चिन्तन गर्नु ।
- ख. ध्यान गर्दा आसन बदल्नु ।
- ग. प्रकाश कसिणमा (तेज कसिणमा) ध्यान गर्नु ।
- घ. सानो अँध्यारो ठाउँमा होइन केही खुल्ला ठाउँमा बसी ध्यान गर्नु ।
- ङ. असल व्यक्तिको संगत गर्नु ।
- च. आवश्यक र हित हुने कुरामात्र गर्नु ।

उद्धचकुक्कुच्च- यस नीवरणमा दुई शब्द सम्मिलित छन् । 'उद्धच' र 'कुक्कुच्च' भनेको छुचालब्याल भएको अव्यवस्थित मन हो । चञ्चल चित्त हो । 'कुक्कुच्च' भनेका खेद गर्नु वा पश्चात्ताप गर्नु हो । दुबैले मनको चपल अवस्थालाई बुझाउँछ ।

अनैतिक र अकुशल विचारले युक्त चित्त जुन व्यवस्थित छैन त्यो उद्धच हो । यस्तै मनस्थिति भएको

बेलामा व्यक्तिले अकुशल कर्म गर्न भ्याउँछ । अनि मन दिक्क भई यसो गर्न नपर्ने थियो वा गरियो, यसो गर्न पाए हुन्थ्यो भनेर जुन ग्लानी प्रकट गर्ने काम गर्दछ त्यसलाई कुक्कुच्च भन्दछ । मनका यी दुवै अवस्थाबाट व्यक्ति अन्यमनस्क हुन पुग्दछ ।

मानिसले पश्चात्ताप किन गर्छ ? कि आफूले नराम्रो काम गरेको छ भने, कि आफूले गरेको राम्रो काम पूरा गर्न सकिएन भने पश्चात्ताप गर्छ । नराम्रो काम गरिसकेपछि पश्चात्ताप गरेर केही फाइदा हुँदैन । पश्चात्ताप गर्दा पापकर्मको फलबाट अलग होइन्छ भन्ने छैन । ठीक तरिकाले पश्चात्ताप गर्ने हो भने त्यस्तो अकुशल कर्म पुनः नगर्ने प्रण गर्नुपर्छ ।

यस नीवरणलाई पनि सुख ध्यानाङ्गले हटाउन सक्छ । 'उद्धच'लाई अर्हत् मार्गफलमा पुगेपछि मात्र हटाउन सकिन्छ । तर 'कुक्कुच्च' लाई अनागामी मार्ग फल प्राप्त भएपछि नै हटाउन सकिन्छ । तर पनि हामीले यसबाट बचन निरन्तर प्रयत्न गर्नुपर्छ ।

यी तल दिइएका छ वटा उपायद्वारा 'उद्धच-कुक्कुच्च' लाई हटाउन सकिन्छ ।

- क. बहुश्रुत हुनु । धर्म अध्ययन र श्रवण गर्नु ।
- ख. धर्म साकच्छा गर्नु । धर्मको बारेमा छलफल गरी शंका समाधान गर्नु ।
- ग. विनय (अनुशासन) पालन गर्नु ।
- घ. आफूभन्दा जान्ने सुन्नेहरूसँग प्रश्नोत्तर गर्नु ।
- ङ. असल व्यक्तिको संगत गर्नु ।
- च. ठीक मात्रामा आवश्यक कुरामात्र गर्नु ।

विचिकिच्छा- शंका उपशंका गर्नु, आफ्नो क्षमताप्रति विश्वस्त नहुनु, यसो गरेर पनि होला र ? यो काम गरेर ठीक हुँदैन होला, यसो भन्छन् होइन क्यारे भनी राम्रो र असल काममा पनि शंका सन्देह गर्ने 'विचिकिच्छा' नीवरणको स्वभाव हो । असल र हितकारी काम गर्न पनि अन्यमनस्कताको कारणले च्छेद अधि नसर्नु, मनमा उथलपुथल मच्चिनु, दोधारको स्थितिमा पर्नु, आफ्नो हितैषी र गुरुजनहरूको कुरामा समेत शंका गर्नु- यी हुन् विचिकिच्छाको अन्तरंग

स्वभाव । प्रज्ञाशून्य भएर के हो ? कस्तो हो र किन हो ? भनेर नजान्नु, यथार्थ ज्ञान नहुनु र सत्यलाई पनि यही हो भनी ग्रहण गर्न हिचकिचाउनु, शंकास्पद बनेर आफ्नो उन्नतिको मार्ग पहिचान गर्न नसक्नु पनि यस नीवरणको अर्थ हो । 'वि'-नहुनु, 'चिकिच्छा' = ज्ञान वा समाधान । यसको संयुक्त अर्थ हो- ठीकसित ज्ञान नहुनु, यस्तै हो भनेर पक्रन नसक्नु वा विवेकहीन हुनु इत्यादि । नाना विचारले प्रेरित भएर वस्तुस्थिति के हो भनेर यकीन गर्न नसक्नु वा आफैमा हीनताबोध भएको स्थिति भनेर पनि अर्थ्याउन सकिन्छ । हामीलाई भवसागरमा फन फन घुमाइरहने दश संयोजनमध्ये विचिकिच्छा पनि एक हो । संयोजनको रूपमा बुद्ध, धर्म र संघप्रति शंका उत्पन्न गर्नु भन्ने पनि विचिकिच्छाको एक अर्थ हुन्छ ।

यो नीवरणलाई 'विचार' ध्यानाङ्गले हटाउन सक्दछ । किनभने 'विचार' ध्यानाङ्गले कुनै घटनालाई पनि नटुटाइकन त्यही आलम्बनमा ध्यान एकाग्र गरी निर्दिष्ट काम गरेर लैजान्नु भन्ने अर्थ दिन्छ । तर विचिकिच्छाले यसको विपरित कार्य गर्दछ । यो नीवरणलाई स्रोतापत्तिमार्गफल प्राप्त भएपछि पूर्णरूपमा हटाउन सकिन्छ ।

यी तल दिइएका छ उपायद्वारा 'विचिकिच्छा' लाई दमन गर्न सकिन्छ ।

क्र.सं.	ध्यानाङ्ग	ध्यानाङ्गको स्वभाव	हटाइने नीवरण
१.	वितर्क	चित्त आलम्बनतिर अग्रसर हुने	धीनमिद्ध
२.	विचार	चित्तलाई आलम्बनमा निरन्तरता राख्ने	विचिकिच्छा
३.	प्रीति	चित्तमा आलम्बनद्वारा प्रीति उत्पन्न गरिदिने	व्यापाद
४.	सुख	चित्तको आलम्बनमा रस उत्पन्न गरिदिने	उद्धचचकुक्कुच
५.	एकाग्रता	चित्तलाई आलम्बनबाट विचलित नगर्ने	कामच्छन्द

हाम्रो आध्यात्मिक उन्नतिमा बाधा अड्कन मरणले सर्वथा मुक्त निर्वाण पथका पन्थी बनी यस दिने यी नीवरणहरूलाई चिनी तिनलाई एक एक गरी भवसागर पार गरी अनन्त सुखको भागीदार बन्न सकौं । पन्छाउनुपर्छ र निर्वाणमार्गमा हामी सततः अगाडि बढ्नुपर्छ । यसैमा हाम्रो कल्याण छ । यस कार्यमा हामी कदम कदम अघि बढी जन्म, जरा, व्याधि र

- क. धर्मका कुरा अध्ययन र श्रवण गर्नु ।
- ख. धर्म विषयमा छलफल गर्नु र श्रद्धा बढाउनु ।
- ग. नियमलाई राम्ररी बुझ्नु र पालन गर्नु ।
- घ. धर्ममा श्रद्धा र विश्वास बढाई संसय मेट्नु ।
- ङ. असल व्यक्तिको संगत गर्नु ।
- च. कामलाग्ने विषयमा मात्र कुरा गर्नु वा सुन्नु ।

सारांश-

माथि उल्लेख भएका सबै पाँच नीवरण ध्यान साधनाका शत्रु हुन् । यिनीहरूबाट हामी बच्नुपर्छ । यी पाँच नीवरणलाई शमन गर्न सकिएमा मात्र चित्त एकाग्र हुन्छ र कुशल चित्त उत्पन्न हुन्छ । भनिएको पनि छ- 'पञ्चनीवरणानं, समष्टेन समथं' । पाँच नीवरणलाई हटाएपछि मात्र चित्त एकाग्र भएर समाधि लाभ हुन्छ ।

अब 'पेटकोपदेस, भन्ने सूत्रमा ध्यानाङ्ग र नीवरणको सम्बन्धमा यसरी उपदेश भएको छ-

वितक्को धीनमिद्धस्स - विचिकिच्छाय विचारे ।
पीतिचापि व्यापादस्स - सुखं उद्धचच कुक्कुचस्स ।
समाधि कामच्छन्दस्स पटिपक्खो ति पेटको ॥

यसै सूत्रको आधारमा पाँच ध्यानाङ्ग के के हुन्, ती ध्यानाङ्गको स्वभाव के हो अनि कुन चाहीं ध्यानाङ्गले कुन नीवरणलाई हटाउन सक्दछ भन्ने बारेमा तलको तालिकामा प्रष्टचाइएको छ ।

लुम्बिनी-एक श्लोक

लोकदर्शन वज्राचार्य
अध्यक्ष, धर्मोदय सभा

लुम्बिनी भन्नासाथै त्यस स्थानमा भगवान् बुद्ध सिद्धार्थ राजकुमार जन्म भएको पवित्र जन्मस्थललाई जनाउँछ । लुम्बिनी भन्नासाथै एउटा रमणीय सुन्दर, राम्रो उपवनको नामले पनि प्रख्यात छ । श्री पि. ए. जोशीको भनाई अनुसार लुम्बिनीमा सिद्धार्थ राजकुमारको आमा महामायादेवीको आमा अर्थात् सिद्धार्थको बज्येको नामले कपिलवस्तु र देवदहको बीचमा अवस्थित दुवै देशको साम्राज्य रमणीय उद्यानको नाउँ रहन गएको हो । त्यस्तै आचार्य भिक्षु अमृतानन्दको भनाई अनुसार अन्जना शाक्यका रानीको नामले पनि सो लुम्बिनी नाउँ रहन गएको हो ।

लुम्बिनीलाई भाषाको काणले विभिन्न विद्वान्हरूले यसरी लेखेर गएका छन् । पाली जातक कथाअनुसार "लुम्बिनी वन भन्ने उल्लेख गरेको छ । लुम्बिनीस्थित अशोकस्तम्भको अभिलेखअनुसार 'लु-मिनी' (LUM-MIN) अर्थात् लन-मिङ्ग (LUN-MING) भन्ने लेखिएको छ । सातौं सताब्दीका चिनियाँ यात्री ह्वेनसाङ्गले ल-फ-नि (LA-FA-NI) भन्ने उल्लेख गरेको छ त अर्को चिनियाँ यात्रीले लोङ्गमी-नी, लुङ्ग-पि-नि (LOUNGMI-NI, LAN-PI-NI) श्री रक्कहित (ROCKHIL) को भनाई अनुसार लुम्बिनीको नाम देवदह राजा सुप्र-बुद्धको रानीको नाम हो । यस्तै अर्को कथनअनुसार राजा सुप्र-बुद्धका मुख्य मंत्रीको जहानको नाम पनि लुम्बिनी हुन गएको छ । लुम्बिनीको नाम यशोधराको आमाको नामले पनि प्रसिद्ध हुन गएको छ । जे भएपनि भगवान् बुद्धकै पालामा भगवान् बुद्धलाई भगवान् अर्थात् तथागतलाई आफ्नो श्रद्धा व्यक्त गर्ने चारवटा स्थल मध्ये सिद्धार्थको जन्म लुम्बिनी पनि एक हो भनी आनन्दलाई सो स्थान दर्शनिय सम्बेदनीय स्थल हो भन्ने आज्ञा भएको थियो । देवदहसूत्रअनुसार बुद्धत्व प्राप्त भएपछि स्वयम् भगवान् बुद्ध आफै लुम्बिनीमा पाल्नुभएको स्पष्ट छ । हुन सक्छ कि तथागत

लुम्बिनीमा पुग्दा उहाँको पाठपूजा गरेको स्थल नै हाल पदरिया भन्ने गाउँ रहन गएको छ । त्यसैले पनि लुम्बिनीको महिमा बढेको हो ।

यो पनि उल्लेखनीय छ कि भगवान् बुद्धको पवित्र जन्मस्थल हालको मायादेवी मन्दिरको नजिकै दक्षिण पश्चिममा लुम्बिनीग्राम (हालको पुलिस थाना) मा अवस्थित रहेको वर्णन छ । सम्राट् अशोकबाट प्रतिस्थापित अशोक शिलास्तम्भमा भगवान् बुद्धको पवित्र जन्मस्थल भएकोले लुम्बिनी ग्रामवासीहरूलाई केही कर माफी गरेको अंकित गरिएको छ । सम्राट् अशोकबाट भविष्यको सन्ततिलाई लाभार्थ भगवान् बुद्धले पहिलो धर्तीमा पाइला टेकेको अति पावन स्थानमा ढुंगामा चिन्ह राख्ने राजइच्छालाई वहाँका धर्मगुरु भिक्षु उपगुप्तको स्वीकृतिबाट पदचिन्ह राखेको र अशोक चैत्य बनाई एकलाख सुवर्ण मुद्रा चढाएको (दान दिएको) वर्णन छ ।

भौगोलिक दृष्टिकोणले भगवान् बुद्धको पौरिक स्थल कपिलवस्तुबाट २५ कि.मि. पूर्व र मामौली देवदहबाट पुरानो हुलाकी बाटोबाट करिब २७ कि.मि. पश्चिममा अवस्थित छ । काठमाडौँबाट मोटर बाटो ३०० कि.मि. अर्थात् ६, ७ घण्टामा पुग्न सकिन्छ र प्लेनबाट भैरहवा (सिद्धार्थनगर) विमानस्थलमा ३५ मिनेटभित्र पुग्न सकिन्छ र सो विमानस्थलबाट लुम्बिनी १८ कि.मि. पश्चिमतिर रहेको छ ।

लुम्बिनीको महत्त्व दर्शाउन सिद्धार्थले बुद्धत्व पाएपछि आफै दर्शनार्थ आउनुभएको उल्लेख भएको पाइन्छ । त्यसपछि लुम्बिनीमा दर्शनार्थ ईशा पूर्व २४९ वर्षअघिदेखि सम्राट् अशोक १२ देखि १४ औं शताब्दीका पश्चिम नेपालका प्रतापी खश मल्ल राजाहरू जितारी मल्ल, रिपु मल्ल, आनन्द मल्ल आदिका साथै तात्कालिन नेपालका महाराजाधिराज श्री ५ महेन्द्र र तात्कालिन युवराजाधिराज, वर्तमान श्री ५

महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाह देव सहित जिज्यू मुमा बडामहारानी स्वर्गीय ईश्वरी राज्यलक्ष्मी र राजमाता श्री ५ मुमा बडामहारानी रत्न राज्यलक्ष्मी देवी एकै साथ ३ पुस्ता राजपरिवारहरू दर्शनार्थ पूजा गर्न सवारी भएका थिए । त्यस्तै वर्तमान श्री ५ बडामहारानी ऐश्वर्य राज्यलक्ष्मी देवी सहित राजपरिवारका सदस्यहरू दर्शनार्थ सवारी होई बक्सेका थिए ।

ऐतिहासिक भ्रमणका सिलसिलामा संयुक्त राष्ट्र संघका ३ जना महासचिवहरू क्रमशः स्वर्गीय श्री ऊथान्त, श्री कोटवाल हायम, श्री कोरियाले दर्शनार्थ आफ्नो श्रद्धा व्यक्त गर्न आएका थिए । त्यस्तै श्रीलंकाका राष्ट्रपतिहरू श्री जयवर्धन, राष्ट्रपति स्वर्गीय प्रेमदासा, पूर्व प्रधानमन्त्री थाइल्याण्डका युवराजा र युवराज्ञी, जापानका युवराज थाइल्याण्डका प्रधानमन्त्री, युनेस्कोका कार्यकारिणी महानिर्देशक श्री यमबाउ, संयुक्त राष्ट्रसंघका अण्डर सेक्रेटरी जनरल श्री तथा श्रीमती विजिलोन सहित विभिन्न देशका प्रधानमन्त्री, मन्त्रीहरू र युनेस्कोका महानिर्देशकहरू आदिले दर्शनार्थ लुम्बिनी भ्रमण गर्न आएका थिए ।

लुम्बिनीमा अज्ञानवस वनदेवीको रूपमा पूजा गर्ने चलन थियो र त्यहाँ बलि चढाउने गर्दै आएको थियो । सो अज्ञानतालाई हटाउन नेपाल सम्बत् १०४५ मा श्री ३ महाराजा चन्द्रशमशेर जंगबहादुर राणाले अब उपरान्त भगवान् बुद्धको पवित्र जन्मस्थल लुम्बिनीमा हिंसा बलि दिने कार्यलाई रोकी बलि चढाउने प्रथालाई रोक्नुभयो । त्यस्तै सो स्थलको पवित्रता र धार्मिक श्रद्धालाई कृतार्थ गर्न विक्रम सम्बत् २०१२ साल फागुण ७ गतेका दिन स्वर्गीय श्री ५ महेन्द्रबाट लुम्बिनी दर्शनार्थ जानुहुँदा बुद्ध जयन्तीका दिन भगवान् बुद्धको पवित्र जन्मदिनमा नेपाल अधिराज्यभर हिंसा कार्य बन्द गर्न घोषणा गरिबक्स्यो । सोही अनुसार बुद्ध जयन्तीका दिन नेपाल अधिराज्य भरमा राष्ट्रिय पर्वको रूपमा बुद्ध जयन्ती मनाउन बिदा दियो ।

यसै बीचमा लुम्बिनीमा केही सताब्दीसम्म अज्ञानतावश उपेक्षित भएर रहेको थियो । भाग्यवश

सन् १८६९ डिसेम्बर १ तारिखका दिन नेपालका पश्चिमाञ्चल कमाण्डिङ जनरल श्री खड्ग शमशेर र सुप्रख्यात पुरातत्त्वविद् श्री डा. फुहरर (Dr.Fuhrer) ले अशोक स्तम्भ भेटाई त्यसमा कुँडिएको 'हिड जाते बुद्ध शाक्यमुनी' भन्नाले भगवान् बुद्धको जन्मस्थल यहाँ हो भन्ने एकिन भएपछि भगवान् बुद्ध सिद्धार्थको जन्मस्थलको उज्यालो ज्योति फेरि एकपटक जगमगाइयो । भगवान् बुद्ध सिद्धार्थको पवित्र जन्मस्थल बारे विकास गर्ने चर्चा परिचर्चा उठ्न थाले र एवं प्रकारले विकासको क्रम अगाडि बढ्ने कदम चलन थालियो । सो संक्षिप्त विवरण निम्नानुसार हुन थालिएको प्रस्तुत गरिन्छ ।

यहाँनिर यो प्रसंग उठाउन उचित देखिन्छ कि भगवान् बुद्ध सिद्धार्थको गर्भधारण र लुम्बिनी उपवनमा जन्मबारे केही तथ्यहरू प्रस्तुत गरिन्छ । गुरुपूर्णिमाका दिन महारानी मायादेवीले सपना देख्नुभयो कि वहाँको दाहिने कानबाट एउटा सुन्दर शान्तमय सेतो हात्ती गर्भमा प्रवेश गर्‍यो । सो बारे दरबारमा जोतिषहरू समक्ष सो कुरा दर्शाउँदा यसको अर्थ बडो महत्त्वपूर्ण पवित्र शिशुको गर्भधारण भएको जनाइयो । त्यसपछि १० महिना पुगेपछि महारानी महामायादेवीले वहाँको पति राजा शुद्धोधन समक्ष माइत जाने इच्छा प्रकट गरिन् । सो कुरालाई अनुमोदन गरी कपिलवस्तुको दरबारबाट महामायादेवीकी माइती देवदह (रामग्राम) तर्फ लावा लशकर सहित प्रस्थान गरे ।

बैशाख महिनामा अति गर्मीको बाटोबाट हिँड्दा कपिलवस्तु र देवदह बीच पर्ने त्यस रमणीय लुम्बिनी वनको शीतल छायाँमा केही समय आराम गर्ने इच्छाअनुसार त्यहाँ आराम गर्न रोकिए । त्यसपछि महामायादेवीले आफै उत्पन्न तातोपानी र चिसोपानीको स्पिङ्ग वाटरले नुहाउनु भै त्यसको ठीक उत्तर पूर्वतर्फ २५ पाइला हिँडेपछि अति रमणीय सुन्दर फुल लतरम्म फुलेको शालवृक्षको हाँगा समात्नुभयो र सो हाँगा आफ्ना आफ्ना मायादेवीतर्फ लट्कियो भन्ने भनाई पनि छ तर जे होस् सो हाँगा दाहिने हातबाट समात्नुभएपछि वहाँलाई प्रसूतिवेदना भयो र भगवान्

बुद्ध सिद्धार्थको जन्म भए । सो बखत आकाशबाट फुलहरू वर्षाएको वर्णन पाइन्छ । आकाशबाट नभएता पनि सो शालवृक्षमा लतरम्म फुलहरू फुलेको अवस्था भएको प्रस्तुतिवेदनामा हांगा चलन सक्ने र हावाले पनि सो फुलहरू बर्सन सक्ने स्वाभाविक देखिन्छ ।

जहाँसम्म स्वतः उब्जेको तातोचीसो पानीको स्प्रिङ वाटरले मायादेवीले नुहाएको प्रसङ्ग उठेको छ । हाल पानी श्री केशर शम्शेर जबराबाट उत्खनन गरी ठूलो पारिएको वर्तमान पवित्र चारकुने ठूलो कुण्डको पश्चिमतर्फ सन् १९७९ मा उत्खनन गर्दा तातोपानीको (स्प्रिङ्गवेल्) कुवा र त्यसको ठीकपूर्व सोही कुण्डको पूर्व किनारमा अवस्थित सन् १९९२ मा उत्खनन गर्दा चीसोपानीको स्प्रिङ्ग वाटरको कुवा भेटिएको छ । त्यहाँबाट तातोपानीको कुवाबाट उत्तर पूर्व स्थित मायादेवी मन्दिरको नेटिभिटी रहेको मूर्ती भएको स्थानको दूरी २५/२७ पाइला मात्रै फरक पाइएको छ । यहाँ यो पनि उल्लेखनीय छ कि त्यसवेलादेखि हालसम्म पनि तराईमा प्रथम बच्चा लोग्नेको घरमा नभई माइतमा जन्माउने प्रथा अध्यावधि कायम छ । तसर्थ भगवान् बुद्ध जन्मनुभन्दा अघि मायादेवीले पहिलो बच्चा भगवान् बुद्ध सिद्धार्थ आफ्नो माइतमा जन्माउने प्रथाअनुसार देवदहतर्फ लागेको देखिन्छ । वहाँको साथमा वहाँकी बहिनी कान्छी महारानी प्रजापति गौतमी पनि साथमा जानुभएकी थिइन् । साथै मन्त्रीगण, उच्चस्तरिय सैनिक, प्रशासकिय अधिकृतहरू र परिचारिका(नोकरीहरू) सहित लावा ठूलो जमात साथमा लाएका थिए । महामायादेवी पाईलङ्ग क्विन मान्छेले बोक्नेमा सवार यात्रा गर्नुभएको उल्लेख छ । सो पाईलङ्ग क्विनमा यात्रा गर्ने चलन अध्यावधी तराईमा प्रचलित छ । यो प्रशंगमा कान्छी महारानी प्रजापति गौतमी पनि केही महिना अघि मात्रै वहाँकी छोरी राजकुमारी नन्दा जन्माउनुभई प्रसूति हेरचाह अवस्थामा नै थिए ।

सोही दिन भगवान् बुद्ध सिद्धार्थ जन्म भएपछि सो बच्चालाई लिई सोही दिन आफ्नो पतिको घरतर्फ कपिलवस्तुमा फर्कनुभएको उल्लेख गरिएको छ ।

यहाँ यो प्रसङ्ग उठेको छ कि कुनै ग्रन्थमा सोही दिन महामायादेवीको देहावसान लुम्बिनीमा नै भएको थियो । अर्को भनाईमा कपिलवस्तु पुगेको ७ दिनमा देहावसान भएको थियो । महामायादेवीको देहावसानपछि वहाँकी बहिनी कान्छी महारानी प्रजापतिका पनि राजकुमार सिद्धार्थलाई आफ्नै दूध पिलाई त्याहार सुसार गरी युवा अवस्थासम्म हुर्काएकी थिइन् ।

सन् १९७९ मा श्रीलंकाको महामहिम राष्ट्रपति जयवर्धन र वहाँकी श्रीमती लुम्बिनी दर्शनार्थ राजा श्री ५ महाराजाधिराज तथा श्री ५ वडामहारानी साथमा सवारी भएका थिए । सोबखत मायादेवी मन्दिरस्थित नेटिभिटीमा एउटा अति सुन्दर केटीको मूर्तिबाट महामायादेवीलाई प्रसूतिवेदनामा मद्दत गरिराखेको देखिएपछि सो मूर्तिबारे उपस्थित पुरातत्त्वविद्लाई प्रश्न गर्दा वहाँले प्रजापति गौतमीको हो भनी वर्णन सुनाएपछि राष्ट्रपतिका श्रीमतीले पुनः प्रश्न उठाए कि गौतमी आफै पनि २ र ३ महिनाको प्रसूति अवस्थामा भएको हुँदा आफ्नी दिदीसंग त्यस्तो गर्मी अवस्थामा कसरी साथमा लागे होलान् कि त्यो मूर्ति परिचारिकाको हुन सकिन्न र भन्दा हाम्रा पुरातत्त्वविद् अकमकिए । तर अब त्यो नेटिभिटी मूर्तिको रेन्टोरेसन सिलसिलामा सफाई गरी मूर्तिलाई राम्रो अवस्थामा ल्याइएकोबाट यो स्पष्ट हुन आएको छ कि त्यो मूर्ति परिचारिकाको हुन सक्दैन । प्रजापति गौतमीको हुन सक्छ भन्ने तथ्य प्रस्तुत हुन आएको देखिन्छ किनकि त्यो सुन्दर मूर्तिको कपाल घुग्रिएको कानमा न्यालिङ लगाएको बाहुलामा बाँच्ने गहना लगाइएको, कम्मरमा पेतिको गहना र घुँडामा कली लगाई मायादेवीकै जस्तो गहनाहरूले सुसज्जित भएको थियो । खाली मायादेवीको कानमा टप र गौतमीको टपमा न्यालिङ लगाएको बाहेक अरु केही फरक छैन । त्यतिको गहना सु-सज्जित परिचारिकाको हुन नसकिने र मायादेवीकै जोडा गहनाले सुसज्जित वहाँकी बहिनी कान्छी महारानी प्रजापति गौतमी सिवाय अरूले लाउन नसकिने तथ्य प्रस्तुत हुन आएको छ । ○

अरहत् धज

भिक्षु पञ्जामूर्ति
स्वयम्भु

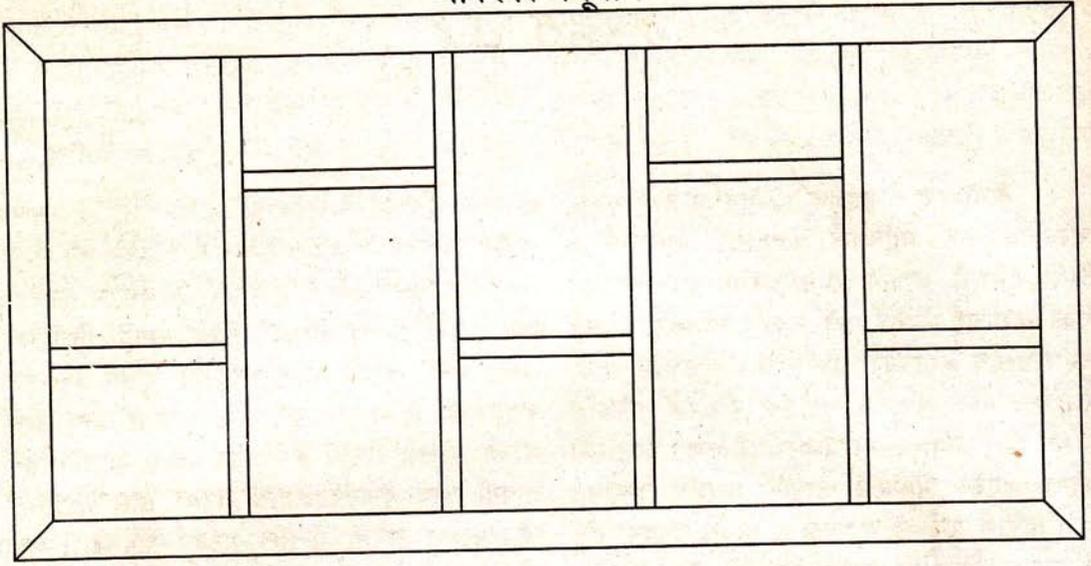
भौगोलिक सामाजिक नीतिनियम तथा समय, परिस्थितिअनुसार मानिसले आफूलाई सुहाउँदो र सजिलो हुनेगरी आफ्नो रहनसहनमा परिवर्तन गर्दै लगेको कुरालाई कसैले पनि नकार्न सकिँदैन । त्यसै अनुरूप प्रत्येक मानवको अभिन्न अंगको रूपमा रहेको भेषभूषालाई पनि आफूलाई सुहाउँदो र सरल तरिकाले गर्न थाल्यो । सामान्यतया भेषभूषाको चलन व्याधाको युगदेखि भएको मानिन्छ तापनि यसको विकसित स्वरूप पाषाण युगलाई मानिन्छ र मानव सभ्यता संग संगै यसको विकसित स्वरूप व्यापक हुँदै आधुनिक युगसम्म पुगिएको मान्न सकिन्छ साथै समाजका अभिन्न अंगको रूपमा रहनुहुने ऋषि, तापस, सन्यासि, साधु, सन्तमहन्त तथा भिक्षुहरूको पनि आ-आफ्नै भेषभूषा रहेको कुरा सर्वविदितै छ । तापनि थेरवादी बौद्ध भिक्षुहरूले लाउने गरेको पहिरन वा वस्त्रलाई चीवर भन्ने गरिन्छ । अतः यसै वस्त्रलाई चीवर, काषायवस्त्र, पांशुकुलिक चीवर, पीतवस्त्र, गेरुवस्त्र, अरहत् धज इत्यादि नामले पुकार्ने गरेको पाइन्छ । पांशुकुलिक चीवर भन्नाले तत्कालीन समाजमा मसानघाटमा लाशलाई बेरेर ल्याई फर्काएको टुक्राटाकी वस्त्र गाँसिएर निर्माण गरिएको पहिरन भएको हुनाले यसलाई पांशुकुलिक चीवर भनिएको हो । बाटोघाटोमा यत्रतत्र फर्काएको टुक्राटाकि वस्त्रलाई गाँसिएर निर्माण गरिएको वस्त्रलाई पनि पांशुकुलिक चीवर भन्ने गरिन्छ । वर्तमान समयमा यसरी निर्माण गरिने चीवर प्रायः अप्राप्य भइसकेको छ साथै अरहत् ज्ञान प्राप्त भिक्षुहरूले धारण गर्ने वस्त्र भएको हुनाले पनि यसलाई अरहत् धज भन्ने गरिन्छ ।

हुन त पहिला चीवरको आविष्कार वा निर्माण भएको देखिँदैन । तत्कालीन भारत समाजमा तापस, ऋषि, सन्तमहन्त, साधुहरूले आफ्नो लाजसरम

ढाक्नको निमित्त पशुहरूको छाला, रौं, कपाललाई आफ्नो वस्त्रको रूपमा प्रयोग गरेको थियो भने गौतम बुद्धप्रमुख भिक्षुसंघले पनि आफ्नो लाजसरम ढाक्नको निमित्त वस्त्र धारण गरेको पाइन्छ तापनि तिनीहरूले अन्य ऋषि, तापस साधुसन्तहरूले जस्ता प्शरपात, पशुहरूको छाला, रौं, कपाल इत्यादिको वस्त्र धारण गरेको उल्लेख छैन । तर सिङ्गो पहेंलो कपडालाई नै आफ्नो वस्त्र बनाएर लाउने गरेको कुरा महावग्ग-चीवरक्खन्ध सूत्रमा उल्लेख भएको पाइन्छ । हुनत गौतम बुद्धले समय र परिस्थिति नआएसम्म कुनै पनि नीति नियम बनाउनुभएको थिएन । स्मरणीय छ गौतम बुद्ध बुद्धत्व प्राप्त गरिसकेपछि २० वर्षसम्म कुनै पनि नीतिनियम निर्माण गर्नु भएको थिएन ।

आजकल थेरवादी बौद्ध भिक्षुहरूको चीवर (पहिरण) लाई जो कसैले देखेपनि त्यस चीवरको रंगलाई देखासाथै फलाना बर्मीज, फलाना थाइल्याण्ड भन्ने देशी तथा विदेशीहरूले गरेको पाइन्छ तर चीवरको रंगभन्दा पनि चीवरको स्वरूपलाई जान्नु अत्यन्त महत्त्वपूर्ण देखिन्छ । केवल सिंगो कपडालाई रंगाएर लाउँदैमा चीवर भन्न मिल्दैन । तत्कालीन समाजमा पहिले त गौतम बुद्ध प्रमुख भिक्षुसंघले सिङ्गो पहेंलो कपडालाई नै आफ्नो चीवरको रूपमा लाउने गरेको थियो र एकदिन महाजनताले "कामभोगी गृहस्थीहरूले जस्तै श्रमण शाक्यपुत्रहरूले वस्त्र लाउँदो रहेछ" भनी दोषारोपण गर्न थाल्यो र बुद्ध राजगृह नगरदेखि दक्षिणागिरि भन्ने प्रदेशमा जानुहुँदा "मगधक्षेत्र" भन्ने चतुराकार लम्बाई चौडाइ भएको घांग, गरा, आलि आदिद्वारा युक्त मगधको खेतको आकार देख्नु भयो र त्यसै अनुरूप व्यवस्थित गरी चीवर निर्माण गर्न भिक्षु आनन्दलाई आज्ञा हुनुभएको थियो ।

चीवरको नमूना

त्यसैअनुरूप भिक्षु आनन्दले चीवर निर्माण गर्नुभयो र भिक्षुहरूलाई पनि यसको प्रशिक्षण दिनुभएको थियो । यसरी चीवर भिक्षुहरूको क्रमानुसारको वस्त्रको रूपमा अत्यन्त राम्ररी निर्माण गरेको हुनाले बुद्धले (पण्डितो भिक्षुवे आनन्दो, महापञ्जो भिक्षुवे आनन्दो) आदिद्वारा "भिक्षु आनन्द पण्डित छ, महाप्रज्ञावान् छ" भनी प्रशंसा गर्नुभयो । यिनै प्रक्रिया भिक्षुहरू बीच प्रचलन हुँदै गयो र वर्तमान समयमा समेत थेरवाद बौद्ध भिक्षुहरूको चीवर खेतको आकारमा रहँदै आएको कुरा अद्यावधि विद्यमान नै छ तर चीवरको रंगको बारेमा विभिन्न मतमतान्तर रहे तापनि विनय पिटक-महावग्गअनुसार त्यस बखत भिक्षुहरूले गोबरबाट, पीली मिट्टीबाट चीवरलाई रंगाउने गर्दथियो । जसले गर्दा चीवर दुर्वर्ण भएको हुनाले छ वटा रंगको चीवर प्रयोग गर्न सकिने आज्ञा हुनुभयो । १. मूल (=पानीबाट निकालेको) रंग, २. स्कन्ध रंग ३. त्वक् (छालको) रंग, ४. पत्र (=पातको) रंग, ५. पुष्परंग, ६. फल-रंग आदि हुन् । तरपनि कुनै कुनै विद्वानवर्गहरूको अनुसार बुद्धको पञ्चरश्मि वा पञ्चस्कन्धबाट बौद्ध ऋण्डा निर्माण भएजस्तै थेरवाद बौद्ध भिक्षुहरूको चीवर पनि ती ती रंगको चीवर

निर्माण हुने विचार व्यक्त गरिएको पाइन्छ । तर ती तर्क निराधार रहेको छ । विनय पिटक महावग्ग अनुसार चीवरको प्रकार पनि उल्लेख गरिएको पाइन्छ । कपासको, कम्बल (=ऊनी) साण (=सनक) आदि हुन् । यिनीहरूबाट निर्मित चीवर परिभोग गर्न हुने अनुमति प्रदान गरिएको थियो ।

स्मरणीय छ गौतम बुद्धको बुद्धत्व प्राप्ति पछि बीस वर्षसम्म कुनै पनि भिक्षुहरूले गृहस्थीहरूबाट दान प्रदान गरिएको चीवर ग्रहण गर्नुभएको थिएन केवल पांशुकुलिक चीवरमात्र धारण गर्नुभएको थियो । बुद्धत्वको बीस वर्ष पश्चात् मात्र (गृहस्थी) गृहपतिहरूद्वारा दान प्रदान गरिएको चीवर ग्रहण गर्न अनुमति प्रदान गर्नुभएको थियो । साथै भिक्षुहरूलाई त्रिचीवरको अनुमति प्रदान गरिएको छ जुन उत्तरासंघ (चीवर) संघाटि (डबल चीवर) अन्तरवास आदि हुन् ।

ती वस्त्र आफू राम्रो हुनको लागि नभई प्राकृतिक वातावरणबाट हुनसक्ने बिधनबाधाबाट बचन प्रयोग गर्ने भनी ".....सीतस्स पटिघाताय, उण्हस्स पटिघाताय, डंस मकस" "...चीसोबाट बचनको लागि, तातो प्रतिघातबाट बचनको लागि घाम

र हावाको प्रतिघातबाट बचन ...” आदिद्वारा प्रत्यवेक्षणा गरेर लाउनुपर्ने उपदेश दिनुभएको छ ।

चीवर दान गरेको आनिशंस (फल) को रूपमा यदि केटा पक्षले चीवर दान गरेमा अनेकौं जन्ममा भोगसम्पत्तिको भागिदार भएर ती भोगसम्पत्ति भोग गरेर अन्तमा बुद्ध समक्ष “एहि भिक्षु” भन्ने वाक्यद्वारा नै आफ्नो गृहस्थीभाव अन्तर्धान भई भिक्षुत्व ग्रहण गरी अरहत् ज्ञान हासिल गर्न सक्ने फल पाउनेछ । त्यसरी पाउनेहरूमध्ये सारीपुत्र, मौद्गल्यानसहित पञ्चवर्गीय भिक्षुहरूका साथ अनेकौं भिक्षुहरूको उल्लेख बौद्ध साहित्यमा भएको पाइन्छ । साथै महिलाहरूले प्रदान गरेमा अनेकौं जन्ममा भोगसम्पत्तिको उपभोग

गरेर बुद्धकालीन समयमा जन्मेतापनि नौकोटी मूल्यवान् “महालता पसाधन” भन्ने स्वर्णाभरण प्राप्त गरिने छ र त्यही नै बुद्धशासनको लागि परित्याग गरेर प्रव्रजित भई अरहत्ज्ञान प्राप्त गर्नेछ ।

खेतअनुसारको आकारमा वस्त्र निर्माण गरेको २५०० वर्ष भन्दा बढी समय भई सक्दा पनि त्यस वस्त्रमा अल्पमात्र भएपनि फरक नगरी हालसम्म प्रयोग गर्दै आउनुभएका एउटै मात्र समूह (निकाय) हो धेरवादी बौद्ध भिक्षुहरू ।

ॐ

२५४५ औं बुद्धजयन्तीको उपलक्ष्यमा
मानवता र मानवताको बीचमा
सम्बन्ध शान्तिमय होस्
यही हाम्रो कामना तथा सुभेच्छा छ ।

फो.नं. २७०६७५
२७०६९४

मैत्री विद्यालय
छाउनी, काठमाडौं

बुद्धधर्म एक सिंहावलोकन

- बुद्धाचार्य शाक्य

सामान्यतः बौद्धहरूले हिंसा, चोरी, व्यभिचार, झूठ कुरा, चुक्ती, कडा शब्द, वाहियात कुरा, अर्काको लोभ, द्वेष र अन्धविश्वासका कुरा गर्दैनन् । यसलाई दश कुशल धर्म पनि भन्दछन् । काय, वाक् र चित्तले बुद्ध, धर्म र संघप्रति श्रद्धा, आस्था र विश्वास राख्नु बौद्धहरूको कर्तव्य हो ।

वास्तविक बौद्धहरूले आफ्नो गच्छेअनुसार दान दिन योग्य व्यक्तिलाई दान दिने गर्दछ, सदाचारमा रहने गर्दछ, चित्त शुद्ध गर्नमा तल्लिन रहिरहन्छ, मान्यजनहरूलाई आदर र सत्कार गर्दछ, बाबु आमाको सेवामा लागिहन्छ, आफुले गरेको पुण्य अरूलाई पनि बाँड्ने गर्दछ, अरूले गरेको पुण्यप्रति हर्ष व्यक्त गर्दछ, धर्मको कुरा सुन्ने र सुनाउने गर्दछ र अहंकार र अन्धविश्वासका कुरा सुन्न र सुनाउनेबाट टाढा रहने गर्दछ । यसलाई दान, शील, भावना, अपचायन, वेय्यावच्च, पत्तिदान, पत्तानुमोदना, धम्मसवन, धम्म देशना, दिट्ठिजुकम्म भनिन्छ ।

बौद्धहरू आठ कुरामा सधैं तत्परका साथ लागिहन्छन् । ती हुन्- दुःख र दुःखका कारण राम्ररी बुझ्नु र अकुशल चित्तलाई दमन गरीरहनु, बहुजन हित र सुखको कामना गरिरहनु, काय, वाक् र चित्त बशमा राखिरहनु, झूठो कुरा, चुक्ती र अनावश्यक कुरा कहिल्यै नगर्नु, हिंसा, चोरी, नराम्रा वा अकुशल चित्तलाई दमन गर्नु र आफ्नो इन्द्रियहरूलाई होशियारीका साथ संयम गरी राख्नु । यसलाई क्रमशः सम्मादिट्ठि, सम्मासंकप्प, सम्मावाचा, सम्माकम्मन्त सम्माआजीव, सम्माव्यायाम, सम्मासति र सम्मासमाधि भनिन्छ । यसैलाई नै आर्यअष्टाङ्गिक मार्ग पनि भनिने गर्दछ । आर्यअष्टाङ्गिक मार्गलाई पनि छोटकरिमा शील, समाधि र प्रज्ञा गरी विभाजन गरिराखेको छ । ती हुन्-

शील	→	सम्यक् वचन	(सम्मावाचा)
	→	सम्यक् कर्म	(सम्माकम्मन्त)
	→	सम्यक् आजीव	(सम्माआजीव)

समाधि	→	सम्यक् व्यायाम	(सम्माव्यायाम)
	→	सम्यक् स्मृति	(सम्मासति)
	→	सम्यक् समाधि	(सम्मासमाधि)
प्रज्ञा	→	सम्यक् दृष्टि	(सम्मादिट्ठि)
	→	सम्यक् संकल्प	(सम्मासंकप्प)

नैतिकता र सुचरित्रताको अनुशासनमा रहनु दैनिक जीवन कुशल मार्गमा लगाइरहनु अर्थात् आचरण एवं विचार शुद्धिकरण गरिरहनु र कुशल धर्म एवं चित्त विकास गर्न दृढ रहिरहनु बौद्धहरूको स्वभाव हुन् । यसैले बुद्धधर्म मानव जीवन र समाजमा स्थायी सुख, शान्ति र स्मृतिको विकासका लागि आधारशीला हुन् भनी मानियो । नैतिकता, शिष्टता, सुचरित्रता, कर्तव्य र अनुशासननिमित्त निरन्तर आन्दोलित बुद्धधर्म हो । बुद्धधर्मलाई मानवतावादी धर्म भन्नुका कारण यही हो ।

बुद्धधर्ममा सबै प्राणीप्रति समान भावना राखेको, सबैलाई समान दृष्टिले हेर्ने गरेको एवं कसैलाई कमारो कमारी बन्नुपर्छ भन्ने दबाव नदिने गरेकोले स्पष्ट र सम्झदारीको आधारमा बुद्धधर्मलाई विश्वधर्म भनी मानियो । भगवान् बुद्धको जन्मदेश नेपालको लागि यो अत्यन्तै गौरवको कुरो हो ।

अनित्यको भावना

प्राणीहरू जन्म, दुःख, अनित्य र अनात्माको चक्रमा रहिआएको छ । मृत्युपछि शरीर बेकामे हुने र आत्माले पुण्य सञ्चय गर्न नसक्दा अर्को जन्ममा अर्क दुःखि हुनुपर्ने अनि पुण्य सञ्चय गर्न सके नपुग पुण्य सञ्चय गर्ने अवसर पाउनेछ । त्यसैले बौद्धहरू मरणानुस्मृतिमा रही कुनै प्रकारका पाप नगर्ने र बढिभन्दा बढि पुण्य नै सञ्चय गर्ने अठोट गर्दछन् । "अधुवं जीवितं धुवं मे मरण, अवस्सं मय मरितत्त्व, मरण परियोसानं जीवितं मे, अनियतं मरण मे नियतं" अर्थात् आफू बाँचिरहेको नित्य होइन, बाँचिरहेका

एकदिन मर्न निमित्त हो, जरूर पनि मर्नुपर्छ, मर्नको निमित्त नै बाँचिरहेका हौं, बाँचिरहेका शरीर कहिले मर्छ निश्चित छैन, मर्नुपर्ने नै निश्चित छ भन्ने धारणा जोसँग छ उसले सबै प्रकारका अकुशल काय, वाक् र चित्तलाई त्यागेर आफूलाई शुद्ध बनाउँदछ । यसै निमित्त आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग पालना गर्न शीरोधार्य र्दछ । सो सम्भव नभए पञ्चशील भए पनि पालना गर्ने सत्प्रयास गर्नु अनिवार्य मानिएको छ ।

बोधिसत्त्वहरूको कुरा हेर्ने हो भने राज्य, स्वर्ग, मोक्ष पाउनेतिर लाग्नुभन्दा दुःख प्राणीहरूको दुःख नाश गर्नमा मात्र लाग्नु थियो । यस सम्बन्धमा यसरी भनिएको छ-

न त्वहं कामये राज्यं न स्वर्गं नापन भवम्
काममे दुःखतप्तानां प्राणिनामाति नाशनम् ॥

दुःखिहरूको दुःखको बन्धनबाट मुक्त गर्नु नै धर्मको उद्देश्य हो भन्ने धारणा बुद्धधर्मको रहेको छ ।

अनित्यको भावना नबुझेका, शील, समाधि र प्रज्ञाको आचरण नभएका तथा निहित स्वार्थका लागि काम, क्रोध, लोभ, मोह, अहंकारमा लाग्ने गरेका मानिसहरूको लागि बुद्धधर्म घाँडो समानको छ । किनभने तिनीहरूको काय, वाक् र चित्त आफ्नो अनुचित सुखका लागि अरूलाई दुःख दिनु नै धर्म हुनेछ । तिनीहरू आफुले गरेको पापको फल भोगेपछि मात्र चेतिन्छ । यस सम्बन्धमा धम्मपदमा उल्लेख गरिएको छ-

सुजीवं अहिरिकेन - काक सूरेन धंसिना
पक्खन्दिना पगम्भेन-सङ्किलिठ्ठेन जीवितं ॥

अर्थ- लाज शर्म नभएका, कागले जस्तो अर्काको खोसेर खानमा सूरा भएका, अर्काको हित नबर्ने नीच मान्छे, ठूला स्वभावका र मलिन भएर जीविका चलाउनु सजिलो छ ।

मनोपको परंक्खेष्य - मनसा संवुतो सिया
मनोदुच्चरितं हितवा-मनसा सुचरितं चरे ॥

अर्थात् मानसिक दुश्चरित्रबाट अलग भएर मानसिक संयम गर, मानसिक दुश्चरित छाडेर मानसिक सदाचार गर ।

यो चेतं सहते जम्मी-तण्हं लोके दुरच्चयं
सोका तम्हा पपतन्ति-उदविन्दू व पोक्खरा ॥

अर्थात् जसले यो बारम्बार जन्म लिने विषरूपी तृष्णालाई जित्न सक्छ उसको शोक कमलको पातबाट खसेको जलविन्दु जस्तै खसेर जान्छ ।

मानिसले अनित्यलाई राम्ररी बुझ्न सक्नुपर्छ । आफूलाई अनित्य ठान्नुको अलावा संसार नै अनित्य ठान्नेको हृदय सधैँ कोमल, ज्ञान्त र धैर्यवान भइरहनेछ । आफुले जति पाप गऱ्यो त्यति नै अध्यारोले छोपिन्छ र जति पुण्य गऱ्यो त्यति नै चारै दिशामा उज्यालो देखिन्छ भन्ने बुद्धधर्मको मूल मन्त्र हो । कसैले कसैलाई शुद्ध गर्दैमा शुद्धि हुन सक्दैन । स्वयं शुद्ध र शुद्धि हुनुपर्छ । यो मूलतः बुद्धधर्मको अर्ति हो ।

सब्बेसङ्कारा दुक्खाति -यदा पञ्जाय पस्सति ।

अथ निव्विन्दति दुक्खे -एस मग्गो विसुद्धिया ॥

अर्थात् सबै संस्कार दुःख हो भनी प्रज्ञाद्वारा जानिलिने समयमा मात्रै संसारिक दुःखबाट विरक्त हुनेछ, यो नै विशुद्ध हुने मार्ग हुन् ।

उपरोक्त भनाईहरूबाट यो प्रष्ट हुन्छ कि बुद्धधर्म केवल देखावति र लोकाचारका लागि नभई मानिसहरूका भित्री हृदयदेखि नै शुद्धाशुद्धि हुनका निमित्त हो । तृष्णाको सबै स्रोतहरू र संस्कार सबै क्षय गरी निर्वाणलाई बुझिलिने होस् भन्नाका लागि बुद्धधर्म हो । जोसँग चित्तमल सबै नाश भइसकेको छ उनै बुद्धधर्ममा प्रव्रजित भएको मानिन्छ ।

उपरोक्त भनाइहरूबाट यो थाहा पाउन सकिन्छ कि अनित्यको संसारमा सबै संस्कार जूठ हो । स्वयं आफ्नो देह पनि जूठ हो । आफ्नो र आफ्ना भन्ने सबै जूठ हो । जूठै जूठहरूको बन्धनबाट मुक्त हुन अनित्य सम्झनुपर्छ ।

चतुर्ब्रह्मको महत्त्व

संसारमा बुद्धधर्म अनादि युगदेखि थियो । मानिसहरूलाई सच्चा मानिस भएर बाँच्न र कुशल मार्गमा लैजान अनादि कालदेखि समय समयका बुद्धहरूद्वारा विभिन्न धर्मोपदेश दिने गर्नुभएको थियो । बुद्धधर्मको सत्य र तथ्यहरू नियालेर हेरियो भने प्रथम सारमण्डकल्प युगमा तण्हंकर, मेधंकर, शरणंकर र दीपंकर मानव बुद्धहरूको उदय भएको पाइन्छ । सारकल्प युगमा कौण्डञ्ज बुद्धको उदय भयो । दोश्रो सारमण्ड कल्पयुगमा मंगल, सुमन रेवत र सोभित बुद्धहरूको उदय भएको थियो । वरकल्प युगमा अनोमदर्शी, पद्म र नारद बुद्धहरूको उदय भएको थियो । दोश्रो सारकल्प युगमा पद्मोत्तर बुद्ध, पहिलो मण्डकल्प युगमा सुमेध र सुजात बुद्धहरू, दोश्रो वरकल्प युगमा प्रियदर्शी, अत्यदर्शी र धर्मदर्शी बुद्धहरू उदय भएको थियो । तेस्रो सारकल्प युगमा सिद्धार्थ बुद्ध, दोश्रो मण्डकल्प युगमा पुष्प र तिष्य बुद्धहरू, चौथो सारकल्प युगमा विपश्ची बुद्ध र तेस्रो मण्डकल्पमा शिखि र विश्वभू बुद्धहरूको उदय भएको थियो । भद्रकल्प युगमा ऋकुच्छन्द, कपिल र गौतम बुद्धहरूको उदय भएको र एक मैत्रिय बुद्धको उदय हुन बाँकि रहेको कुरा बुद्धवंशमा उल्लेख छ । सारमण्डकल्पमा चारजना, सारकल्पमा एकजना, वरकल्पमा तीनजना, मण्डकल्पमा दुईजना र भद्रकल्पमा पाँच जना बुद्धहरूको उदय हुने मानिएको छ ।

सबै प्राणिप्रति मैत्री, करुणा, मुदिता र उपेक्षा राख्ने, अष्टाङ्गिक मार्गको उपदेश दिने र दश कुशल धर्मको शिक्षा दिने काम सबै मानव बुद्धहरूद्वारा भइरहेको र पछि पनि हुनेछ । चतुर्ब्रह्म र मैत्री, करुणा, मुदिता र उपेक्षा सम्पन्न भएका मानिसको हृदय सँधै स्वच्छ भइरहेको हुन्छ । चतुर्ब्रह्म-मैत्री, करुणा, मुदिता र उपेक्षा सम्पन्न भएका मानिसहरूमा दान, शील, क्षान्ति, वीर्य, ध्यान, प्रज्ञा, बल, उपाय, प्रणिधि र ज्ञानका भावनाहरू विकसित भइरहनेछ । जसको मृत्युपछि निर्वाण प्राप्त हुनेछ । जसले तृष्णाका बन्धनहरू तोडिएको मानिन्छ ।

आफूलाई बौद्ध भन्नेहरूले मैत्री, करुणा, मुदिता र उपेक्षाका आदर्शहरू निरन्तर पालना गरी नै रहनुपर्छ । बुद्धधर्मका शील, सदाचार र कर्म विना कसैले आफूलाई बौद्ध भन्ने हो भने त्यो केवल ढोंग मात्र हो । श्रेष्ठीपुत्र खेमले भनेको छ- दुःशील र दुराचारी भई राष्ट्रको पिण्ड खाएर बसिरहनुभन्दा रातो गरी पोलिराखेको फलामको डल्लो खानु उत्तम छ ।

"असत्यवादी नरकमा जान्छ, गरेर पनि गरेनौं भन्ने पनि नरकमा जान्छ, यी दुई प्रकारका हीनकर्म गर्ने दुबै नरकमा जान्छ" भन्ने कुरा धम्मपदमा उल्लेख छ । आपसी मैत्री भावनाले मात्र मानवीय समाजको कल्याण हुन्छ, करुणाको व्यवहारले सुखि हुन्छ, आदर एवं प्रशंसाको भावनाले हित हुन्छ र उपकार र कुशल कर्ममा सहयोगी भएमात्र सन्तोष हुन्छ भन्ने धारणा चतुर्ब्रह्म मैत्री, करुणा, मुदिता र उपेक्षाको माध्यमबाट प्रकट भइरहने हुन् । कुशल धर्ममा लागेका काय, वाक् र चित्त देखेर जो खुशी हुन्छ, सन्तोषी हुन्छ र प्रशंसा गर्दछ उसको आत्मामा द्वेष भावना नरहेका हुन्छ । उसको लागि शान्ति, सुरक्षा र स्मृतिको द्वार चारैतिर खुलिरहेको हुन्छ । यसैले सबै बौद्धहरू यही भन्दछन्- धर्म गर्ने धर्ममै लीन हुन्छ, पाप गर्ने पापमै लीन हुन्छ । धर्म हलुको हुनाले गन्तव्य ठाउँमा पुग्न कुनै कठिन हुँदैन, पाप गर्दा हुनाले सिधै समुद्रको पिँधमा पुगिन्छ । पाप गर्ने पापीको गति पनि यस्तै हुन्छ ।

चतुर्ब्रह्मको ज्ञान र अभ्यास विनाका मानिसहरू जति बलवान्, धनवान् र सम्पन्नवान् भएपनि उसको जीवन तुच्छ छ । ऊसँग रहेको बल, धन र जन पापको चिनो मात्र भइरहन्छ । लोभीलाई लोभ र पापीलाई पाप महभन्दा गुलियो भइरहन्छ । जब त्यो बिष भएर आउँछ तब उसले आफ्नो विनाश भएको थाहा पाएर विलाप गर्न थाल्दछ । तर सचेत एवं स्मृतिवान् व्यक्तिहरू आफूमा भएका सबै प्रकारका आश्रवहरू क्षय गर्न समर्थ हुन्छ, अन्ततः उसलाई महासुख प्राप्त हुन्छ । तृष्णालाई आमा र अहंकारलाई बाबु थानेर जीवन निर्वाह गर्ने जोकोही होस् अवश

नाश हुन्छ । धन, जन, सुख र ऐश्वर्यको लागि जसले ऋठको खेती गर्दछ उसले इज्जत र पुण्य गुमाएको हुन्छ । इज्जत र पुण्य विनाको मानिसले यसै देहमा ताप र संतापको कारण नरक भोग्नुपरेको हुन्छ, गोठालाहरूले गाईवस्तुहरूलाई जसरी लट्टीले पिट्दै धपाउँछन् । त्यस्तै आफ्नै कुकर्मले स्वयंलाई कुमार्गतिर धपाउँदै लैजानेछ, जब अथाह खाल्डामा पुगिन्छ । तब उसले गरेको पापका फलहरू भोग्नुपर्ने थाहा पाउनेछ ।

बौद्धहरूले चतुर्ब्रह्म पालना गर्नुको कारण सबै प्रकारका पापहरूबाट अलग भएर पुण्य सञ्चय गर्न हो । जो पापकर्म गर्न लज्जालु र डरछेरुवा हुन्छ उसले थाहै नपाइकन पनि पुण्य सञ्चय गरिरहेको हुन्छ । कसको कति पुण्य छ भन्ने कुरा उसले सुख भोगेपछि मात्र थाहा पाउँदछ ।

सुगतिको प्रण

कुनै कुनै व्यक्तिहरू मृत्यु हुनासाथै सिधै स्वर्ग वा नरक पुग्न सकिन्छ भने कुनै कुनै अन्तराभवमा भ्रमण गरी पाप र पुण्यअनुसार जहाँ जन्म लिनुपर्छ त्यही जान्छ । यसैले बुद्धधर्ममा पाप र पुण्यको कुराहरू रह्यो । भनिन्छ मानिसहरूले मृत्युपछि मुक्तिसम्म पनि पाउन नसक्नेले निर्वाण पद पाउन सम्भव छैन । मुक्तिसम्म पाए पनि सुगतिमा पुग्न र त्यहाँबाट क्रमशः सुगति र निर्वाणसम्म पुग्न सकिन्छ । तर कुशलधर्मको आचरणद्वारा आफुले आफैलाई शुद्ध नबरीकन मुक्ति पनि पाउन सकिदैन ।

अभय च भय दस्सिनो- भये च भयदस्सिनो ।

मिच्छादिदृष्टि समादाना -सत्ता गच्छन्ति दुर्गति ।

अर्थात् भय मान्नुपर्ने ठाउँमा भय नलिइकन भय लिनुपर्ने ठाउँमा भय नलिने मिथ्या धारणा भएका सत्त्वहरूलाई दुर्गति प्राप्त हुन्छ ।

धम्मपदको नरक वर्गमा भनिएको छ-
दोषलाई दोष, निर्दोषलाई निर्दोष भनी सम्मिलिने सम्पत् धारणा भएका सत्त्वहरू स्वर्गको भूमिमा पुगिन्छ । निश्चय पनि दोष र निर्दोषलाई जानाजानै कुनै पचाउने अर्थात् सत्यलाई असत्य र असत्यलाई

सत्य भनी दावी गर्ने, वकालत गर्ने, साक्षी बस्ने निर्णय गर्नेहरू नरकमा नै पुगिन्छ ।

खेतको दोष घाँस हो, मानिसहरूको दोष मोह हो । मोह नभएका मानिसहरूलाई गरेको दानको फल उत्तम हुन्छ । लोभ, मोह, द्वेष, अहंकार र अनुचित तृष्णाका काय, वाक् र चित्त भएका मानिसहरूले सुगतिमा पुग्ने प्रण गर्छु भन्दैमा गर्न सकिने होइन ।

अक्रोधले क्रोधलाई जित्नुपर्छ, अकुशल गर्नेलाई कुशल गरी जित्नुपर्छ, ऋठवादीलाई सत्यवादी भएर जित्नुपर्छ, त्यस्तै कञ्जुसलाई दान दिएर जित्नुपर्छ भन्ने बुद्धधर्मको शिक्षा हो । क्रोधि, अकुशलकर्ता र ऋठवादीहरू सुगति मार्गमा कहिल्यै पुग्न सक्तैन । तिनीहरूले गरेका दोषअनुसार दण्ड नभोगी सुखै छैन । तिनीहरूले गरिने दान र धर्म केवल हातिको जस्तो देखाउने दाँतमात्र हुन् । सत्यतालाई त्याग्ने, ऋठो कुरा गर्ने र परलोकको विश्वास नगर्ने व्यक्तिले यस संसारमा के मात्र पाप गर्दैन, तिनीहरूले जस्तोसुकै पाप पनि गर्दछन् । त्यस्ता व्यक्तिहरूले सुगतिको लागि प्रण गर्दैनन्, बरू आफु जस्तै अरूलाई पनि दुर्गतिमा पुऱ्याउँदछ । यस्ता व्यक्तिहरू जन्मसिद्ध बौद्ध हुँदाँमा बौद्ध भन्नु केवल मूर्खता मात्र हो ।

सुगति प्राप्त गर्न आफुले गरेका पापहरूलाई ढाँकछोप नगरी क्षमायाचना सहित कुशल कर्म गरे सम्भव छ । धम्मपदको लोकवर्गमा भनिएको छ-
जसले आफुले गरेको पापलाई कुशल कर्मले छोपिन्छ, उसले यो लोकमा बादलबाट निस्केको चन्द्रमाले जस्तै प्रकाश देखाउन सकिन्छ ।

शील, समाधि र प्रज्ञाको ज्ञान प्राप्त गरी सोही अनुरूप दैनिक जीवन यापन गर्नु नै धर्म हो । शील, समाधि र प्रज्ञा विनाको धर्म निरस र निरर्थकमात्र साबित हुनेछ ।

जातिवाद भएको ठाउँमा बुद्धधर्मको विकास हुन सक्दैन, जातिवाद नभएको ठाउँमा ब्राह्मण धर्म तिक्न सक्दैन ।

- महापण्डित राहुल सांकृत्यायन

बुद्ध र उहाँको उपदेश

- भिक्षु सुजनकीर्ति
बैकक

बुद्धशासन वा बुद्धधर्मको उत्पत्ति अरू शासन वा धर्मभन्दा बेग्लै प्रकारबाट भएको हो । बुद्धधर्मको उत्पत्ति असंख्य पारमिता पूर्णगरी सम्मासम्बोधि ज्ञान प्राप्त गर्नुहुने भगवान् बुद्धको उपदेशबाट उत्पन्न भएको हो । अप्रमादपूर्वक उद्योगी बनी कुशलकार्यको सञ्चय गर्दै सत्यधर्मको अध्ययन र विश्लेषणपश्चात् सम्बोधिज्ञान प्राप्त गर्नु भई सम्मासम्बुद्ध हुनुभएका उहाँ भगवान् बुद्धले मानवजातिको सुख शान्तिका लागि दिनुभएको उपदेश नै आजको बुद्धधर्म हो ।

बोधिज्ञान लाभ पश्चात् सम्यक्सम्बुद्धले ४५ वर्षसम्म विभिन्न साना-ठूला गाउँ, नगर, शहर, जनपदमा जानुभई सत्य धर्म देशना गर्नुभयो । बोधिज्ञान प्राप्ति पश्चात् छोटो समयभित्र जम्बुद्वीपमा बुद्धशासन प्रचूरमात्रामा फैलियो । भगवान् बुद्धले पञ्चवर्गलाई धम्मचक्रप्रवर्तन देशनादेखि परिनिर्वाण हुनु अगाडीसम्म सत्त्वलोकको लागि सत्य धर्मको बारेमा उपदेश दिनुभयो । उहाँको उपदेश तीन उद्देश्यका छन् ।

१. अत्थाय २. हिताय ३. सुखाय

अत्थाय- बुद्धको उपदेश मनुष्य जातिको उपयोगिताको लागि हो । मानिसको क्षमतानुसार ३ प्रकारका छन् । ती हुन्:-

क. दित्थधम्मिकत्थ- आफुले गरेको काममा (=व्यवसाय) सफलतापूर्वक उद्देश्य पूर्ण गरी सुख र शान्तिका साथ जीवन व्यतीत गर्न दिनुभएका धर्मका उपदेशहरू ।

ख. सम्परायिकत्थ- अनागतकालमा कसरी लाभ प्राप्त हुन्छ, के गर्नुपर्छ भन्ने बारेमा दिनुभएका उपदेशहरू ।

ग. परमत्थ- (उपयोगितामा श्रेष्ठ)- आर्यसत्य धर्मलाई राम्ररी बुझी मार्गफल निर्वाण प्राप्तगर्नु नै बुद्ध देशनाको अन्ततः मूल उद्देश्य हो । कुशल कार्यको

फल यो जन्ममा मात्र नभई पुनर्जन्ममा समेत प्राप्त (=लाभ) गर्न सक्नेछ । बुद्धधर्ममा उच्चतम स्थान ज्ञान हो ।

हिताय- बुद्धका उपदेशहरू सम्पूर्ण मनुष्य जातिको रोगलाई रोगबाट निकोपार्ने औषधी जै हो । जसरी विरामीको रोगलाई कुन औषधी दिएमा निको हुन्छ भनी डाक्टरलाई मात्र थाहाहुन्छ र आवश्यक औषधीलाई खान दिन्छ त्यस्तै नै भगवान् बुद्ध हुनुहुन्थ्यो र मानवजातिको हितका लागि आवश्यक धर्मको देशना गरी जानुभएको हो । कुन चाहिँ बुद्ध उपदेशले कसलाई उद्धार गर्छ भन्ने कुरा व्यक्ति स्वयंको अनुसन्धान वा अध्ययन, धारण, पालनमा निर्भर छ ।

सुखाय- सत्यधर्मको उपदेश सुनी कुशल कार्य गर्ने व्यक्तिले सधैं सुख पाउनेछ । ऊ सधैं शान्त र हर्षित जीवन व्यतित गर्दछ । भगवान् बुद्ध श्रावस्तीमा बस्नुहुँदा उहाँले धम्मिक उपासकलाई भन्नुभएको थियो- "पुण्य गर्नेको यो लोकमा र परलोकमा पनि भलो हुन्छ र सन्तोष प्राप्त गरी हर्षित हुनेछ । आफुले गरेको कुशल पुण्य कार्यलाई बुझी सम्झी सधैं ऊ हर्षित र सुखी हुन्छ ।" धम्मपद, चित्तवर्ग

बुद्धधर्मको अध्ययन गरी विश्लेषण गरी राम्ररी बुझी लिने दार्शनिकहरूको कमि छैन । बुद्धधर्मको अध्ययन गर्ने दार्शनिकहरू मध्येमा एक दार्शनिक हुन्- J. E. Maen उनका भनाइअनुसार- बुद्धधर्मको उत्पत्ति संगै यो संसारमा दुइवटा सुधार र परिवर्तन भएका थिए । ती हुन्-

१. शासनमा सुधार र परिवर्तन

२. समाजमा परिवर्तन

शासनमा सुधार र परिवर्तन- यदि बुद्धशासन र अन्य शासन बीचमा गहिरिएर अध्ययन गर्ने हो भने दुई धर्महरू बीच धेरै भिन्नता हामी पाउन सक्दछौं । बुद्धशासन सत्यधर्म र प्राकृतिक नियमसंग सम्बन्धित

छ भने सबैले जहिले पनि सिद्ध गर्न सकिन्छ तर अरू शासनहरू ईश्वरको आधारमा भन्ने विश्वास राख्ने गर्दछ । कसैले सिद्ध गर्न सक्दैनौं । बिचार गर्नुस् तपाईं अहिले कुन युगमा हुनुहुन्छ । बुद्धधर्म र अरू धर्ममा भिन्नताहरू हुन्-

तुलना बुद्धशासन अन्यशासन
ज्ञान ————— चारआर्यसत्यलाई ————— ग्रन्थलाई
————— अनुसन्धान गरी बुझ्नु ————— विश्वास गर्नु

चिन्तन — बुद्धका उपदेशहरू — ग्रन्थको भनाईमा हामी
— "एहि पस्सिको" भनेको — चिन्तन र अविश्वासको
— "खुशी पूर्वक सबैलाई अध्ययन — भाव राख्नु
— गरी सिद्ध गर्ने मौका दिन्छ । — अनुचित छ ।

धार्मिकले पाउने -

आफ्नो कर्मको भागीदार हामी आफै हौं ।

"कम्मना वत्तति लोको"

हाम्रो सुख दुःख ईश्वरको हातमा छ ।

समाजमा परिवर्तन- मानव समाजको राम्ररी अध्ययन गर्ने हो भने हामी तीन वर्गमा बाँडिएको हामी पाउँछौं । ती हुन्:-

१. उच्चतम २. मध्यम ३. न्यूनतम

यो विभाजन व्यवसाय वा धनसम्पत्तिको स्थितिबाट भएको हुन्छ । समाजमा "...जुन व्यक्तिसँग ठूलो व्यवसाय छैन वा व्यवसाय नै छैन र धन सम्पत्ति कम छ त्यो व्यक्तिलाई खराब र गरीब भनी हेप्ने, जुन व्यक्तिको व्यवसायमा ठूलो लगानी वा धनसम्पत्ति धेरै छ उसलाई सुजन र उच्च कुलजातको मान्ने गरिन्छ । तर बुद्धशासन अनुसार मानिसको यशकीर्ति र गुणबाट सुजन र उच्च जातको मानिन्छ । यशकीर्ति र उच्चता भनेको आफूले गरेको कर्मको फल हो । बुद्धले भन्नुभएको छ "कल्याणकारी च कल्याणं पापकारी च पापकं" जस्तो कर्म गर्नु त्यस्तै फल पाउने छौं "राम्रो बन्थो भने राम्रो र नराम्रो बन्थो भने नराम्रो"

असल व्यक्तिले गरेको कर्मबाट प्राप्त फलमात्र हो । गरीब कूलमा जन्मेका बालक अब्राहम लिङ्कन

अमेरिकाको १६औं राष्ट्रपति बने । चार्ल दार्ग दुर्गम गाउँमा जन्मेका महिला फ्रांशको "राष्ट्रमाता" बने । त्यस्तै जन्मतः उच्च जाति र कुलको बारेमा पनि कर्मानुसार मान्नुपर्दछ । बुद्धले भन्नुभएको छ-

"नचाहं ब्राह्मणं ब्रूमि - योनिजं मत्तिसम्भवं ।
भोवादी नाम सो होति - सचे होति सकिञ्चनो ।

अकिंचनं अनादानं - तमहं ब्रूमिब्राह्मणं ॥

- धम्मपद ब्राह्मण वर्ग

ब्राह्मणको कोखबाट जन्म हुँदा ब्राह्मण हुँदैन । उनीहरूलाई खाली "भो" भनी बोलाउन मात्र उचित छ । जो व्यक्तिसँग राग, द्वेष र मोह जित्दैन छ । राग, द्वेष र मोहरूपि अन्धकार नहुने केही इच्छा नराख्नेलाई ब्राह्मण भन्दछ । सत्त्वलोकको सुखको लागि सत्त्वलोकको उद्धारको लागि, सत्त्वलोक र देवतालाई दुःखबाट मुक्त गर्न उहाँ जन्मनुभएको हो । उहाँ सम्मासम्बुद्ध (गौतम बुद्ध) हुनुहुन्छ ।

शास्त्राचार्य मेक्स मूल्लरका अनुसार- सच्चरित्रको सम्बन्धमा पाउने उपदेशहरूमा भगवान् बुद्धले बताउनुभएको सच्चरित्र र नैतिकता सम्बन्धिका उपदेशहरू पूर्णरूपको छ ।

त्यस्तै रोन्ग्याण्ड फस्जेल्सका अनुसार- भगवान् बुद्ध कुनै युगको मात्र शास्ता नभई उहाँ सबै काल युगका शास्ता हुनुहुन्छ । ✦

⊙ "भिक्षुहरू ! कुनै पनि भिक्षुले आई यो कुरो तथागतले भनेको भन्दैमा स्वीकार नगर्नु । पहिले त्यो कुरो सूत्र र विनयमा मिलाएर हेर्नु ।"

स्थान : भोग नगर (वेशाली) श्रोता: भिक्षुगण

(महापरिनिर्वाणको केही दिन अघि दिनु भएको बुद्धोपदेश)

⊙ "आनन्द ! म परिनिर्वाण भइसकेपछि मेले देशना गरेको धर्म र विनय नै तिमीहरूको गुरु भनेर सम्झ्नु ।"

स्थान: कुशीनगर

श्रोता: भिक्षु आनन्द

माछा, मासु खानु हिंसा हो वा अहिंसा

- पुष्परत्न शाक्य

साधारणतः हत्या नगर्नु अहिंसा हो अर्थात् आफू जिम्मेवार हुने गरी आफैले गरेको हत्या वा आफ्नो लागि अरूले गरेको हत्यामा सहभागी हुनु हिंसा हो । बजारमा बेचेको माछा, मासु किनेर खानु हिंसा हो वा अहिंसा एकछिन विचार गरौं ।

बजारमा बगरेको पसलमा रांगा, खसी, बंगुर, माछा, कुखुरा आदि काटेर मारेर राखेको पाइन्छ । हत्या गरी मृत्यु भैसकेको ती मासुहरू किनेर खाँदा हिंसाको दोषारोपण हुँदैन भनिन्छ । यस्तोमा जीवन हिंसा गर्नु जिम्मेवार व्यक्ति बगडे हुने भएकोले प्रत्यक्षतः हिंसा हत्या गर्न नअद्याएको, आदेश नदिएकोले पनि ग्राहक हिंसाको जिम्मेवार हुने भएन । तर मासु नखानेहरू (शाकाहारी) तर्क गर्छन्- 'मासु नखाएको भए एक दिन बढी भए पनि कुनै मनै जीव बाँच्दो हो ? बढी दिन बाँच्ने जीव आज मरेको हुँदा अप्रत्यक्ष रूपमा मासु खाने व्यक्ति जिम्मेवार छ ।' संसारमा प्रतिक्षण लाखौं जीव जन्मलिन्छ र लाखौं जीवको मरण हुन्छ । जन्म र मृत्युको सञ्चालन गर्न र नियन्त्रण गर्न बौद्धहरूले मात्र जिम्मेवारी लिएको छ जस्तो लाग्दैन । बगडेले धेरै जीवको हिंसा नगरिकन धेरै जीवको हत्या गर्नु उसको चाडै धन कमाउने लालसा, इच्छामा निर्भर रहने कुरा हो । वास्तवमा माछा, मासु खाने नखाने कुरा व्यक्तिको रुचिको कुरा हो । यो धर्मद्वारा बाध्य पारिएको कुरा होइन । बुद्धधर्मले मानव मनबाट हिंसात्मक चेतना नै समाप्त गर्नेतिर अभ्यास गर्नुपर्ने कुरातर्फ अँगुल्याउँछ । यदि मासु खाएर हिंसात्मक चेतना बढ्दछ भने त्यस्ता बौद्धहरूले मासु नखानु नै ठीक छ ।

भगवान् गौतम बुद्धले बुद्धत्व प्राप्तिपछि ब्राह्मण, क्षेत्री आदि धेरैजसो क्लीन व्यक्तिहरूलाई आफ्नो धर्ममा दीक्षा दिनुभएको थियो । त्यसबेला मासु खाने नखाने कुनै विवाद आएको थिएन । धेरै समय पछि साधारण मानिसहरू जसलाई माछा, मासु खाने

बानी परेका थिए । तिनीहरू धर्ममा दीक्षित हुन आए । उनीहरूले मासु खाने तृष्णाको कारणले मासु खाने अनुमति मागे । बुद्धले "अदृष्ट, अश्रुत, अपरिशीकित" यी तीन कोटिबाट शुद्ध मासु खाने आज्ञा दिए । हत्या गरेर मासु खान अनुमति दिएको थिएन । बुद्धको जीवनकाल भरिमा मनुष्य, हात्ती, घोडा, कुकुर, सर्प, सिंह, बाघ, चितुवा, भालु र लकडवगघा (विनयपिटकअनुसार)को मासु खान नहुने, खाएमा दोष लाग्ने नियम बन्यो । यस नियमको विश्लेषण गर्नुपर्दछ । कुकुरमा रेवीज छ, सर्पमा विष छ, कुकुर, सर्पमा भएको विष ननिकालिकन खाएको भए मानिसको मृत्यु हुन्छ । यस्तै कुराले अरू जनावरहरूको मासु नखानुको पछाडि कारण पनि छ । आजको संसारमा सर्प र कुकुरको विष निकाली एकदमै पौष्टिक आहारको रूपमा मासु खाने गरेको पाइन्छ । खास गरी जंगलमा गएर ध्यान गर्ने भिक्षुले हिंसक पशुलाई आकर्षण गर्ने हुँदा मासु खाने गर्दैनन् ।

माछा, मासु खान हुने वा नहुने कुरा गर्दा देवदत्तले बुद्धसमक्ष राखेको पाँचवटा मागमाथि पनि ध्यान दिनु जरूरी छ- १. अरण्यक २. पिण्डपातिक ३. पांशुकुलिक ४. वृक्ष मुलिकको साथै ५. जिन्दगीभर माछा, मासु खान नहुने, खाएमा दोष हुने । सक्नेले यस्तो नियम पालन गर्न सक्छ नसक्नेलाई नियमको रूपमा लागु गर्न नमिल्ने देखी बुद्धले देवदत्तका यी मागहरू अस्वीकार गर्नुभएको थियो ।

के माछा मासु नखानेहरू देवदत्तवादी हुन् ? आफै विचार गर्नुस् ।

बौद्धहरूले अर्काले काटेको मासु खान्छन्, आफै काटेर खाँदैनन् भनेर अबौद्धहरू निन्दा गर्दछन् । यसमा बौद्धहरूले स्पष्ट पार्नुपर्दछ । आफूलाई खुवाउन अर्काले प्राणीहिंसा गरेको भए त्यस्तो मासु खानु हुँदैन, आफ्नो लागि भनेर काटेको देखेको, सुनेको जीवको मासु खानु हुँदैन । व्यक्तिले जीव हिंसाको जिम्मेवारी

लिने गरी बुद्धबाट मासु खाने अनुमति पाएको होइन, यो कुरा बौद्धहरूले आफ्नो शील स्वभावमा धारण गर्नुपर्दछ ।

हिन्दूहरू खानपानको शुद्धताले विचारमा शुद्धता आउँछ भनेर सतोगुणी, रजोगुणी, तमोगुणीको कुरा गर्दछन् । माछा, मासु खानेहरू तमोगुणी हुन्छन्, विचारमा हिंसा हुन्छ, बलियो हुन्छ, आक्रामक हुन्छ भन्ने मान्यता राख्दछन् । वास्तवमा तीन कोटिबाट शुद्ध मासु खानाले हिंसासँग प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा संलग्नता नहुँदा विचारमा हिंसात्मक मनोवृत्ति आएको पाइँदैन । बरू राग, द्वेष, मोह आदि तृष्णाबाट मुक्त

नहुँदा सतोगुणी होस् वा रजोगुणी । यिनीहरू दूधैले नुहाएपनि हिंसात्मक मनोवृत्तिबाट मुक्त हुन सक्दैन । दूधको कुरा गर्दा दूध पनि जनावरको रगतबाट बन्ने हुँदा हिन्दूहरूले सात्विक पेय माने पनि युरोपियनहरू निरामिस मान्दैनन् । तसर्थ माछा, मासु खाए बापत म शुद्ध तँ अशुद्धको विवाद त्यागी आफ्नो हृदयलाई शुद्ध राख्न आफ्नो खराब मनोवृत्तिलाई सतत, घटाउँदै लगी अन्त्यमा निर्मूल गरी मात्र हामी अहिंसावादी हुन सक्दछौं भन्ने कुरा बुझौं र बुद्धको शील अनुशरण गरी अगाडि बढौं ।

स्वांयापुन्हि

- किशोर धुसः
गा:बहाः, यल

सिद्धार्थ गौतम जन्म जूगु ।
थौं हे खः भिंगु दिं "स्वांयापुन्हि" ॥
पुष्प व धूप लसकुस यानाः ।
ज्ञानमाला म्ये हालाः ष्ठी हनेनु ॥

वसपोलया बेधिज्ञान लाभ जूगु ।
थौं हे खः भिंगु दिं स्वांयापुन्हि ॥
सकल बौद्धजन ष्ठी दक्व मुनाः ।
बुद्धया शरण्य ष्ठी वनेनु ॥

तथागतया महापरिनिर्वाण जूगु ।
थौं हो खः भिंगु दिं स्वांयापुन्हि ॥
पञ्चरंगि धवाय् फर-फर ब्वयेकाः ।
नगर सकभनं ष्ठी चाःहिलेनु ॥

ध्व हे स्वंगू लक्षणं चूलाःगु ।
थौं हे खः भिंगु दिं स्वांयापुन्हि ॥
नीन्यासः व पीन्यादं क्यंगु ।
बुद्ध जयन्ती ष्ठी हनेनु ॥

तिमी नै रहेछौ !

- भिक्षु धर्ममूर्ति

जन्म-मरणको चक्र रहेछ संसार
अनित्यताको लहर रहेछ संसार
दुःखै दुःखको भण्डार रहेछ संसार
अज्ञानताको सागर रहेछ संसार

हे बुद्ध ! तिमी नै रहेछौ त्यो महामानव
जुन अप्रिय वास्तविकतालाई बुझ्ने ।

जन्म मरणको चक्रलाई टुक्र्याई
अनित्यताको लहरलाई चुडाई
दुःखै दुःखको भण्डारलाई फुटाई
अज्ञानताको सागरलाई पार गरी

हे बुद्ध ! तिमी नै रहेछौ कमलको फुल
जुन अनन्त भूमरीलाई पन्छाउने ॥

दुःख के हो चिनाई दिनु भो
दुःखको कारण देखाई दिनु भो
दुःखको अन्त्य भेटाई दिनु भो
दुःख अन्त्य मार्ग खुलाई दिनु भो

हे बुद्ध ! तिमी नै रहेछौ पथ प्रदर्शक
जुन व्यथा-जालबाट मुक्ति पाउने ॥

नेपाली बौद्ध समुदायमा प्रचलित परित्राण

- डा. शंकर थापा

बौद्ध धर्म र दर्शनमा सूत्र र तन्त्र दुई प्रकारका साहित्य विभाजन भएको पाइन्छ । यी दुवैलाई बुद्ध वचनको रूपमा मानिन्छ । तत्पश्चात् विभिन्न विद्वान्हरूले लेखेका बौद्ध ग्रन्थहरूलाई शास्त्र भनिन्छ । थेरवादमा बौद्ध साहित्यलाई त्रिपिटकमा विभाजन गरिएको छ र सम्पूर्ण बौद्ध दर्शनलाई यसै अन्तर्गत समेटिएको पाइन्छ । यसको ज्यादै ठूलो महत्त्व रहेको पाइन्छ ।

वास्तवमा बौद्ध धर्मावलम्बीहरूलाई सांसारिक फाइदा पुऱ्याउने खालका सूत्रहरूको देशना समय समयमा बुद्धबाट भएको थियो । त्यस्ता सूत्रहरू खासगरी भयशान्ति, रोगव्याध, ग्रहदशा, मनोदशा, धनलाभ, लामो जीवन, पुत्रलाभ दुःखमुक्ति, उपद्रव शान्ति, आदिको लागि उपायको रूपमा प्रयोग गरिन्छ । अर्ज यसबाट निर्वाणसम्म प्राप्तहुने कुरा उल्लेख गरिएको छ । यसप्रकार परित्राणको माध्यमबाट मार्गफल प्राप्त गरेको उदाहरण छ । केही यस्ता सूत्रहरू विभिन्न निकायमा उल्लेख भएको पाइन्छ । यी सूत्रलाई निकायहरूबाट संकलन गरी समूहगत नामको रूपमा 'परित्त सुत्त वा परित्राण'को रूपमा नामाकरण गरेको पाइन्छ । कुनै खास नामको लागि व्यक्तिद्वारा घरमा, विहारमा, धार्मिक स्थलमा परित्राण पाठ भिक्षुहरूद्वारा गराउने प्रचलन पनि रहेको छ । यो प्रचलन बौद्ध समाजमा व्यापक रूपमा रहेको पाइन्छ । खास गरेर रोग, दशा, ग्रहदशा हटाउन, धनलाभ, कार्यसफल, सर्पदंश आदिबाट मुक्तिको लागि यस्तो पाठको आयोजना गरिन्छ । यसरी पाठगर्दा भिक्षुहरूलाई आमन्त्रणा गरी भोजन तथा दानप्रदान गरेर शुभ होस् भन्ने कामना गरिन्छ । हुनत गृहस्थहरूले पनि यस्ता पाठ गर्ने गरिन्छ भने आफूलाई पायक पर्ने अवस्थामा यसतो पाठ गरेमा लाभसिद्धि हुनेछ ।

परित्राणको प्रारम्भ भगवान् बुद्धको पालामा भएको हो । धम्मपद अट्टकथामा उल्लेख भएअनुसार

सातदिनसम्म अटूट रूपमा परित्राण पाठ भएको थियो । मिलिन्द प्रश्नमा पनि परित्राणको उल्लेख पाइन्छ ।

वर्तमान नेपालमा परित्राणको परम्परा नेपाली भिक्षुहरूले स्वयम्भूस्थित मञ्जुश्रीमा भक्तजनहरूको लागि गरेको पाठबाट यसको प्रचलन शुरू भएको मानिन्छ । अचेल नेपालमा यस पाठको परम्परा निकै प्रचलित छ । नेपाली समाजमा मंगल आकांक्षा (मंगल सूत्र), रोग भय (रतन, वोज्जंग सूत्र), मानसिक त्रास (धजग्ग सूत्र), सर्पादी विषको प्रभाव (स्कन्ध सूत्र), दुर्घटना (मोर सूत्र), यक्षवाट बचन (आटानाटिय सूत्र), को लागि सूत्र पाठ गर्ने परम्परा छ । यसबाहेक प्रसूति एवं मृत्युमा पनि सूत्र पाठ गरिन्छ । यो नेपाली बौद्धसमुदाय थेरवादी तथा वज्रयानीहरू दुवैमा उत्तिकै प्रचलनमा रहेको छ । यसरी परित्राण पाठगर्ने क्रममा सूत्रहरूलाई बढि महत्त्व दिइएको पाइन्छ । यसरी पाठ गर्दा केवल पाठ मात्र गर्ने नभई त्यस अनुसार गर्नुपर्ने आचरणलाई पनि महत्त्व दिइएको पाइन्छ । वास्तवमा सद्आचरण गरेको खण्डमा सकल प्राणीको हित र भयादि मुक्त हुन्छ भन्ने विश्वास गरिन्छ । विभिन्न अवस्थामा पाठ गरिने परित्राण सूत्रमध्ये अति नै प्रख्यात सूत्रहरू रतन, मेत्त, धजग्ग, अंगुलिमाल, खन्ध, मोर र आटानाटिय सूत्रहरू हुन् । यी सूत्रहरू नेपाली बौद्ध समाजमा व्यापक प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । पालिका यी सूत्रहरू भिक्षु र उपासक सबैले दैनिक जीवनमा प्रयोग गरेको पाइन्छ । प्राचीन कालदेखि नै परित्त सुत्तको महत्त्व रहेको छ । श्रीलंकामा यो यति प्रख्यात छ कि हरेक सिंहलीको घरमा यसको पुस्तक अवश्य हुन्छ भने तिनीहरू ससाना छुँदा नै यसको पाठ कण्ठस्थ गरेको हुन्छ । बर्मामा पनि यो ज्यादै प्रख्यात छ । यस प्रकार श्रीलंका, म्यान्मार र थाइलैण्डमा परित्त सुत्तको ज्यादै ठूलो महत्त्व रहेको पाउँछौं । परित्त बाहेक पनि पालिमा अनेकौं यस्ता साहित्यहरू छन्, जुन स्वभावतः रक्षा -

सम्बन्धी कार्य गर्दछन् ।

नेपालमा पनि परित्त सुत्तको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको छ । वज्रयानी बौद्धहरू लगायत अन्य बौद्धहरूले अनेकौ समयमा परित्राण पाठ गराउने प्रचलन बढिरहेको छ ।

महायानमा पनि रक्षासूत्रको रूपमा पञ्चरक्षा सूत्र प्रचलनमा रहेको छ । पञ्चरक्षा सूत्रमा ५ सूत्रहरू - महाप्रतिसरा, महामंत्राणुसारिणी, महामायुरी, महाशाहसप्रमर्दिनी र महाशीतवति सूत्र हुन् । वज्रयानी समुदायमा विभिन्न सांसारिक उपलब्धीको लागि पञ्चरक्षा पाठ गर्ने प्रचलन छ । यसको साथै खास खास उद्देश्यको निमित्त पञ्चरक्षा मण्डल बनाइ पूजासम्पन्न गर्ने प्रचलन छ । यसले अष्टभयबाट रक्षा गर्दछ भन्ने विश्वास छ ।

पञ्चरक्षाका २ वटा सूत्रहरू महाशाहस-प्रमर्दिनी सूत्र र महामायुरी सूत्र परित्त सुत्तको आटानाटिय सूत्र र मोर सूत्रसँग धेरै सामञ्जस्यता राख्दछ ।

आजको समयमा वज्रयानी बौद्धहरू स्वविरवाद दर्शनप्रति आकृष्ट भएको पाइन्छ । अनेकौ संस्कारहरू थेरवादी प्रक्याअनुसार गराउने प्रचलन चलि सकेको छ । वज्रयान भित्रको अनेकौ संस्कारगत बटिलता र वजाचार्यहरूमा रहेको उच्चता भन्ने भावनाको कारणले स्वविरवादको सरलता र सहजता प्रति मानिसहरूको रुचि बढेको हो । परिणामस्वरूप परित्राण पाठको प्रक्या पनि ब्यापक भइरहेको छ । ०

पैसाबाट के मिल्छ ? के मिल्दैन ।

मिल्छ	मिल्दैन
भौतिक सुख	शान्ति
औषधी	आयु
समर्थक	मित्र
स्त्री	पत्नी
नोकर	सेवक
ओछ्यान	निद्रा
शान	मान
पुस्तक	सद्गुण
चित्र	सौन्दर्य
मूर्ति	चरित्र
शरीर	भगवान्
कलम	आत्मा
भोजन	भोक
शिक्षक	ज्ञान

भगवान् गौतम बुद्धको २५४५ औं बुद्धजयन्तीको पावन अवसरमा विश्वभर फैलिइरहेको हिंसाको अन्य र शान्तिको स्थापनाका साथै सम्पूर्ण प्राणी जगत्को कल्याणको निमित्त हार्दिक मंगलमय शुभ-कामना व्यक्त गर्दछौं ।

कटेज डेरी प्रडक्टस्
धोबिघाट

वज्रयानी बौद्धहरूमा प्रचलित थेरवादी परम्परा

-इन्द्रकुमारी वज्राचार्य

२६०० वर्ष अघि कपिलवस्तुका राजकुमार सिद्धार्थले समाजमा भएको दुःखलाई निर्मुल पार्न आफ्नो राज्य, परिवार, सम्पत्ति सबैलाई त्यागेर जुन बाटोमा लागेर ज्ञान प्राप्त गर्नुभयो । ती नै ज्ञानलाई बोधिज्ञान भनिन्छ । उसको मार्गलाई बुद्धधर्म भनियो । वहाँले देशना गर्नुभएको धर्मलाई ग्रहण गर्ने व्यक्तिलाई बौद्ध भनिन्छ । यसमा व्यक्ति विशेषता, जात, लिङ्ग, धनी, गरीब कुनैको पनि भेदभाव हुँदैनथियो । यसरी मानविय कारणबाट मानविय तरीकाले मानवको लागि निस्केको मानविय धर्मलाई बुद्धधर्म भनिन्छ । यिनै बुद्धधर्मलाई आर्यमञ्जुश्री मूलकल्प सूत्रअनुसार बुद्धले सर्वप्रथम प्रारम्भिक शिक्षा श्रावकयानीहरूको लागि ऋषिपतन मृगदावनमा प्रथम धर्मचक्र प्रवर्तन गर्नुभयो । यसको तेह्र वर्षपछि बुद्ध बोधियान-पारमितायानको रूपमा महायानी बोधिसत्त्वहरूको लागि राजगृहको गृद्धकूट पर्वतमा दोस्रो धर्मचक्र प्रवर्तन गर्नुभयो । यसको ठीक तीनवर्षपछि उच्चशिक्षाको रूपमा योगयोगिनी विद्याधर विद्याधरीहरूलाई धान्यकटक पर्वतमा वज्रयानको धर्मचक्र प्रवर्तन गर्नुभएको कुरा उल्लेख छ ।

यसैको प्रमाण स्वरूप नेपालका वज्रयानी विहारहरूमा मूलगन्धकुटी क्वाःपाःद्यःको माथिको आगम कोठामा विराजित हेरूक चक्रसम्बर देवतालाई स्थापना गरिराखेको पाउँछौं । त्यस्तै बौद्ध परम्पराका सम्यक् दानमा आर्यसंघको नाममा श्रावकसंघ मात्र नभई वज्राचार्य, शाक्यभिक्षु, ब्रह्मचर्यभिक्षु, श्रामणेर, चैलकहरूलाई दान दिने गरिन्छ ।

बुद्धधर्मको पहिलो चरणमा श्रावकयान-अनुसार त्रिशरण जाने, पञ्चशील ग्रहण गरी दानशील भावना बलियो गर्नु हो । दोस्रो चरणमा महायान बोधिचर्याअनुसार पारमिताहरू पूरा गर्नु हो । त्यस्तै तेस्रो चरण वज्रयानअनुसार क्रिया, चर्या, योग, अनुत्तर योगतन्त्रको अभ्यास गरी सम्यक् सम्बोधि ज्ञान साक्षात्कार गर्नु हो ।

यिनै चर्याहरूको लागि बौद्ध संघमा प्रवेश गर्न सबभन्दा पहिले प्रव्रज्या ग्रहण गर्न पवित्र स्थलको रूपमा बौद्ध विहारहरूलाई लिन सकिन्छ । बौद्ध समाजमा भिक्षु जीवन बिताउन विहारमा बसेर धर्म अभ्यास गर्ने व्यवस्था पहिले थियो पछि विस्तारै लोप भएर गयो । यहाँको बौद्ध समाजमा १६ औं शताब्दीसम्म पनि प्रव्रज्या भएपछि शाक्यभिक्षु र अभिषेक लिएपछि मात्र वज्राचार्य हुने प्रावधान थियो । तर हाल आएर यो प्रथा लोप भई वज्राचार्यका सन्तान वज्राचार्य र शाक्यका सन्तान शाक्य एउटा थरको रूपमा विकसित भएका छन् । मल्लकालसम्म पनि आचार्याभिषेक नलिएका वज्राचार्य शाक्य हुने प्रावधान थियो भने पुरोहितको रूपमा वज्राचार्यको स्थान महत्त्वपूर्ण छ ।

राजा जयस्थिति मल्लको शासनकालसम्म पनि नेपालमा प्रशस्त मात्रामा बौद्ध भिक्षुहरूमा शाक्य-भिक्षु, वज्राचार्य भिक्षु, बुद्धाचार्य भिक्षु, ब्रह्मचर्य भिक्षु र चैलक भिक्षुहरू भएको उल्लेख छ । हाल आएर यी भिक्षुहरूको बारे थाहा पाउने शाक्य वज्राचार्यहरू विरलै पाइन्छन् । हुन त यी वज्राचार्य, शाक्य घरमा आजसम्म पनि बौद्ध परम्परा कायम गर्न चारदिने भिक्षु बन्ने परम्परा जीवित नै छ । यसरी ४ दिने भिक्षु भैसकेपछि मात्र उनीहरू ती बौद्ध विहारको संघको सदस्य हुने प्रावधान छ । यी भिक्षु बनाउने परम्परा बाबुसँग सम्बन्धित बौद्ध विहारका संघहरूमा मात्र छोराहरूले सदस्यता हासिल गर्न सक्छन् भने संघ सदस्यका छोरीहरूको भने त्यो संघमा कुनै पनि सरोकार नभएको देखिन आउँछ । भगवान् बुद्धको धर्म अनुसार त्यो समयमा पनि भिक्षुणी संघहरू भएको र धेरै भिक्षुणीहरू अर्हत् भएर गएका घटनाहरूको प्रमाण नभएका होइनन् । यस्तै यिनै वज्रयानी विहारहरूमा भिक्षुणी संघ उल्लेख गरेका शिलालेखहरू पनि नभएका होइनन् । उदाहरणको लागि मुसुम्बहालको

शिलालेखमा "भिक्षुणी संघ समर्पित पणा पुराण" उल्लेख भएको शिलालेख पाइन्छ । त्यस्तै भक्तपुरको च्याःम्ह सिंहको शिलालेखमा पनि भिक्षुणी संघ उल्लेख भएको पाइन्छ भने पाटनमा पनि एउटा चतुर्दश भिक्षुणी संघ स्थापना भएको थियो भन्ने शिलालेखहरू नभएका होइनन् ।

यी वज्रयानी विहारहरूमा अन्तर जातीय विवाह गरी जन्मेका छोराहरूको पनि सदस्य हुने प्रावधान छैन । हुन त भगवान् बुद्धको धर्ममा जाति, लिङ्ग, धनी, गरीबको कुनै भेदभाव छैन । साथै यी वज्रयानी विहारहरूमा पनि विभिन्न जातिहरूलाई भिक्षु बनाइराखेको विहारहरू नभएका होइनन् । उदाहरणको लागि पाटनको यशोधरा महाविहार बूबहालमा ब्राह्मणहरू भिक्षु बनाइराखेको विहार त्यस्तै मयुरवर्ण महाविहार भिन्चेबहाल नापितहरूलाई भिक्षु बनाइराखेको विहार आजसम्म पनि जनमानसमा विद्यमान नै छ । वज्रयानी बौद्ध विहारहरूमा यस्ता धेरै कमजोरीहरू छन् । यिनै वज्रयानी विहारका सदस्यहरूलाई वज्रयानी बौद्धमार्गीहरू भनिन्छ ।

नेपालमा स्थविरवाद अर्थात् थेरवादको प्राचीन इतिहास स्पष्ट छैन । हुन त द्वेनसाङ्गको यात्रामा कपिलवस्तुमा स्थविरवादको उल्लेखका साथै नेपाल उपत्यकामा तीनहजार थेरवादी भिक्षुहरू भएको उल्लेख पाइन्छ । कपिलवस्तुका भिक्षुहरूसँग कोलीय शाक्य र वज्जीहरू काठमाडौं उपत्यका आएर बसेको कारणले बुद्धले आफ्नो जीवनकालमा आफ्ना शिष्य आनन्द भिक्षुलाई आफ्ना आफन्तहरू भेट्न काठमाडौं उपत्यका पठाउनुहुँदा बाटोमा हिउँले उहाँको हातगोडा छाएको हुनाले फर्कनुपरेको कारणले भिक्षुहरूलाई जुत्ता लगाउने अनुमति प्रदान गर्नुभएको कुरा मूल सर्वास्तिवाद विनय ग्रन्थमा उल्लेख भएको पाइन्छ । यसबाट पनि उपत्यकामा स्थविरवाद धेरै पहिलेदेखि थियो भन्न सकिन्छ । यहाँको वज्रयान विहारको स्वाःपाःघः राख्ने विहारको तल्लो भागलाई पाटनको बौद्ध विद्वान्हरू श्रावकयान भन्ने गर्दछन् । उपत्यकामा स्थविरवादको पुनः प्रवेश भने बीसौं शताब्दीको शुरूमा

भएको मान्न सकिन्छ । एक समयमा विकासको चरम-सिमामा पुगेको वज्रयानी बुद्धधर्मको दर्शनको अभाव भनौं या कष्ट पुरोहितवाद भनौं या राणा सरकारको दमन नीतिले भनौं यहाँ स्थविरवाद फैलिने पुनः अवसर प्राप्त भयो । आजको समयको माग भन्नुं या वज्रयानी बौद्ध दर्शनको अभाव भनौं विस्तार-विस्तारै वज्रयानी बौद्ध समाजमा थेरवादी परम्पराहरूको चलन बढ्दै गएको पाउँछौं । यसैले वज्रयानी बौद्धसंघका परिवारहरूमा विभिन्न अवसरमा थेरवादी परम्परा-अनुसार भिक्षुहरूलाई घरमा निमन्त्रणा गरी भोजन दान गरी परित्राण पाठ गराउने, धर्मदेशनाहरू गराउने चलन छ । विशेषतः बौद्ध परिवारका जन्मदिन, खुशियाली, विरामी, मृत्यु आदि हुँदा थेरवादी भिक्षुहरूलाई घरमा निमन्त्रणा गरी भोजन दान गर्ने, परित्राण पाठ गराउने, धर्मदेशना गराउने अन्तमा पुण्यानुमोदन गरी भिक्षुहरूबाट आशीर्वाद लिने गर्दछन् । हुन त वज्रयानी बुद्धधर्मअनुसार नामसंगीति पाठ गर्ने, प्रज्ञापारमिता पाठ गराउने चलन पनि विद्यमान नभएका होइनन् । तर पनि आजको समय वातावरण आदिको कारण यस्ता पाठ गर्ने पुजा गर्नसक्ने वज्राचार्य, पुरोहितलाई गर्ने वज्राचार्यहरूको कमी भइसकेको छ । यसैले पनि धेरैजसो बौद्धहरूमा थेरवादी परम्पराले स्थान ओगटिसकेको छ । यतिमात्र नभई आजकल मानिसको जन्मपछि गर्ने कतिपय संस्कारहरूमा समेत थेरवादी परम्पराले विशेष स्थान हासिल गर्न सफल भएको छ ।

गुफा (बान्हा) राख्ने: अहिलेको बौद्ध समाजमा गुफा राख्ने परम्परा समय सुहाउँदो नभएको भनौं या वज्रयानी परम्परा गाह्रो भएर हो । थेरवादी विहारहरूमा आफ्ना छोरीहरूलाई लगेर ७ दिन योगिनी बनाउने चलनले व्यापक स्थान ओगटेको छ । यो समयमा उनीहरूले कलेजी रंगको लुगा लगाउने गर्दछन् । साथै ती योगिनी हुने विहारमा बसेर अष्टशील पालनाका साथै बुद्धधर्मका साधारण शिक्षा ग्रहण गर्दछन् । ७ दिनको अवधिपछि ती परिवारका सदस्यहरू विहारमा गई त्यस विहारका भिक्षु भिक्षुणीहरूलाई भोजन तथा अन्य वस्तुहरू दानप्रदान

गरी आशीर्वाद लिन लगाउने गर्दछन् । त्यसपछि तिनीहरू आ-आफ्नो घरमै लाने गर्दछन् ।

प्रव्रज्या प्रायःजसो अन्तरजातीय विवाह गरी जन्मेका बालबच्चाहरूलाई गराउने पनि गर्दछ । यो प्रव्रज्या दिक्षा ३, ५, ७ दिन देखि १ महिना १ वर्षसम्म वा इच्छा भएसम्म हुन्छ । यो समयमा ती प्रव्रजित भएका श्रामणेरहरू विहारका भिक्षुहरूसँग बसेर बौद्ध शिक्षा ग्रहण गर्नुका साथै ध्यानभावना पनि गर्ने गर्छन् । यो समयमा यी श्रामणेरहरूले दशशील पालन गर्नुपर्दछ ।

मृत्यु संस्कारः- मानिसहरू मृत्यो भने पनि थेरवादी भिक्षुहरूलाई निमन्त्रणा गरी परित्राण पाठ गराउने, दान गर्ने, पुण्यानुमोदन गर्ने गर्दछन् । दाहसंस्कारपछि प्रत्येक दिन भिक्षुहरूलाई निमन्त्रणा गरी धर्मदेशना सुन्ने, परित्राण पाठ गर्ने, पुण्यानुमोदन गर्ने गरिन्छ । ७ दिनको चोख्याउने कार्यपछि भिक्षुहरूलाई निमन्त्रणा गरी भोजन दानको साथै अन्य वस्तुहरूको दान गरी धर्मदेशना गराउने, शील प्रार्थना गर्ने, परित्राण पाठ गर्ने, पुण्यानुमोदन गर्ने गर्दछन् । मानिस मरेको १ वर्षसम्म प्रत्येक महिना भिक्षुहरूलाई निमन्त्रणा गरी धर्मदेशना सुन्ने, शील प्रार्थना गर्ने, परित्राण पाठ गर्ने गर्दछन् । साथै वार्षिक श्राद्धको दिनमा भिक्षुहरूलाई निमन्त्रणा गरी पुण्य कार्यहरू यहाँका बौद्धहरूले गर्ने गर्दछन् ।

नेपालको परिप्रेक्षमा वज्रयानी बौद्ध समाजलाई मूल्याङ्कन गर्दा उनीहरूको घरमा प्रत्येक खुशिलायी होस्, जन्मदिन होस्, बच्चा जन्मेको होस्, विवाह होस् या मानिसको मृत्यु नै भएको किन नहोस् यहाँ कुनै न कुनै रूपमा थेरवाद परम्पराअनुसार धार्मिक कार्यहरू गरिरहेको पाउँछौं । यस प्रकारको क्रियाकलापले स्थविरवाद विस्तारै काठमाडौं उपत्यकामा मजबूत हुँदै गइरहेको देख्न सक्छौं ।

ज्ञानमाला भजन

- राजभाइ जकःमि

श्रद्धात् ! कृपिन्ति शरण्यं व्रजे धृत्

ज्ञान मिखा जिगु खंका व्यु

खन्य मदु घाः दुन्य हीस्य च्वनाच्वन ।

बिन्ति व घाः जिगु लंका व्यु

तृष्णा लोभ व इर्ष्या, मोह

जीवनया जंजाल खनी

थुगु हे जालय् ततमत क्यंक्यं

फुइन हरे अनमोल जुनि

धर्म लखं जिगु नुगलय् च्वंगु

क्लेश सिलाः छ्ववये फय्काः व्यु

स्याःचाः पिब्वयाः गुलि ख्वये धुन जि

अयून् घाः जिगु लंगु मखु

धन दौलतया सागर दुन्य नं

सुखया प्याय्चाः तंगु मखु

शील समाधि व प्रज्ञा जलं जि

बुद्ध जुयाः वन्य फय्का व्यु ।

२५४५ औं बुद्धजयन्तीको
अवसरमा समस्त प्राणी जगत्को
सुख र समृद्धिको कामना गर्दछौं ।

नेपालिज च्याट्स
पाटन औद्योगिक क्षेत्र

द्वयमहास्थविर भिक्षुहरू सम्मानित

नव वर्ष २०५८ वैशाख १ गते शनिबार, विश्वशान्ति विहार ।

नेपालमा बुद्धधर्मको पुनर्जागरण कालमा स्वविरवादी भिक्षुहरूको ठूलो योगदान रहेको कुरा हामीलाई थाहा भएकै कुरा हो । बुद्धभूमि नेपालमा बुद्धधर्मको बारेमा प्रचार प्रसार गरेको अभियोगमा २००१ सालमा राणा प्रधानमन्त्री जुद्धशमशेरले ८ जना नेपाली भिक्षु तथा श्रामणेरहरूलाई देश निकाला गरेको इतिहास पनि हामीलाई थाहा भएकै कुरा हो । राणा शासनको अन्त्यतिरदेखि बुद्धशासनलाई उजागर गर्ने कार्यको सोचाई अरु बढेको देखिन्छ । जसलाई सार्यकता दिने कार्यमा उ.चन्द्रमणी महास्थविर, भिक्षु महाप्रजा (बौद्ध ऋषि), भिक्षु कर्मशील (प्रज्ञानन्द), भिक्षु धर्मालोक, भिक्षु अमृतानन्दहरूले ठूलो भूमिका निभाएको कुरा स्मरणीय छ । त्यसपछि उहाँहरूकै प्रेरणामा वर्तमान श्रद्धेय महास्थविर भन्तेहरूले बुद्धशासनलाई अगाडि बढाउन ठूलो प्रयास गर्दै रहनु-भएको छ । उहाँ श्रद्धेय भन्तेहरूले बुद्धशासनिक क्षेत्रबाट धर्म-दर्शन, भाषा, साहित्य, संस्कृति, सामाजिक, आध्यात्मिक एवं अन्य विकासको क्षेत्रमा अगाडि बढ्न प्रेरणात्मक तथा उपदेशात्मक कृष्कलापहरू हुँदै गरेका छन् । श्रद्धेय वर्तमान संघनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविर, उपसंघनायक भिक्षु सुवोधानन्द महास्थविर, अ.ने.भि. महासंघका अध्यक्ष बुद्धघोष महास्थविर, आचार्य कुमार काश्यप महास्थविर, अ.ने.भि. महासंघका उपाध्यक्ष सुदर्शन महास्थविर, सचिव ज्ञानपूर्णक महास्थविरहरूको योगदानलाई पनि थेरवाद इतिहासले विर्सने छैन । यसरी नै अनागारिकाहरूमा अनागारिका धम्मवतीले पनि नेपालमा थेरवाद शासनको लागि योगदान दिनु-भएको कुरा स्मरणीय छ ।

नेपालमा बुद्ध शासनको लागि अमूल्य योगदान दिनेहरू भनी श्रीलंका, थाइलैण्ड र

म्यानमारबाट भिक्षु तथा अनागारिकाहरूलाई सम्मान पनि गरिएका छन् । दिवंगत संघमहानायक भिक्षु प्रज्ञानन्द महास्थविर, संघनायक भिक्षु शाक्यानन्द महास्थविर तथा दिवंगत आचार्य महानायक डा. भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरहरूलाई पनि मित्रराष्ट्र बौद्ध देशहरूबाट सम्मानित पदवीद्वारा विभूषित गरिएका थिए । केही वर्षयता वर्तमान संघनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविर, अ.ने.भि. महासंघका अध्यक्ष भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर, धर्मानुशासक भिक्षु अश्वघोष महास्थविरहरूलाई म्यानमार सरकारले "अग्गमहा सद्धम्म जोतिक धज" पदवीले विभूषित गरेका थिए । यसरी नै अनागारिका धम्मवतीलाई पनि म्यानमार सरकारले "अग्गमहा ग्रन्थवाचक पण्डित" पदवीले विभूषित गरेका थिए ।

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघको अगुवाइमा गतवर्ष २०५७ वैशाख २८ गते बुधवारका दिन "अग्गमहा सद्धम्म जोतिक धज" पदवीले विभूषित श्रद्धेय महास्थविरहरू संघनायक भिक्षु अनिरुद्ध, भिक्षु बुद्धघोष र भिक्षु अश्वघोषलाई अभिनन्दन गरिएको थियो । यसरी नै हालसालै मात्र श्रद्धेय त्रिपिटकाचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरलाई श्रीलंकाको विद्यालंकार पिरिवेणले "विद्यालंकार पद्म भूषण" पदवीद्वारा सम्मानित गरिएको हो भने श्रद्धेय भिक्षु ज्ञानपूर्णक महास्थविरलाई म्यानमार सरकारको धर्म मन्त्रालयबाट "अग्गमहा सद्धम्म जोतिक धज" पदवीले विभूषित गरिएको हो । उहाँहरूबाट नेपालमा बुद्धशासनको लागि गर्नुभएको र गरिरहनुभएको योगदानलाई कदर गरी सम्मानित पदवीद्वारा विभूषित गरिएको सुखद समाचारलाई धर्मप्रीति एवं बुद्धभूमि नेपालकै लागि गौरवको विषय महशूस गरी अखिल नेपाल भिक्षु महासंघले पनि कदरार्थ आफ्नो प्रमुख

आयोजनामा विभिन्न संघसंस्थालाई समेत समाहित गरी नव वर्ष २०५८ वैशाख १ गते शनिवारका दिन विश्व शान्ति विहारको प्रांगणमा उहाँ श्रद्धेय भन्तेहरू भिक्षु कुमार काश्यप र भिक्षु ज्ञानपूर्णकलाई अभिनन्दन गरेका थिए ।

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघको अध्यक्ष भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरको सभापतित्वमा भएको उक्त अभिनन्दन समारोहमा माननीय स्वास्थ्य मन्त्री रामकृष्ण ताम्राकार, नेपालका लागि म्यानमारका महामहिम राजदूत उ.तेँउ, थाइलैण्डका राजदूतहरू अतिथिका रूपमा देखिन्थे । महासंघका उपसचिव भिक्षु बोधिसेनद्वारा स्वागत भाषण गरिएपछि अभिनन्दित श्रद्धेय कुमार काश्यप महास्थविर र श्रद्धेय ज्ञानपूर्णक महास्थविरहरूको संक्षिप्त जीवनी तथा योगदानका बारेमा कार्यकारिणी सदस्य भिक्षुहरू सुमेध र भद्रियले पढेर सुनाउनुभयो । त्यसपछि महासंघका कोषाध्यक्ष भिक्षु शीलभद्र महास्थविर र सदस्य भिक्षु तपस्वीधम्मले अखिल नेपाल भिक्षु महासंघद्वारा प्रदान गरिने अभिनन्दन पत्र पढेर सुनाउने कार्य भैसकेपछि सभाका श्रद्धेय सभापति एवं अ.ने. भि. महासंघका अध्यक्ष भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरले "विद्यालंकार पद्म भूषण" ले सम्मानित व्यक्तित्व भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर र "अगग महासद्धम्म जोतिक धज" पदवीले विभूषित भिक्षु ज्ञानपूर्णक महास्थविरलाई अभिनन्दन पत्र प्रदान गर्नुभयो । यसको लगत्तै बौद्ध संघसंस्थाहरूबाट अभिनन्दनपत्र प्रदान गरिए भने व्यक्तिगत उपहारहरू पनि प्रदान गरिए ।

अभिनन्दित श्रद्धेय भन्ते कुमार काश्यप महास्थविर र श्रद्धेय ज्ञानपूर्णक महास्थविरहरूलाई आफूहरूले भोगेका अतीतकालीन घटनाहरू प्रस्तुत गर्नुहुँदै धर्मप्रीति उत्पन्न भएको कुरा व्यक्त गर्नुभयो । त्यसपछि माननीय स्वास्थ्य मन्त्री रामकृष्ण ताम्राकार, म्यानमारका महामहिम राजदूत उ.ते.वेँ, थाइलैण्डका महामहिम राजदूत तथा अ.ने.भि. महासंघका उपाध्यक्ष भिक्षु सुदर्शन महास्थविरहरूले आ-आफ्नो मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएका थिए । यसको लगत्तै अभिनन्दनको

कार्य अन्तर्गत भिक्षु ज्ञानपूर्णक महास्थविरद्वारा अनुवादित "जातक पालि" प्रकाशक दाता ज्ञानज्योति कंसाकारले शुरूमा श्रद्धेय भन्तेहरू, त्यसपछि अनागारिका र उपस्थित सबैलाई धर्मदान वितरण गर्नुभई उक्त पुस्तक अनावरण गर्नुभयो ।

अभिनन्दन समारोहमा श्रद्धेय कुमार भन्ते र ज्ञानपूर्णक भन्तेहरूलाई निम्न २१ वटा बौद्ध संघ-संस्थाले अभिनन्दनपत्र प्रदान गरेका थिए भने अन्य २० संघसंस्था र व्यक्तिगत रूपमा उपहार-नगद प्रदान गरेका थिए ।

१. अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ २. विश्वशान्ति विहार दायक समिति ३. बुद्ध विहार, भृकुटीमण्डप ४. अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध भावना केन्द्र ५. मणि मण्डप विहार ६. शाक्यसिंह विहार ७. यम्पि महाविहार ८. वेलुवन विहार ९. धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी १०. भिक्षुणी अनुयायी संघ ११. बुद्धिष्ट कम्युनिकेशन सेन्टर १२. युवा बौद्ध समूह १३. विश्वशान्ति पुस्तकालय १४. मञ्जुश्रीनक महाविहार संरक्षण सुधार संघ १५. सिद्धि मंगल विहार १६. विश्वशान्ति बौद्ध शिक्षालय (श्रामणेरहरू) १७. नगदेश बौद्ध समूह व ल्याय्म्ह पुचः १८. आनन्दकुटी दायक सभा १९. लिपि गुठी, येँ २०. बुद्धजयन्ती समारोह समिति. २१. आनन्दकुटी विहार गुठी २२. विश्वशान्ति बौद्ध शिक्षालय २३. धर्मोदय सभा २४. Triple Gem Boarding School २५. श्रीकीर्ति बौद्ध अध्ययन केन्द्र २६. श्रीघः विहार दायक समिति २७. वज्राचार्य संरक्षण गुठी २८. ज्ञानज्योति कंसाकार २९. भाइराजा/- बसुन्धरा तुलाधर ३०. वेलुवनाराम विहार परियति केन्द्र ३१. प्रेमशोभा समूह ३२. अ.संघरक्षिता ३३. तन्त्रमुनि शाक्य ३४. जुजुभाइ तुलाधर ३५. म. गललक्ष्मी तुलाधर ३६. नानीमैया नकमी ३७. धर्मरत्न शाक्य, त्रिशुली ३८. महामहिम म्यानमारका राजदूत उ.ते.वेँ. ३९. अ. विमलजाणी ४०. सानुशोभा तुलाधर ४१. भिक्षु वरसम्बोधि ४२. अ. अग्रज्ञानी हुन् ।

प्रस्तोता - भिक्षु कोण्डन्य बुद्ध विहार, भृकुटीमण्डप

सुखा सङ्घस्य सामग्री

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ अभिनन्दन-हनापौ

आयुष्मान कुमार काश्यप महास्थविर,

नेपालय् थेरवाद बुद्ध शासनया पुनर्जागरण इलनिसं थौतक दिपा: मदयेक परियत्ति, प्रतिपत्ति व प्रतिवेध शासनिक ज्या-खँयात निस्वनेया लागी गुलुलुल तुइक न्ह्याका: थौया स्थिती थ्यंकेत छलपोल गुगु अनुकरणीय योगदान व उल्लेखनीय देन बिया बिज्यात, व अतिकं च्वछाये बह:गु अविस्मरणीय जुयाच्वंगु जुल ।

छलपोल नेपा:या शुद्ध बुद्ध-शासन प्रचार प्रसारया निंति त्रिपिटकया आपालं सफूत सम्पादन, अनुवाद लिसं च्वया नं नेपा:मिपितं धार्मिक चेतना थनेगु ज्याय् तिब: बिया बिज्या:गु ख:सा धर्म, भाषा, संस्कृति, साहित्य आदि क्षेत्रय् थ:त समर्पित यासे गुगु योगदान बिया बिज्या:गु ख:, उकियात कदर यासं श्रीलंकाया विद्यालंकार परिवेण (कलेज) पाखें "विद्यालंकार पद्मभूषण" धैगु अति सम्मानित उपाधिं छायेप्यगुलिं अ. ने. भि. महासंघयात धर्मप्रीति प्राप्त जुल । उकिं छलपोलयात कदर यासे उपाधिं छायेप्यगु धैगु बुद्ध भूमि नेपा:या लागी हे छगू गर्व व प्रतिष्ठां जा:गु सुखकर विषय ख: । छलपोल अ. ने. भि. महासंघय् अध्यक्ष जुया थ:गु जिम्मेवारी पूर्वका बिज्याये धुंकूह नं ख: ।

युवावस्थाय् हे प्रव्रजित जूह छलपोल २००१ सालय् राणा सरकारं देशं निर्वासन याका च्वने मा:गु इलय् नं हरे मचासे त:धंगु उत्साह थना: शासनिक ज्याखँय् लगे जुया बिज्यात । श्रीलंका, भारत आदि देशय् त:दँ तक बुद्ध धर्म अध्ययन यासे नेपालय् बुद्ध धर्म व बौद्ध संस्कृतिया छ्यलय् छ:पिसं करीब खुगू दशकं मयाक योगदान बिया बिज्याये धुंकल । विशेषत: नेपा:या न्हापांगु बौद्ध मासिक पत्रिका 'आनन्दभूमि' गुबलें सम्पादक गुबलें व्यवस्थापक जुया थौतक प्रकाशनय् निरन्तरता बिद्गुली बिया बिज्या:गु ता:काल तक या:गु सेवा सकल जनया नुगलय् सदां अविस्मरणीय जुया च्वनीगु ख:सा ऐतिहासिक आनन्दकुटी विहारयात थौया स्थिती थ्यंकेत थौतक दिपा: मदयेक ज्याखँ याना बिज्याना च्वंगु नं लुमकं बह:गु स्मरणीय देन थेरवाद इतिहासं ल्वमकं मफैगु खँ जुल ।

आयुष्मान ! 'विद्यालंकार पद्मभूषण' उपाधिं विभूषितम्ह व्यक्तित्व छलपोलया बुद्ध शासनिक ज्यायात कदर यासे अ.ने.भि. महासंघं थुगु अभिनन्दन-हनापौ दोहलपा च्वना । लिसं छलपोलया ता: आयु, भिं उसाँय् अले उत्तरोत्तर संवृद्धिया भिंतुसे छलपोलया ग्वाहालि न्ह्याबलें दयावं च्वनीतिनिगु आशा व भलसा नं अ. ने. भि. महासंघं कयावं च्वंगु जुल । अथे हे भविष्यय् तकं छ:पिनिगु बुद्ध शासनिक ज्याखँ व सुकीर्ति न्यनावं च्वनेमा: धैगु दुनुगलं लिसं मनंतुनागु जुल ।

चिरं तिदठु सद्गुम्हो ! चिरं जीवतु महन्तो कुमारकर-सपो !

दि.
बु. सं. : २५४४
ने. सं. : ११२१ चौलागा षष्ठी
इ. सं. : २००१ अप्रिल १४
बि. सं. : २०५८ वैशाख १ गते शनिवार

अनि रुद्र
(भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविर)
संघनायक

कुञ्जोष
(भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर)
अध्यक्ष

'सुखा सद्घसस सामग्री'

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ अभिनन्दन-हनापौ

आयुष्मान भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविर,

नेपालय् थेरवाद बुद्ध शासनय् परिरयति, प्रतिपत्ति व प्रतिवेध शासनिक ज्या खँ उन्नति अभिवृद्धि याना थौंया स्थिती थ्यंकेगुली छलपोलं गुगु अनुकरणीय योगदान व उल्लेखनीय देन बिया बिज्यात, व अतिकं च्वछाये बहःगु व अविस्मरणीयगु योगदान जुया च्वंगु जुल ।

छलपोलं नेपाःया शुद्ध-बुद्धशासन प्रचार प्रसारया निंति त्रिपिटकया आपालं सफूत अनुवाद, सम्पादन लिसें च्वया नं नेपाःमिपिंत धार्मिक चेतना थनेगु ज्याय् तिबः बिया बिज्याःगु खःसा धर्म, भाषा, संस्कृति, साहित्य आदि क्षेत्रय् थःत समर्पित यासे गुगु योगदान बिया बिज्याःगु खः, उकियात कदर यासे म्यानमार सरकारपाखें 'अठग महा सद्गुम्म जोतिक धज' धैगु अति सम्मानित उपाधिं छायेप्यगुलिं अ. ने. भि. महासंघयात धर्मप्रीति प्राप्त जुया च्वंगु जुल । उकिं छलपोलयात कदर यासे उपाधिं छायेप्यगु धैगु बुद्धभूमि नेपाःया लाम्री हे छगू गर्व व प्रतिष्ठां जाःगु सुखकर विषय खः । छलपोल तःदँ न्ह्यःनिसें सचिव जुया अ. ने. भि. महासंघयात संचालन यायेगुली न्ह्यचिला बिज्याःमह व्यक्तित्व नं खः ।

युवावस्थाय् हे प्रव्रजित जुया म्यानमारय् १२ दँ तक अध्ययन याना 'धम्माचरिय' उपाधि परीक्षा उत्तीर्ण याना देश विदेशय् विपस्सना भावनाया अभ्यास याका व अभिधर्मया अध्यापन याना थेरवाद बुद्ध व बौद्ध संस्कृतिया ख्यलय् छःपिसं प्यंगू दशकं मयाक योगदान बिया बिज्याये धुंकल । अ. ने. भि. महासंघद्वारा संचालित 'नेपाल बौद्ध परिरयति शिक्षा' यात ब्वलंका स्थायित्व बीया निंति गबलें परीक्षा नियन्त्रक जुया गबलें शिक्षाध्यक्षया पदय् च्वना वथें थौंतकं परिरयति शिक्षा समितिया दुजः जुया बिया बिज्याःगु योगदान नं नेपाःया बुद्ध शासनिक ऐतिहासिक ख्यलय् चिस्मरणीयगु ज्या खँ जुल । भिक्षु-श्रामणेरपिं वृद्धियाना नेपालय् हे तालिम बिया विदेशय् थ्यंकं धर्म प्रचार याकेगु उद्देश्य ज्वना निस्वना बिज्याःगु विश्व शान्ति बौद्ध शिक्षालय नेपाःया थेरवाद बुद्ध शासनया विकास व उन्नतिया निंति छगू तःधंगु उपलब्धि खः । मणिमण्डप विहार व वेलुवन विहार स्थापना व विकासय् छलपोलं आपालं देन बिया बिज्यात । शिष्यपिंत कःधाना अनुशासनय् तया विश्व शान्ति विहारयात थौंया स्थिती थ्यंकेत थौंतक नं दिपा मदयेक न्ह्याकेगु ज्याखँ याना बिज्याना च्वंगु जुल ।

आयुष्मान ! छलपोल 'अठग महा सद्गुम्मजोतिक धज' उपाधिं विभूषितमह व्यक्तित्वयात अ.ने. भि. महासंघ छःपिनिगु बुद्ध शासनिक ज्यायात कदर यासे थुगु अभिनन्दन-हनापौ दोहलपा च्वना । लिसें छलपोलया ताःआयु भिं उसाय् अले उत्तरोत्तर संबृद्धिया भिंतुसे छलपोलया ग्वाहालि न्ह्याबलें दयावं च्वनी तिनिगु आशा व भलसा नं अ. ने. भि. महासंघ कयावं च्वंगु जुल । थये हे भविष्यय् तकं छःपिनिगु बुद्ध शासनिक ज्याखँ व सुकीर्तिं न्यना वं च्वनेमा धैगु दुनुगलं निसें मन्तुनागु जुल ।

तिरं तिठ्ठु सद्गुम्मो ! तिरं जीवतु महन्तो जाणपुणिका !

दि

बु. सं. : २५४४

ने. सं. : ११२१ चौलागा षष्ठी

ई. सं. : २००१ अप्रिल १४

बि. सं. : २०५८ वैशाख १ गते शनिवार

अनि रुद्र
(भिक्षु अनिरुद्र महास्थविर)
संघनायक

बुद्ध घोष
(भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर)
अध्यक्ष

"मा निवत्त अभिवक्कम"

बुद्ध विहार, मृकुटी मण्डप, ये अमिनन्दन-हनापौ

पूज्यपाद श्रद्धेय महन्त कुमार काश्यप महास्थविर,

नेपालय धेरवाद बुद्ध शासन पुनर्जागरणया उपाकलय पित्तु बिज्याऱ्ठ छलपोल बुद्ध शासनिक क्षेत्र परियारी, परिपारी व परिवेधयात मकूतयगु नुगलय स्वकया धेरवाद शासनया लागी गुगु आदर्शजागु अनुकरणीय योगदान व उल्लेखनीय टोन बिज्या बिज्यात, उपि शासनिक इतिहास अविस्मरणीय युवा टवनीगु हे जुल । बुद्ध धर्म, भाषा साहित्य, बौद्ध संस्कृति आदि क्षेत्रय छपिस बिज्या बिज्यागु योगदानयात कटवसासे श्रीलंककया विद्यालंकार पिरिवेण "विद्यालंकार पद्मभूषण" हेगु अरि सम्मनित उपाधि छायज्यगु सुखकर सँ ब्यना बुद्ध विहार परिवारयात धर्मपीरि उत्पन्न जुयाटकन । ध्व बुद्धभूमि नेपाया लागी हे गर्व व प्रतिष्ठाया विषय सः ।

पूज्यपाद भक्ते, राजकालीन अस्थाय बुद्धधर्म प्यार प्रसारयासे जनतायात शासक पदापरी विज्याना धना प्रजालनकरासे बगः कपसीकरेगु ज्या यानाबुधि धका २००९ सालय टोस पिरिका टवनेमापि ८ मठ प्रभितपि मध्ये टके टोधिकऱ्ठ "श्रमणेर कुमार" थोया जीवित इतिहास छपि हे सः । श्रीलंककया विद्यालंकार पिरिवेणय २००९ दर्शन व पाली भाय वचातुक अष्टययनयासे 'नेपाया हे न्यायऱ्ठ त्रिपिटकाचार्य' उपाधि परीदा पास याना बिज्याऱ्ठ जीवित ऐतिहासिक व्यक्तित्व छपि हे सः । छलपोल सारनाथय टवना देखनागरी त्रिपिटक पियनेगु सम्पादक मण्डलय टवना बिज्या बिज्यागु योगदान, आचार्य भिक्षु अमृतामन्दया बुद्धकालीन सफूट पियनेगुली अज्ज भूमिका, नेपाया वचातुक बौद्ध मासिक 'आनन्दभूमि' या सम्पादन, स्वयं धर्म न त्रिपिटकया अपाल सफूट सम्पादन अनुवाद लिसे टवना न नेपा.भिपिवा धार्मिक टोतना धनेगु जयय दुऱ्यगु योगदान बिज्या वनेगु भक्लय छपि आनन्दकुटी विहार गुठी व अखिल नेपाल भिक्षु महासंघया अष्टयय युवा धंगु जिम्मेवारी पुष्पक बिज्याय धुम्कूठ व्यक्तित्व न सः । अथे हे नेपाल भाषा अक्टोलेनया स्थलय पित्तु बिज्यापि भक्तेपि मध्ये छरट छपि सः, गुम्फटिन धंगु जीवनया व्यबस्थ सम्बन्धयाक आनन्दकुटी विहारे टवना बुद्ध शासनिक क्षेत्रय दुऱ्यगु योगदान बिज्याय टवना बिज्यागु दु ।

पूज्यपाद भक्ते । छलपोल "विद्यालंकार पद्मभूषण" उपाधि विभूषित व्यक्तित्वयात अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ न्ययज्यानाः मेनेगु संघसंस्थापासे अमिनन्दन-हनाज्या कुम्हयगु मित्रास मिपि बुद्ध विहार, मृकुटी मण्डप पासे न छलपोलया शासनिक व्यक्तित्वयात कटव सासे सभिनया पूर्वक अमिनन्दन हनापौ टोहलाय टवना । लिसे छलपोलया ताः आय, मि उसाय अले उत्तरोत्तर संभुद्धिया भित्तुसे छपिबिगु बुद्ध शासनिक अभिवृद्धिया ज्या सँ व सुकीर्ति ब्यनाव टवनेमा हेगु दुनुगल लिसे भित्तुगु जुल ।

"चिरं तित्तु सदम्मो !"

दि	
बुद्ध	सम्बत : २५४४
नेपाल	सम्बत : १९२९ टौलागा षष्ठी
इंघो	सम्बत : २००९ अप्रिल १४
बिहान	सम्बत : २०५८ बैशाख ९

(Signature)
(भिक्षु कोण्डन्य)
प्रमुख

बुद्ध विहार
मृकुटीमण्डप, ये

बुद्ध विहार संरक्षण समिति
मृकुटी मण्डप, ये ।

"मा निवत्त अभिवक्कम"

बुद्ध विहार, मृकुटी मण्डप, ये अमिनन्दन-हनापौ

पूज्यपाद श्रद्धेय महन्त चानपुणिक महास्थविर,

नेपालय धेरवाद बुद्ध शासनयात वचातुकेगु भक्लय परियारी, परिपारी व परिवेध पदायात कथासे मकूतयगु नुगलय धर्मयात धनेगु ज्या यासे धेर ऱ्ठ बसन्तयात थोया स्थिती ध्येके गुगु आदर्शजागु अनुकरणीय योगदान व उल्लेखनीय टोन बिज्या बिज्यात, उपि शासनिक ज्या इतिहासय अविस्मरणीय युवा टवनाहे टवनीगु जुल । बुद्धधर्म-दर्शन, भाषा साहित्य, बौद्ध संस्कृति व पुजित जीवन पद्दति ब्यनेकुधि आदि क्षेत्रय छपिस बिज्या बिज्यागु योगदानयात कटवसासे म्यानमार सरकारपासे "अग्रम महा सहम्म जेविक धर्म" हेगु अरि सम्मनित उपाधि छायज्यगु सुखकर सँ ब्यना बुद्ध विहार परिवारयात धर्मपीरि उत्पन्न जुयाटकन । ध्व बुद्धभूमि नेपाया लागी हे गर्व व प्रतिष्ठाया विषय सः ।

पूज्यपाद भक्ते । छपि बया धिकः बले हे प्रवित्त जुसे बर्मा (म्यानमार) य बिज्याना बुद्धधर्म-दर्शन, पाली व अभिधर्मया दुऱ्यगु अष्टययन यासे नेपाया हे ऱ्ठपाऱ्ठ "धम्मचरिय" उपाधि परीदा पास याना बिज्याऱ्ठ जीवित ऐतिहासिक व्यक्तित्व सः छपि । छलपोल बुद्धधर्म व दर्शनया विषयया दर्जना गयसुलागु सफूट सम्पादन, अनुवाद लिसे टवना नेपा.भिपिवा धार्मिक टोतना धनेगु जयय दुऱ्यगु योगदान बिज्या वनेगु भक्लय छपिस नेपाल बौद्ध परियारी शिक्षा, विश्व शाक्ति विहार, विश्वशाक्ति बौद्ध शिक्षालय, अभिधर्म अष्टययनया क्षेत्रय गुगु पलाः न्दोकाय टवना बिज्यात, उपि धेरवाद इतिहास तुमका हे टवनीगु जुल । विशेषतः छलपोलया प्रमुखताय विश्व शाक्ति विहार, जन विश्व शाक्ति बौद्ध शिक्षालय निरवसे भिक्षु-श्रमणेर तालिम केन्द्रया रूपय बुद्ध शिक्षा लिसे आधुनिक शिक्षा न बिज्या शासनिक क्षेत्रयात उजागर याना वनेगु ज्या-सँ न्हयानाटवंगु टवछाय बहःजू ।

श्रद्धेय महास्थविर भक्ते । अभिधर्मया अष्टययन अध्यापन अले विपश्यना ध्यानया क्षेत्रय छपिस परदेशय तक याना टवना बिज्यागु योगदान न तसक हे उल्लेखनीय सँ जुयाटकन । छलपोल नेपाः व परदेशय तक धर्मयात ब्यनावकेगु भक्लय गुगु अविस्मरणीय योगदान बिज्या बिज्यात, उगु शासनिक ज्या-सँबल म्यानमार सरकारपासे "अग्रम महा सहम्म जेविक धर्म" विभूषितऱ्ठ व्यक्तित्व छलपोलयात अखिल नेपाल भिक्षु महासंघपासे अमिनन्दन हनाज्या जुयाटवंगु बिस्वस मिपि बुद्ध विहार, मृकुटी मण्डपपासे सभिनय पूर्वक अमिनन्दन-हनापौ टोहलाय टवना । लिसे छलपोलया ताःआय, मि उसाय अले उत्तरोत्तर संभुद्धिया भित्तुसे छपिबिगु बुद्ध शासनिक अभिवृद्धिया ज्या-सँ व सुकीर्ति ब्यनाव टवनेमा हेगु दुनुगललिसे भित्तुगु जुल ।

"चिरं तित्तु सदम्मो !"

दि	
बुद्ध	सम्बत : २५४४
नेपाल	सम्बत : १९२९ टौलागा षष्ठी
इंघो	सम्बत : २००९ अप्रिल १४
बिहान	सम्बत : २०५८ बैशाख ९

(Signature)
(भिक्षु कोण्डन्य)
प्रमुख

बुद्ध विहार
मृकुटीमण्डप, ये

बुद्ध विहार संरक्षण समिति
मृकुटी मण्डप, ये ।

स्वांया पुन्ही : थुकिं बियाचवंगु सन्देश....

-भिक्षु कोण्डञ्ज

बुद्ध विहार, भृकुटी मण्डप

परिवर्तनशील थ्व प्रकृतिरूपी घःचाः हिलावंच्वनीगु क्रमय् दैय् ष्चिनिकःतक तिमिला जहां थीगु व गुकियात ष्चिसं पुन्हिकथं नालावयाच्वनासा थ्व सामाजिक प्रचलनय् प्रतिस्थापित नं जुइधुंकल । फुक पुन्हिया कला छगू हे जुइगु खयाः नं "स्वांयापुन्हि वैशाख-पुन्हि" अधिकपूर्ण व उकिया जः अधिक उज्ज्वल लिसं सिचुसेचवंगु प्रतित जुइ । न्हचाइपुसे यइपुसे च्वनी । छाय्कि दच्छितक विकसित जुजुं थौं पूर्ण अवस्थाय् थ्यनाचवंगु दुसा थौं मुख् स्वां पूर्णरूपं द्वयाः छ्चाःखेरं नस्वाः वयाचवंगु दु थे., ष्चःतय् म्येय् न्हूगु सः, नदी-नालाया लहरय् न्हूगु सःधाः पिज्वयाचवंगु प्रतीत जुयाच्वन, सारा पशुपंक्षी जगतय् न्हूगु प्राण ब्वलनाच्वन । थुपिं काल्पनिक श्रृजनाया खँ धाः मखु, थ्व विश्वया इतिहासलिसे स्वापू दुगु मानव जीवननापंया स्वापूया खँ जुल । थ्व महान पुण्यतिथि स्वांयापुन्हि खः । वैशाखपुन्हि खः गुकिया महत्त्व, विशेषता तसकं च्वजायाचवंगु हु । बुद्धधर्म जक मखु शान्तिया हामी, शान्तिप्रिय सकलसित थुगु पुन्हिया महत्त्व अतिकं च्वजाःगु महान् त्रिसंयोग चूलानाच्वन- "बुद्धया जन्म, बोधिज्ञान लाभ व महापरिनिर्वाण प्राप्ति ।"

नीन्यासःदं सिवें न्हावः हिमालयया मुलय् अवस्थित ष्चि नेपाः मां देया लुम्बिनी नांया शालोद्यानय् जुजु शुद्धोदन व मां मायादेवीया सुपुत्र कथं स्वांयापुन्हिया दिंस जन्म जूम्ह मचा गुम्हसित सर्व अर्थ सिद्ध याइम्ह कथं सिद्धार्थ धकाः नां छूगु खः । वाल्यावस्थाय् दरबारिया विधिपूर्वक शिक्षा-दीक्षा प्राप्त यानाकाल । मचानिसं हे असाधारण स्वभावं जाःम्ह कुमार सिद्धार्थ, ल्याय्म्ह सू दनावःगु लगतै दकले बांलाःम्ह, सुन्दरीम्ह यशोधरानाप ब्याहां लं जुल तर कुमारया नुगः भौतिक वा सांसारिक सुखसयलपाखें लिकुनामच्वं परन्तु आध्यात्मिक सुख शान्तिया लंपुपाखे मन क्वसाः वन, जीवन छु खः? वास्तविक सुख शान्तिया मू धाः छु? जीवनया मू आज्जु छु व उकियात आत्मसात गुकथं यायेगु? जीवन-मरणया

घःचाःयात गथे यानाः त्वाःथलेगु ? थुकथं कुमारया नुगलय् धौबजि वात्तुमत्तु वालावंच्वन । अन्तय् दरबारया सुखसयलपूर्ण वातावरण त्वःतेगु मत्तिइ तयाः राजपात, सुखैश्वर्य, वैभवयात तिलाञ्जली बियाः दुःख व दुःख मुक्तगु बहुजन हिताय । सुखायया लंपु ज्वसे जगतोद्धारया निंतिं २९ दैया भद्र यौवनय, महाभिनिष्क्रमण यानावन । ज्ञानरूपी प्याःचाः, पित्याः लंकेत तत्कालीन नामूद दार्शनिकपिं, धार्मिक नेतातलिसे सत्संग यासे शास्त्रसम्मत सयेके सीके माक्व ज्या पूर्ण यात तर कुमार सिद्धार्थया प्याःचाः मलं, सन्तुष्टि प्राप्त मजुल ।

उरूवेल वनय् (गुं) वनाः ज्ञान प्राप्तिया नामय् खुदं तक घोर कष्ट एवम् पीडादायक तपस्यायात, कष्टरवादी जुयाः नयेगु तकं परित्याग यात । तर नं ज्ञान लाभ मजू सत्य प्राप्तिया लक्षण खंके मफुसैलि नयेगु सेवन यात, आध्यात्मिक ज्ञान प्राप्तिया निंतिं भौतिक वस्तु पूर्णरूपं त्वःताः सम्भव मज्वीगु तर भौतिक वस्तुया लागि आध्यात्मिकता गौण जुइफुगु खँ वाः चाचां वःलिसे कष्टरवाद, कष्ट एवं पीडादायक लंपु त्वःतुसे मध्यम मार्गयात नालाकाल । स्वयं थःगु हे म्हय् (अवयवय्) जुयाच्वनीगु क्रियाप्रतिक्रियायात क्वथीक स्वयेत आनापान विपश्यना, विदर्शना आदि भावना यासे अनुलोम प्रतिलोम प्रक्यायात दिपा मदयेक न्हचाकातुं वन । अले थौंया स्वांयापुन्हिया हे दिंस सिद्धार्थ कुमारयात विस्तारं नुगःयात चीगु/उपाय लुयावल, चित्तयात एकचित्त एकाग्रता याये फयावल, दयावया फुनावनीगु उत्पत्ति जुयाः विनाश जुजुं वनीगु हित्तुमत्तु हिलावं च्वनीगु (परिवर्तनशील) स्वभाव अर्थात् च्यूतोत्पत्ति ज्ञान प्राप्त जुल, जीवन मरणया घःचाः बांलाक थुल, प्रतीत्य समुत्पाद (कार्यकारण सिद्धान्त) आत्मसात जुल, चक्षु, विद्या, ज्ञान, पञ्जा, प्रज्ञा उत्पन्न जुल, ब्याक्व आश्रव (तृष्णा) क्षय जुयाः क्लुषित भावया लेस शून्य जुयाः नुगः यचुसे च्वनावन । शान्ति प्रीति रूपी स्वां हल, यथार्थत सिद्धार्थ कुमारयात सम्यक् सम्बोधि ज्ञान लाभ जुल, बोधिज्ञान प्राप्त जुल, कुमार बुद्ध

बुद्धाविज्यात । बुद्धत्व ज्ञान प्राप्तिलिपा तसकं लयताःगु
मर्मत्पशी सलय (प्रीति खंपू) पिज्वल -

अनेक जाति संसार - सन्धाविस्सं अनिब्बिसं
गहकारकं गवेसन्तो - दुक्खा जाति पुनप्पुनं,
गहकारक दिट्ठीसि - पुनगेहं न काहसि,
सब्बाते फासुका - भग्गा गहकूटं विसंझितं
विसङ्गारगतं चित्तं - तण्हानं खय मज्जगा ॥

अर्थात्- "हानं हानं जन्म कायेगु दुःख जूगु नीतिं
विं ध्व शरीररूपिं छैं दयेकूमहसित माःजुजुं थ्व संसारे
वारवार जन्म कायेधुन । गृहकारक ! आः जिं छन्त खंके
धुन, हानं छं छैं दयेके फइमखुत, छैंगु छैं दयेकेगु ज्याभः
फुकं तोथुला बीधुन । छैयागु पौ फुकं विनाश जुइधुंकल,
चित्त संस्कार रहित जुल, तृष्णा क्षय जुइधुंकल ।"

गुलिखे दिं गुप्पवास च्वनाविज्यासे गम्भीराति
गम्भीर धर्मयात धर्माभूतपान यानाविज्यात । लोक सेवा
लिसे धर्म-दर्शन प्रचार प्रसारया ख्यं बुद्धया नुगलय्
अन्तर्द्वन्दं हा काल । सुखय् सुख मालाजुइगु, दुःखय्
दुविनाः सुख मालाजुइत थाकु चायेगु प्रवृत्ति दुपिं भौतिक
वस्तुइ जक लालायीत जुइगु स्वभाव दुपिं, तत्काल लिच्वः
मालाजुइपिं लोकजन (जनसमक्ष) दथुइ आदर्शपूर्ण
नैतिकताया उपदेशात्मक खं कनाः बांलाःगु लिच्वः वैगु
बकं खःला ? थःके दुगु ज्ञान थःके हे लिक्कातयेगु ला ?
इथायें निराशावादी प्रवृत्तिं थाय् कायेवं अल्याख मनुतय्
दथुइ छम्हनिम्ह जक सां खं न्यनाः जीवनसुधार याइपिं
इथाय् मदइ थपाय्धंगु धर्तिइ धयाथें आशावादी खं मनय्
लुयावल । थुकथं वसपोलं जनसमक्ष विज्यायेगु निर्णय
यानाः स्वला लिपा आषाढपुन्हि खुन्हु सारनाथ (बनारस) य्
पञ्चभद्रवर्गीयपिनि दथुइ थःम्हं प्राप्त यानाविज्याःगु धर्म
दर्शन, ज्ञानयात "धर्मचक्रप्रवर्तन सूत्र" या रूपय् प्रकाश
यानाविज्यात, अले बुलुहुं धर्मया घःचाः लोकय् क्यकं
कनाः न्यनावन ।

स्वयं बुद्ध पञ्चभद्रवर्गीय न्याम्ह, यशपुत्र व वया
पुत्रियम्ह यानाः लोकय् ख्वीछम्ह प्रव्रजित अहंत् भिक्षुपिं
दयेधुंकाः लोकजनया दथुइ धर्म प्रचार यानावनेगु नीति
दयेकुसे बुद्धं भिक्षुपित निर्देशन व्युसे "भिक्षुपिं ! बहुजन
हितया लागि, बहुजन सुखया लागि, लोकोपकार दयाया

लागि, देव व मनुष्यपिनि हित सुख जुइगु ज्याखैया संसार
(चरथ) या । भिक्षुपिं ! आरम्भ, मध्य व अन्त्य इलयतकं
कल्याण जुइगु धर्म व भाव सहित उपदेश बियाः सम्पूर्ण
परिशुद्धि ब्रम्हचर्य धर्मया प्रकाश याःहुं ।" धयाविज्यात ।
थुकथं ओवाद बियाः छपु लैपुं निम्ह मवनेगु नीति लागु
यासे स्वयं थः नं बिज्यात । बुद्धया खं कनेगु, मेपिन्त
थुइकाः बीगु विशिष्ट शैली दु, नीतिगत व प्रणाली बुद्ध
प्रक्या दु । वसपोल प्रचारया मूल माध्यम भिक्षुसंघ
निस्वनाविज्यासे "संघवाद" नीति अवलम्बन यानाविज्यात,
व्यक्तिवाद मखु । वसपोलं धार्मिक रणनीति छ्चलाविज्यासे
न्हापां सम्भ्रान्त परिवारया कायमस्तयत् प्रव्रजित (भिक्षु)
याना बिज्याःथें समाजय् प्रतिष्ठित एवं उच्च कुलिनपिन्त
प्रभावित यासे उपासकोपासिका दयेकाविज्यात । थुकिया
लिच्वः कथं समाजया फुकं वर्ग व जाति प्रभावित जुजुं
वन अले बुद्ध जातिवाद विरूद्ध दबिज्यात शोषित, पीडित
एवं निर्धन-निमुखा जनतायात योगदान बी कथं
प्रगतिशील पलाः न्हचाकाविज्यात ।

समाज सुधार लिसें नवीन समाज नीस्वनेत बुद्ध
स्वतन्त्रता, समानता व भातृत्व सिद्धान्तयात आपाः
बःबिल । समाजय् थी मत्यः धाःपिन्त नं वसपोलं थःगु
संघया दुजः दयेकुसे प्रभावशाली पलाः न्हचाकाविज्यात ।
मनुतयत् जाति व वर्णया लिधंसाय् च्वय् क्वय्या व्यवहार
यायेगु सामाजिक मान्यतायात हाथ्या व्युसे वसपोलं
मनुतय्गु ज्याखैया लिधंसाय् तःधं चीधं जुइगु न्हूगु बिचाः
पिकयाविज्यात । मानव जगत सुधार यायेगु क्रमय्
संघवादय् वसपोलया देन अमीत हे जुयाच्वनीगु खं जुल ।
संघय् नं आर्थिक साम्यवाद विधान यासे संघया दुजःपिनि
वस्त्र, भिक्षापात्र आदि अष्टपरिष्कार बाहेक मेगु सकतां संघ
समाजया सम्पत्ति कथं नालेगु विधान दयेकाविज्यासे
संघया दुजःपिन्त संघबद्ध जुयाच्वनेत बःबियाविज्यात
वसपोलं आर्थिक उंच नीचया भाव तंकाइवयेत संघय्
कोशिस यानाविज्यात सा सामाजिक उंच नीच भावयात
निर्मूल यायेत सर्वत्र प्रयत्न यानाविज्यात । गुलिगुलिंसिनं
बुद्धया दर्शन व संघवादयात कयाः बुद्धधर्म समाजवादया
मूलधार, मार्क्सवाद व बुद्धधर्मया मूल सिद्धान्त छ्गू हे,
स्वयं बुद्ध हे नं साम्यवादी खः । बुद्धधर्म प्रजातान्त्रिक
अनित्यवादं जाःगु बुद्धया यथार्थ आध्यात्मिक बाधा व

व्यया खंतय् दथुइ गुलित सामन्जस्यता दु, गुलित अन्तरतालिसे अन्तर विरोध पक्ष दुसुलाच्वंगु दु धइगु खँ अध्ययनया विषय जुयाव्युगु दु ।

बुद्धसंघ नीस्वनेधुंका: ४५ दँ तक अनवरत रूप चा:चा:हुला: धर्म प्रचार यानाबिज्यात । मनूतयत, सुख-शान्तिया लागि वसपोलं धार्मिक, सामाजिक, आर्थिक नैतिक, सांस्कृतिक आध्यात्मिक, राजनैतिक (राजोवाद सूत्र) सुधारयात हे विषयगत दयेकुसे थासं थासय् उपदेश बियाबिज्या:गु दु । वसपोल ४५ दँ दुने सन्देशया रूपय् बियाबिज्या:गु मूल उपदेश धइगु हे "बामला:गु ज्यां विरक्त जुया: भिंगु ज्या यानावं वनेगु हाकुसे च्वनीगु नुग:यात यचुकेगु, थ:म्ह मालिक व थ:हे ख: धइगु मतिइ भा:पिया: अदृश्य ब्यक्तिया भर काये म्वा:गु, स्वावलम्बी जुइगु, भिं-मभिंगु संस्कार बृद्धि याना यंकगु, छुं नं ज्याखंयात मिखा तिसिना विश्वास मयायेगु, धर्म प्राप्तिया लागि कट्टरवादी-दोषी मजुसे मध्यममार्गी जुया: न्ह्या: वनेगु बांला:गु न्याय खंया अनुशरण यानावनेगु, शील, समाधि व प्रज्ञायात जीवनया आधारशीला दयेकावनेगु, अनित्य दु:ख व अनात्मवादयात यथार्थरूपं थुइकेगु, बुद्धयात मुक्ति सम्भे मजुसे मात्र मार्गदर्शकया रूपय् नालाक्या: क्यंगु उपदेशयात व्यावहारिक जीवनय् छ्यलेत कुत: अभ्यास यानावं च्वनेमा:गु ।" थुपिं उपदेशत प्रचारार्थ विश्वास व करकापया नारा बुद्धं गुबलें नं ध्वयेका विमज्या:, ध्व हे बुद्धिजीविपिनि निंतिं शुभ - सन्देश ख:।

थुकथं ४५ दँतक उपदेश बियाबिज्या:म्ह बुद्ध ८० दँया उमेरय् ध्यन, अन्तर व अनिवार्य मुहुर्त न्हय:ने ध्यंक:वल । थ: उपस्थापक भिक्षु आनन्दलिसे भगवान् बुद्ध अन्तिम चारिकां लिहाँ बिज्यानाच्वन, आकाशकां वसपोलयात म्ह सुख मन्त, अस्वस्थ जुल । कुशिनगरय् मल्लपिनि शालोद्यानय् अन्तिम उपदेशया खँव: थुकथं पिज्वल "हन्ददानि भिक्खवे न आमन्तयामि, वय धम्मा संखारा अप्पमादेन सम्पादेथ ।" "संस्कार वस्तु फुक्क निश्चय नं अनित्य ख:, उत्पन्न जुयावनिगु ब्वया जुयावनिगु स्वभाव ख:, उत्पन्न जुया: नाश जुयावनिगु स्वया: नं, शान्तगु (निर्वाण) हे सुख ख:।"

लोकय्, पुरुषया लोकापर्णया रूपय् प्रादुर्भाव, बुद्ध सम्यक् सम्बोधि लाभ यानाबिज्यासे लोकय् न्हूगु ज: उत्पन्न यानाबिज्या:गु लिसे बुद्ध प्रदीप सदा पर्यन्तया लागि तनावन, लुकुबिनावन, संसारं तापानावन । बुद्धया भौतिक-पार्थिव देह लुकुबिनावंसां थौतक नं वस्योलं प्रतिपादन यासे विश्वशान्तिया लागि क्यनाथकुगु जीवनोपयोगी शान्तिगामी लंपु थौतकं क्यनावं च्वंगु दु, ध्वयावं च्वंगु दु । वास्तवय् ध्व हे लंपुया अनुगामी जुयावनेगु हे विश्वशान्तिया निंतिं न्हज्या: वनेगु ख:, शान्तियात व्वनेगु ज्या ख: गुकिं उकिइ शान्तिया सास: ल्हायेफइगु जुयाच्वन । ☸

विश्व शान्तिको प्रतीक भगवान्
गौतम बुद्धको २५४५ औं जन्म,
सम्बोधि लाभ र महापरिनिर्वाणको
पुनीत उपलक्ष्यमा समस्त
मानवजातिको सुख शान्तिको
कामना गर्दछौं ।

लक्ष्मण गमाल चिलंमि
लाखा छें
सोह्रखुट्टे, लेखनाथ सदनसंगै, वडा नं. १६,
काठमाडौं ।
फोन नं. ३६०७५८

शासं/विज्याहं

- सुवर्ण शाक्य
ॐ बाहाः, ये

नेवाःभासय् अतिकं प्रचलितगु आदरार्थी क्रियापद निगूया चर्चा यायेबहःकथं थन न्हाथनागु दु । निगू निगू क्रियापदया खंग्वः धयागु 'शासं' व 'विज्याहं' । थ्व निग्वः खंग्वःमध्यय् 'विज्याहं' खंग्वः बुद्धधर्मय् बोलिनाप तसकं सती । नेपालमण्डलय् परापूर्वकालनिसें शिव व बुद्धया चर्चा खनेदु । थन शैव व बौद्धत च्वनावःगु दु । बौद्धतसें बौद्ध देवतापित आदरार्थीकथं छ्चलीगु खंग्वलय् 'विज्याये' क्रियायात छ्चलाः खंपु छुइ । बुद्धं 'धयाविज्यात', 'कनाविज्यात', 'लिगनाविज्यात', 'बियाविज्यायेमाल', 'विज्याहं' आदि धकाः घःपिंगु लागी आदरार्थीकथं खंपु छ्चलिइ । घःपित न्हाचीकाः खंल्हायेबलय् सामान्यता बोध जीकथं 'भगवानं धाल', 'भगवान् वल' धकाः खंग्वः छ्चलीमखु । बुद्धया लिसे लिसे च्वनीगु सत्तीगु नाता धयागु 'धर्म' व 'संघ' खः । बुद्धधर्मया खंपुइ 'विज्याये' क्रिया स्वानाः खंपु छ्चलीगु खः । बुद्धं स्वनायंकूगु संघ धयाय् च्वनीपिंगु लागी नं 'विज्याये' क्रिया घाकाः क्रियापद छ्चलेगु यानातःगु खः । 'संघ' धयागु 'भिक्षुपिं' । भिक्षुपिनि लागी नं 'विज्याये' क्रिया घाकाः हे क्रियापद छ्चलेगु यानावयाच्वंगु खः । घःपित थें भिक्षुपिंगु लागी खंग्वः छ्चलेबलय् 'वा', 'हं' या सट्टाय् 'विज्याहं' हे धकाः बौद्ध आदरार्थी खंग्वः घानाः छ्चलीगु खः ।

नेपालय् शाक्य व वज्राचार्यपिनि लागी क्रिया छ्चलीबलय् नं 'विज्याये' क्रिया नापं घानाः खंपु छ्चलेगु याइ । नेपाःया शाक्य-वज्राचार्य धयापिं न्हापा भिक्षु जीवन हनाच्वपिं लिपा राजनैतिक व विशेष परिस्थितिं चीवर त्वःताः गृहस्थ जुयावपिं खः । गृहस्थावश गृहस्थ जुयाब्यूसां इमिसं थःगु न्हापाया परम्पराकथं चूडाकर्म संस्कार याइबलय् 'बरेछुइगु' संस्कार भिक्षुचर्याकथं प्रब्रज्याभिषेक वीगु परम्परा थौतकं यानावयाच्वंगु दनि । इमिसं थौतक नं बौद्ध विहारय् यानाः संघकथं च्वनेगु याःनि । शाक्य-

वज्राचार्यपिनि नं 'विज्याहं' खंग्वः छ्चलावयाच्वंगु दु । शाक्य-वज्राचार्यपिं बुद्धधर्मय् उपासक-उपासिकाकथं जक जुयाच्वंगु मखसे बौद्ध संघचर्या हे हनावःपिं खः । मेपिं बौद्ध उपासक उपासिकापिसं शाक्य-वज्राचार्यपिंत थौतक नं हनाबना तयाः 'विज्याहं' खंग्वः छ्चलेगु याःनि ।

नेपाःया शैव नेवाःतय् आदरार्थी क्रियापद खंग्वः छ्चलीबलय् 'शाये', 'दिये' क्रिया छ्चलाः खंपु छुइगु खः । 'वल' धायेत 'शाल', 'यात' धायेत 'यानादिल' धकाः शैव नेवाःतसें छ्चलीगु खः । थथे 'धयादिल', 'कनादिल', 'बुलुहं शाल' आदि आदरार्थी क्रियापद शैवजगत्या नेवाःतसें छ्चलीगु खः । निगू वर्ग छ्थासं च्वन धायेव छ्गू वर्गया मेगु वर्गया नाप संगतगुणं ज्या-खंया पहःचहः ल्वाकज्यानाः छ्खलःया प्रभाव भेगु खलःनाप लाःवनीगु जू । थ्वहे मिश्रणकथं बौद्ध उपासक-उपासिकापिनि बोलिवचन 'शासं', 'दिसं' जूवन । अथे हे बौद्ध नेवाःया संसर्गं शैवतसें घःपिनिप्रति बोलि छ्चलेबलय् नं धयादिलया सट्टाय् 'धयाविज्यात' हे धाइगु जुल । घःपित छ्चलेगु क्रियाया खंग्वलय् 'महादेवं कनाविज्यात', 'पार्वती धयाविज्यात' धकाः छ्चलीगु जुल । वज्राचार्य बौद्ध पुरोहितपिनि 'विज्याहं' खंग्वः छ्चलीगु जूगुलिं राजोपाध्याय घःभाजु आदि शैव पुरोहितपिनि नं विज्याहं शब्द हे छ्चलीगु जुल अले जय्मातसें थः पुरोहित घःभाजुपित हनाबनातसें 'विज्याहं' हे धाइगु जुल । देसय् विशेषकथंया हनेमाःपिं व्यक्तिविशेषयात नं 'विज्याहं' थें याःगु खंग्वः हे छ्चलेगु यासेलि 'जुजु-लानि' यात नं 'विज्याहं' खंग्वः हे छ्चलेगु यात । जुजुपित 'विज्याहं' खंग्वः छ्चसेलि जुजुया परिवारपिनिप्रति नं उकथं हे 'विज्याहं' खंग्वः छ्चलेगु जुयावल ।

भाय् धयागु नं छ्गू मनूया संस्कार व संस्कृति खः । थःथःगु जातिकथं थःथःगु भाय् छ्चलेगु पहःचहः थःथःपिंगु विचय् पचय् जूगु बानि व संस्कृति खः ।

बुद्धधर्म्य ककेशियन, आर्यन, इबिडियन, मंगोलियन आदि प्राकृतिक जातिबाहेक मनूतय वर्ण व जात धयागु मदु । जात मानय याइपिंगु पुचल न्हाथेंयाःगु हे जातयाम्ह जूसां बुद्धया शरणय वनेत श्रामणेर जुयाः भिक्षु जुइज्यू । भिक्षु जुइ धयागु थःगु पुलांगु जातीय संस्कारयात हाकुतिनाः जातपात मदुगु पञ्चशीलया लिधंसाय च्वनेगु बौद्धसंस्कारय दुतीगु खः। अथे जूगुलिं मेमेगु जातीय संस्कारकथं 'ऋस', 'दिस' धकाः बोलि छ्छलीमह जूसां 'बिज्याहु' धायेगु शब्द संस्कारय दुबिनावनीगु खः। जात नालातःपिंगु जातकथं 'नाय' धकाः अवहेलित यानातःमह जूसां चीवर पुनाः श्रमणत्व पालन यात धाःसा वैत बुद्धधर्मावलम्बीया भासं 'बिज्याहु' धकाः हे धायेमाः, 'ऋस' खंग्वः छ्छलेगु उचित मजू । थ्व बौद्ध चलन खः। न्हागु संस्कारयाम्ह व्यक्ति जूसां बौद्धपनय दुहां वने धुन धायेव बौद्धजगत्या चालचलन व बानिचानियात थुइकाः उकथं हे व्यवहारय छ्छलावने सयेकेमाः। सामाजिक व्यवहारय च्वने मसःतले उज्वःमहसित थःगु आचरण पालन याये मसःमह भाःपाः शिक्षितमह धाइमखु । उज्वःमहसित समाजय उलि प्रतिष्ठा नं दैमखु ।

'ऋस' धायेकाः च्वंमह व्यक्ति भिक्षु जुलकि वैत नेवाःसमाजय 'बिज्याहु' धायेगु याइ । उकिं 'ऋस' धायेकाच्वनामह थःत 'बिज्याहु' धाःथें शाक्य-वज्राचार्य आदि थःगु समाजय 'बिज्याहु' धाइगु चलन दुपित थमं नं उकथं हे 'बिज्याहु' थें याःगु उपयुक्तगु खंग्वः छ्छलाः व्यवहार यायेगु आवश्यक जू । वचन धंयागु सभ्यताया चिं खः अले मित्रताया नं आधार खः।

समाजय ल्वयेक वचन छ्छले मसःमहसिया लागी मित्र धयाम्ह हे मदयेफु अले समाजया दथुइ उज्वःमह व्यक्ति हान्तांमह थें नं जुयावनेफु । श्रामणेरजक जुइबलय न्हूमहकथं वैके सामाजिक प्रचलनया ज्ञान मदयेफु खः तर ख्रिदंतक श्रामणेर जुयाः भिक्षुतकं जुइ धुंकाः नं उकथं सामाजिक व्यवहारया बोलिवचनपाखे ज्ञान मदैगु धयागु समाजप्रति छुं नं च्यूताः मदुमह थें जुइगु खः। श्रामणेर यानाबीपिं गुरुपिसं नं श्रामणेर यायेधुनेव इमित

बौद्धजगत्या समाज व्यवहार नं तुरुन्त हे स्प्यंसं यकेमाःगु आवश्यकता दु गुकिं यानाः थःमह शिष्य याकनं बौद्ध समाजय भ्यलय पुनेफै । छ्छमह श्रद्धेय भिक्षुयात हनाबनाया बोलि व्यवहार मस्यूमह छ्छमह गृहस्थ 'भिक्षुजी ऋस' धाइबलय श्रद्धेय भिक्षुपित अनादर बाय् हीनता महसूस जुइफु । थुज्वःगु खं तर्कयागु जक मखसे व्यवहारयागु नं खं खः। सलाम यायेगु, नमस्ते बाय् नमस्कार यायेगु, वन्दना यायेगु तरिका थःथःगु दयेफु, थ्व शारीरिक हाउभाउया खं जुल तर शब्दया व्यवहार अथे जुइमखु, व ला बानिचानिकथं हे जुयावी माः। खस नेपाली क्रियापदया शब्दकथं आदरार्थी शब्द छ्छलीबलय आउनुस्, पालनुस्, सवारी हुनुस्, सवारी होइस्योस् धकाः यःमहसित यःथे खंग्वः छ्छलाः चाकरीकथं व्यवहार याइगु जूगु खनाच्वनागु दुसां जुजुखलःयात 'सवारी होइबक्स्योस्' खंग्वः हे छ्छलेगु याइ । अंग्रेजीतय जूसा 'Come' छ्छगु शब्द हे तःधं चीधं मदयेक छ्छलाः गाकाछोइ । थुज्वःकथं थःथःगु समाजया थःथःगु छ्छलाबुलाया नियम दु ।

'ऋस', 'दिस' धायेगु चलनयापिं गृहस्थ नेवाःतसें थःगु समाजया शाक्य हे जुइब्यु बाय् न्हामह हे जुइब्यु इमि थःगु चलनकथं मेपिं गृहस्थपित 'ऋस', 'दिस' धाल धकाः सुनानं छुं खंग्व तिक्क मिंकेमाःगु मखु । छ्छमह गृहस्थं मेमह गृहस्थयात थःगु पहलं खंग्वः छ्छल धाःसा उकी छुं धायेथाय्, मदु तर गृहस्थी त्वःताः भिक्षु जूपिंगु लागी शब्द छ्छलेबलय हनाबनाकथं छ्छलेमाःगु खंग्वःयात अभ्यास यानाः हे छ्छले सयेके माः। थथे छ्छगु हे समाजय च्वनाः सयेके सीके माःगु व्यवहारया खं खः। थौकन्हय् सांस्कृतिक बोलिपाखे ध्यान तयाः खंपु छ्छलीपिं म्हो जुयावनाच्वंगु दु । थ्व समाजप्रतिया च्यूताः म्हो जुजु वनाच्वंगुया चिं खः। थथे जुयावनाच्वंगुलिं हे नेवाः समाजय विकृति वयाः समाज हे इतःमतः कने थें जुयावनाच्वंगु खः। शाक्यतय मस्तयके शाक्यपन मदुगु थौया ई जुयावःगु दु । यःमहसिया थथे असांस्कृतिक बोलि छ्छलेगु यानाहःगु खनाच्वंगु दु । नेवाःसमाजय गृहस्थपिनि विचय् शाक्य, वज्राचार्य व द्यःभाजुपितसिबय् मेपित 'बिज्याहु' शब्द मछ्छलीगु ज्वीकं नं न्हागु जातयाम्हसित नं 'बिज्याहु' 'धयाबिज्यात' धयाबीबलय मिलय मजुइक अथे धायेका

चवंहसिया मछिंसे वैगु स्वाभाविक खः। गुलिं थूपिसंला थःत गुबलें मछचलीगु 'बिज्याहुँ' शब्द थें याःगु खंग्वः छचलाब्यगुलिं मछालाः खाः हाउसे चवंकीगु व छचं हे धमस्वासे चवनाबीगु नं जूगु दु । उकिं बोलिवचन स्यनेगु, थुइकेगु जव्द मखु प्रयोग याये सय्केगु नं मजिमगाःगु खं खः। त्रक्य छचलेबलय् कर्तानाप क्रिया ल्वःगु ज्वीमाःगु खं सकसिनं स्यूगु खं खः, अयसां भाषाय् हेलचक्रयाई यानाः लाःलाःथे छचलेगु याइपिं नं दु । 'वस्पोलं धयादिल', 'वय्कलं धयाबिज्यात' धायेबलय् भाषागत रूपं तःधंगु द्वं जुयाविइ । नेपाली भाषाय् 'वहाले भन्यो', 'उसले भन्नुभयो' धायेबलय् गुलितक मिलयजुइ ? 'बालो गच्छन्ति', धकाः च्वैबलय् छम्ह पालि भाषाया विद्वान्यात गुलि मछिं पहः वइ उलि हे 'बालकः खादति' या सट्टाय् विसर्ग लिक्काः 'बालक खादति' जक धकाः च्वःसां छम्ह संस्कृतया विद्वानं तस्सकं मछिं तायेकी । थःथःगु भाषाया प्रकृति थःथःत शुद्धं छचले यैथें सकसिगु भाषाया प्रकृतियात इमिगु हे पहलं छचलाबीगु जुइमाः। थौकन्हय् बौद्धजगतय् गुगुं नं कार्यक्रमया लागी ब्वनापौ च्वइबलय् अब्लिक तयाः 'श्रासं / बिज्याहुँ' धकाः नितां च्वयेगु चलन हःगु दु । थुकिं सीदु कि श्रासं धायेमाःम्हसित 'श्रासं' हे धायेमाः अले 'बिज्याहुँ' धायेमाःम्हसित 'बिज्याहुँ' धकाः हे धायेमाः।

'श्रासं / बिज्याहुँ' या चर्चाया खं अति सामान्यगु खनेदुसां भाषा व बोलीया विषयय् थुकथंया विश्लेषणात्मक चर्चा जुइगु व्यवहारया लागी होशियारी जुइमाःगुया छगू उदाहरण जुयाविइफु । न्हागु खं नं धायेजकं अःपु, अभ्यास यानाः बानि छचले तसकं थाकु । थौकन्हय् नेवाःसमाजय् नेवाःभाय् ल्हायेगु बानि म्हो जुयावंगुलिं नेवाः बोलि छचलेगुली थुकथं विचाः यानाचवनेगु छगू फ्रंस्टया खं थें तायेके फु । थःगु पन ल्यंकेगु धयागु थःगु अस्तित्वया खं खः। इलं मत्वल बाय् मछिन धाःसा सुधार यायेगु स्वयेमाः तर सार्वजनिक मान्यताया खंयात छम्हनिम्हसिनं कःयःये यानाविइगु उचित मजू । ज्यू-मज्यू, छिं-मछिंया खंय् परिस्थिति अनुसार थवंथवय् सहलह ब्याकेगु बानि सामाजिक खः धयागुली विचाः गाकेमाः। ❀

महामानव गौतम बुद्ध

-अमृतमान शाक्य
इतुम्बाहा, येँ

बैशाख पुन्हिया जोग लाकाः

रथसं बिज्याना मायादेवि रसनं भूले जुल थनसं

लुम्बिनी वनस प्रसव जुयेकाः

कपिल नगरया सिद्धार्थ पिलुवल अनसं

ताय् तिति यायां

तृष्णामुक्ति काःम्ह

गौतम जुल छःपिं थुगु धर्तिया

विश्व शान्ति यायेत पिलूश्राःम्ह

शान्तिया नायक जुयाः

क्रान्ति याना जुल थनसं

विश्वया न्दोने क्रान्तिकारी जुयाः

महामानव जुयाचवंम्ह

गौतम खः छःपिं ।

साधुवाद

श्रीलंका	तथा	म्यानमार
सरकारबाट	नेपालको	थेरवाद
बुद्धशासनमा	योगदान	गरिबापत
"विद्यालंकार	पद्म भूषण"	तथा
"अरगमहासद्धम्म	जोतिक धज"	द्वारा
हामी	द्वयलाई	विभूषित
नेपालका	विभिन्न	संघसंस्था
व्यक्तिद्वारा	पनि	अभिनन्दन
वहाँहरू	सबैप्रति	साधुवाद छ ।

- भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर

- भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविर

दुर्लभ मनुष्य जन्म

- भिक्षु कोलित
संघाराम विहार

भगवान् बुद्ध देशना यानाबिज्याःगु दु "दुल्लभं च मनुस्सतं" धकाः। थुकिया मुख्य अर्थ "मनुष्य जन्म हे दुर्लभ" धैगु खः। लोभ, द्वेष व मोह इत्यादि क्लेशं जायाः पापी ज्या याइपिं हानं मनुष्य जन्म हे काइ धकाः धाये थाकु । मनु जुयाः जन्म ज्वीगु न्हामहसिनं यायेफुगु ज्या नं मखु । धात्थे धायेमाल धाःसा न्हापायागु जन्मय् याना वःगु पुण्यकर्म व सहेतुक कामावचर कुशल कर्म हेतुं जक मनु धायेकाः जन्म ज्वी फैगु खः। गुलिसित थथे नं प्रश्न ज्वी फु, न्यासः (५००) करोडं मयाय्क मनुत थ्व महापृथ्वी जन्म जुयाच्वंगु, फुक्कं पुण्यबलं मखुला धैगु । पुण्यबलं हे खःसा छु कारण कां, खू, लातापाकःत ल्हाः, तुति मदुपिं अनाथ मनुत जन्म कयाच्वंगु धकाः मेगु कथं नं प्रश्न न्हाथने छिं । थुकियात न्हापाया जन्मया तःधंगु पापकर्म नं ज्वी फु । गुलिं गुलिं ला मांबौ निम्हसियागु मचा जन्म ज्वी न्हो जूगु प्रमादि ज्यां यानाः नं ज्वी फु । धर्मानुसारं अप्वःयानाः थुकियात कर्म हे मुख्य जू थें च्वं । गुलिं मनुतयत् जन्मं हे कां, खू ज्वीका च्वने माःसानं गुलिं मनुतयत् जन्म ज्वी धुंकाः नं अथे ज्वीका च्वनेमाःगु दु । वर्तमान उकथं मनुतयत् अभाग्य ज्वीका च्वनेमाःगु मुक्कं कर्म हे यानाः जक मखु कि थःम्हेसियागु प्रमादि ज्यां व होशियार मज्जुगुलिं नं खः धायेमाः। तर अप्वःयानाः कर्म हे मुख्य जू वः। मिखां खंम्ह चक्खुपाल भन्ते अर्हत् जूसानं मिखां मखंका च्वनेमाःगु न्हापायागु जन्मे थःम्हेसिनं हे मिखाया ल्वय् जूम्हेसित मिखा कां ज्वीक वासः याःगु कारणं खः। अथे हे थ्व जन्मय् थःगु मिखायात सिबे अप्वः मन बसेतयाः वासः तयेगु हे उलि विचाःयाना विमज्याःगुलिं नं खः थें च्वं । थज्याःगु कर्म याना ज्वीगु घटनात यक्व बुद्धकालीन बाखनं नं थौकन्हे नं खनेदु । तर कर्म यानाः न्हागु नं मनुतयत् ज्वी धकाः कर्मयात जक पाः यानाः नं च्वने मज्यु, थुगु जन्मय् यक्व उत्साह यानाः पुण्य यात धाःसा गुलिं गुलिं न्हापा यानावयागु पापकर्म नं

लिचिला वनेफु । उकिं धात्थे स्वलधाःसा परिपूर्ण मनुष्य जन्मया लागि न्हापायागु जन्मे यक्व पुण्य याना वयेमाः धैगु बुद्ध वचन खः।

मनुष्य जन्म न्हाबले न्हामहसिनं काये फु धैगु गुलिसिया विचाः खः। उकथं खःसा थ्व महापृथ्वीइ खने दुपिं व खने मदुपिं प्राणिपिं मनुत सिबेनं अप्वः जन्म जुयाच्वंगु छाय् ? महासागरय् जक न्या आदि क्षुद्र जन्तुतय्गु बारे विचाःयाना स्वले धाःसा गुलि संख्या दु धैगु ल्याः ह्यानाः ल्याःखाये फैमखु । अथे हे जंगले च्वपिं बय् च्वपिं आकाशय् ब्वइपिं धुं, खिचा, कीचा, ञ्गः पशु आदि जन्तुत नं अथे हे ल्याखाय् थाकु । खने मदुपिं प्राणिपिं नं ल्याःखाय् मफयेक यक्वं दु । थुकथं मनु स्वयां स्वंगू गुणं मल्याक पशुपंक्षित व क्षुद्रजन्तुत अप्वः जन्म जुयाच्वंगु मनुष्य जन्म दुर्लभगु कारणं हे खःला धै थें च्वं । उकिं भगवान् बुद्ध देशना यानाबिज्यात "थ्व संसारं मेपिं प्राणिपिनिगु प्रमाण कथं विचाः यायेबले मनुष्यापिं यक्व हे म्हव, अप्वःयानाः मेपिं प्राणिपिं हे खने दु धैगु (अप्पका ते सत्ता ये मनुस्सु पच्चाजायन्ति अथ खो एतेव सत्ता बहुतरा ये अञ्जत्र मनुस्सेहि पच्चाजायन्ति) सच्छिगू वर्षय् छकः सागरं च्वय् थाहां वयेफुपिं कासबा धैम्ह जन्तु सिबे नं मनुष्य जन्म थाकु धकाः बुद्ध "मनुष्य जन्मया दुर्लभ" उपमा कथं नं कयनाबिज्यात । हानं बुद्ध वचन कथं विचाःयानाबिज्याःम्ह श्रीलंकायाम्ह वीदागम मैत्री भन्ते नं "यक्व दुखसियाः हे जक मनुष्य जन्म कायेफै" धैगु थःगु काव्यय् व्यक्त यानाबिज्याःगु दु । उकिं मनुष्य जुयाः जन्म कयाः उकिया महत्त्व बांलाक मथ्वीकुसे यक्व पापी ज्या याइपिसं हानं मनुष्य जन्म काये थाकु ।

छुं पुण्य पाप निगू ज्यायात नं परिस्थिति नं मुख्य जूवनी । पशु-पंक्षी आदि तिरच्छान व नरके जन्म जूपिं प्राणिपिनिबारे छकः विचाःयाना स्वयेबले "लज्जा भय मदय्क नये, त्वने छनेगु पञ्चकामय् भुले

ज्वीगु, हिंसा पीडा, ल्वाप्वी हे ई बितय् ज्वीगु खः। छुं पुण्यकर्मय् लगे ज्वीगु बिचाः व परिस्थिति हे तिरच्छान व नरकय् जन्म जूपिन्त मद्दु । उकिं मनुष्य जन्म कायेया लागि मदेकं मगाःगु पुण्य कमाय्यायेत योग्यगु परिस्थिति हे इमित मद्दुगुलिं हानं इपिं मनुष्य जन्म गुबले काये फै धकाः धाये थाकु । दुर्गतिगामी ज्वी धुंकाः छुं न्हापायागु पुण्यं गुलिं मनुष्य जन्म काःसानं अप्वःयानाः असत्पुरुषं जाःगु पापि समाजय् उत्पन्न जुइ । थज्याःगु परिस्थिति दुगु समाजय् मनुष्य धायेकाः जन्म जूसानं दुश्चरित्र ज्यां यानाः यक्व दुःख सिइमाली । सिना वनाः नं उम्ह व्यक्ति वहे न्हापायागु गाले हे कुहां वनाः यक्व दुःख सीमाली । अज्याःपिं मनुतय्यत हे भगवान् बुद्धं ख्युं थासं ख्युं थासय् वनीपिं (तमो तम परायन) धकाः धयाबिज्यात । उकिं मनु जुयाः जन्म कयाः, मनुष्य कथं जीवन हनाः, मनुष्यात्मभाव सुरक्षा यायेगु नं यक्व थाकु ।

प्रमाणं मनु यक्व कम जूसानं गुणात्मकं मेपिं प्राणिपिं सिबे यक्व च्वय् थ्यं । उकिं संसारय् श्रेष्ठम्ह प्राणि मनु खः। मनु श्रेष्ठ जूगु, दुर्लभ जूगु, बुद्धवचन जक मखुकि "देवनिर्माणवादि, परिणामवादि बिचाः अनुसारं नं मनूया महत्त्व इमिसं नं बिचाः याःगु दु । ईश्वर निर्माणवादितय्सं ईश्वर अथा उच्चम्ह श्रेष्ठम्ह निर्माण "मनु" हे खः धकाः धाल । परिणामवादितय्सं प्राणिपिनिगु परिणामय् श्रेष्ठ परिणामया फल "मनु" धकाः धाल । थुकथं बिचाः यायेबल्य् संसारय् मनुयात यक्व थाय् बियातःगु खनेदु ।

श्रेष्ठम्ह प्राणी मनु धकाः धायेबल्य् गुलिंसित प्रश्न जुइफु देवतापिं ब्रम्हापिं मनूस्वर्या श्रेष्ठ मजूला धकाः? तर बुद्धधर्म कथं देवतापिं, ब्रह्मापिं धायेका जन्म काये फुगु मनुष्य जन्मय् दान, शील, भावनादि पुण्यकर्म बांलाक्क याःगुलिं खः। हानं चक्रवर्ति राज्य सम्पत्ति प्राप्त यायेफैगु न देवलोक खः, न ब्रह्मलोकय् हे खः, धात्थें बुद्धत्व प्राप्त यायेफइगु मनुष्य लोकय् जन्म जुयाबिज्याम्ह यक्व यक्व पुण्यवानम्ह आश्चर्यम्ह बोधिसत्त्व थें जाःपिं मनुतय्यसं हे जक खः। गुणवान जुयाः शीलवान जुयाः, पुण्य याइपिं मनुतय्यत देवतापिसं

तक नं वन्दना मान यानाः आरक्षा याःगु बाखं बौद्ध साहित्ये यक्वं दु । सारीपुत्र भन्ते अन्तिम अवस्थाय् थः मांयात सम्यक् दृष्टि मार्गय् न्हाब्वयेत छैय् च्वनाबिज्याःबल्य् महाब्रह्मा वयाः वसपोलयात वन्दनायानाः बाखं न्यवःगु घटना थुक्रियात छगू दसू खः।

देवतापिसं मनुष्यलोकयात सुगति (देवलोक) धकाः धयातल । धात्थेंगु जन्म जुइगु थाय् हे सुगति खः। मनुष्य लोक खःसा । धर्म कर्म यानाः पुण्य कमाय् यायेफैगु विश्वय् छगू हे थाय् खः । उकिं हे खः जुइ देवसभां च्युत जुइपिं देवतापिन्त देवतापिसं थथे धयातल "भो पासा ! देवलोकं च्युत जुयाः सुगति थें जाःगु मनुष्य लोकय् जन्म कयाः त्रिरत्न शरण वनाः श्रद्धा तयाः यक्व पुण्य यायेगु स्व" धकाः। देवतापिसं मनुष्य जुयाः जन्म कायेगु उत्तमगु लाभकथं बिचाः या धकाः सीकेफु ।

तर थौकन्हे मनुतय्यसं मनुष्य जन्मया मू बांलाक्क मथुइकुसे थःत नं करपिन्त नं हानि जुइगु कथं लापरवाहि ज्या यक्वं यानाच्वन । अज्यापिन्त हानं मनुष्य जन्म काये फैला धैगु शंका हे खः। थःत नं समाजयात नं भिनिगु तरिकां ज्या याइपिं मनुत नं थौ कन्हे मद्दुगु मखु, दु । तर यक्व हे कम धायेमाः। भिपिं मनुतय्यत थौकन्हे गुलिं समाजय् थाय् मब्यगुलिं भिपिं नं मभिपिं मनुत जूगु खबर षीसं न्यने दयाच्वन । सत्य असत्य कथं मखुकि सत्य सत्य कथं थूपिं स्यूपिं न्हाम्ह बुद्धिमान मनुतय्यसनं न्हागु हे बाधा वःसानं मनुष्य जन्मया महत्त्व थुइकाः पुण्य लाइगु भिंगु ज्याय् हे न्हाबलें न्हाब्वाइ । थ्व धात्थेंम्ह मनुयागु धात्थेंगु सत्पुरुषगति खः ।

मनुयात मनु धाःगु, मनुष्य जन्म दुर्लभ धाःगु मनुयागु शील, स्वभाव, मन दुगुलिं हे जक मखुकि मनुयागु मनं यायेत्यःगु व मत्यःगु बांलाक्क थुइकाः सिइकाः बिचाः यानाः छसीकथं गुणधर्म विकास यायेफुगु चित्त शक्ति दुगुलिं खः। गुलिं प्राणिपिनिगु न्हापुं ज्या काये फुसां मनुतय्यसं थें पाप पुण्य थुइकेगु शक्ति इमिके मद्दु । पुण्य पाप बांलाक्क थुइकेगु शक्ति दुम्ह

छम्ह हे प्राणी मनुष्य खः। मनुष्या उच्चतम विकास जुइगु थाय् खः बुद्धत्व । अनलिपा मनुष्या छसीकथं उच्च जुइगु थाय् खः अर्हत्व, अनागामित्व, सकृदागामित्व व सोतापन्नत्व । थुपिं फुक्क लोकोत्तर कथं मनुष्या मन उन्नति जुइगु धात्वें सत्यगु थाय् खः। हानं आध्यात्मिक व भौतिक कथं नं यक्व मनुष्यागु मन, विकास यायेफु, वथेन्तुं विकास नं यानाच्वंगु दु । थौकन्हे न्हूगु न्हूगु अन्वेषण यानाः आविष्कार यानाच्वंगु न्हूगु न्हूगु निर्माणया ज्या यानाच्वंगु न झःनं खः, न पशुपक्षितयसं हे खः। थ्व फुक्क ज्या यानाच्वंगु मनुष्यागु न्हापुं व मनं हे खः। अथे हे उत्साह व वीर्यं यानाः खः। मनुष्यागु न्हापु व मन छुके अप्व तक्यनाचवन उके अप्वः ब्याय्वनिगु स्वभाव दु । भिंगुलिइ अप्वः तक्यनाच्वंगु मनं अप्वः भिंगु व सत्ययागु ज्या याइ । मभिंगुलिइ अप्वः तक्यनाच्वंगु मनं अप्वः मभिंगु असत्यगु ज्या याइ । ल्वय् लायेकेगु विचारं मनूनं वासः अन्वेषण याःगु अप्वः भिंगु मनं खः। तर अप्वः शस्त्रअस्त्र आयुध बनेयायेगु मुक्कं भिंगु मनं मखु थें च्वं । अप्वः शत्रुभावय् आशाय् तक्यनाः खः थें च्वं ।

मनुष्यागु भाषा यक्व दु, मनुष्यागु धर्म नं यक्व दु । थुपिं न्हागुं भाषा नं धर्म नं याकनं थुइका कायेगु शक्ति मनुष्याके जक दु । मनुष्यागु भाषा नं यक्व च्वय् लाः। तर पशुपक्षितयं नं भाषा दुसानं शब्दमात्र जक खः, परस्पर थुइकेगु शक्ति यक्व हे कम धायेमाः बरु मनूनं पशुपक्षितयगु भाय् तक नं सयेकाः इमिगु पाखें यक्व ज्या कयाचवन । भूतविज्ञान कथं भूत, यक्षतयपाखें ज्या काइपिं नं मनू हे खः। संसारय् इतिहास, शिष्टाचार बनयजुयाः ल्यनाच्वंगु नं मनुष्य समाजं यानाः हे खः। उकिं मनू छम्ह दुर्लभ प्राणि थेंतुं श्रेष्ठम्ह प्राणि खः।

बुद्धधर्मअनुसारं "सति, सूरभाव, ब्रह्मचरियादि" गुणधर्म उन्नतियायेगु शक्ति मनुष्यागु मनय् बाहेक मेपिं प्राणिपिनिगु मनय् मद्दु धकाः धयातःगु दु ।

होशियारी जुया, अप्रमादि जुयाः, विवेक बुद्धि दयेकाः ज्या यायेगु शक्ति मनुष्याके दु । थ्व मनुष्याके दुगु "सति" गुण खः। न्हाक्व हे विघ्न बाधा वःसां

उत्साहहीन मजूसे मर्यासे ज्या यायेगु शक्ति नं मनुष्याके दु । थ्व मनुष्याके दुगु "सूरभाव" गुण खः। पञ्चकाम आशा मदयेकाः ब्रह्मचारी ज्वीगु शक्ति नं मनुष्याके दु । थ्व मनुष्याके दुगु "ब्रह्मचारी" गुण खः।

थुपिं गुणधर्म बाहेक यक्वं गुण-धर्म विकास यायेगु शक्ति मनुष्याके बाहेक पशुपक्षि व देवब्रह्मापिके हे मद्दु ।

दुर्लभ जन्म काःम्ह मनुष्या धात्वेंगु महत्त्व दइगु गुण धर्म दयेकाः व्यवहारिक जीवन हंसा जक खः। मखुसा पशु व मनू छुं पाइमखु थें च्वं । उकिं गुण-धर्म हे "मनुष्य-धर्म" कथं बुद्धधर्मय् क्यनातःगु दु । दश अकुशल धर्म लिचिलाः दश कुशल धर्मय् बांलाक्क जीवन हनेगु हे विशेष भगवान् बुद्धं मनूतयत क्यनाबिज्यागु "मनुष्य धर्म" खः "मनुष्य जन्म दुर्लभ थेंतुं मनुष्य धर्म थःके दयेकाः जीवन हनायकेगु नं दुर्लभ कारण खः। मनुष्य लोकय् बुद्धया जन्म दुर्लभ थें तुं वसपोलया धर्म मनूतयसं न्यने फैगु नं दुर्लभ खः। उकिं हे धाःगु "हे सज्जनपिं, भव सुख व विभव सुख प्रार्थना यानाच्वपिं व्यक्तिपिसं धर्म श्रवण यायेगुलिइ अलसि चायेगु त्वःता छ्व दुर्लभ जुयाबिज्याःम्ह तथागतयागु दुर्लभ जुयाच्वंगु धर्मदेशना श्रवण यायेगु स्व धकाः।

"मध्यम प्रतिपदां" सत्य जीवन हने फुगु छगू हे जक थाय् खः थ्व मनुष्य लोक । छाया धाःसा देवलोकय्, ब्रह्मलोकय् सुख अप्वः जूगुलिं व नरकलोकय् अप्वः दुःख जूगुलिं धर्म याये नं थाकु, निर्वाण सुख प्राप्त याये नं थाकु । थ्व कारणयात बांलाक्क सिइका थुइकाबिज्याःम्ह बोधिसत्त्वं तुसित देवलोकं च्युत जुयाः थ्व मनुष्य लोकय् "सिद्धार्थ" कुमार धायेकाः नेपाःगाले जन्म कयाः बुद्ध जुयाबिज्यात । फुक्क देवता ब्रह्मापिसं नं थ्व हे दुर्लभगु मनुष्यलोकय् जन्म जुइगुयात प्रशंसा यात । उकिं थौकन्हेयापिं मनूतयसं नं थःत नं समाजयात नं भिनिगु कथं पुण्य लाइगु ज्याय् न्हाब्वायेया लागि थ्व हे मनुष्य जन्मया महत्त्वयात याकनं थुइकेमाल ।

MAHA PARINIBBANA SUTTA

How the Relics were distributed

- Ven. Weragoda Sarada Mahathero

At that time venerable **Mahakassapa** was journeying along the highway from **Pava** to **Kusinara** accompanied with a large company of **bhikkhus** amounting to about five hundred. The venerable **Mahakassapa** stepped out from the road and sat at the foot of a certain tree. Then a certain **ajivaka** who had picked up a **mandar** flower in **Kusinara**, was travelling along the high-road leading to **Pava**. Venerable **Mahakassapa** saw the **ajivaka** coming in the distance, and spoke to him thus. "Friend, do you know our teacher?" "Yes, friend I know. Today is the seventh day from the **parinibbana** of **samana Gotama**. This **Mandara** flower was picked up by me from there." Then of the **bhikkhus** there were not some yet freed from the passions, some threw up their arms and wept. Some flung themselves on the ground, felled about to and fro bewailing, 'the Buddha has passed into **parinibbana** too soon, the **Sugata** has passed into **parinibbana** too soon, the eye of the world has disappeared too soon. And those **bhikkhus** who were freed from passion, being mindful and composed, they endured reflecting, 'component things are impermanent. How could it be otherwise?'

Then at that time, a certain **Subhadda**, who had entered the Order in his old age was in the group. Then **Subhadda**, the old entrant to the **sangha**, spoke thus to the **bhikkhu**. 'Enough friends do not weep, do not lament. We have been well-freed from

the great **samana**. We were oppressed by his saying, 'this is proper for you, this is not proper for you.' Now we can do what we like, and do not do what we like not.' Then Venerable **Mahakassapa** spoke to the **bhikkhus**. "Enough friends, do not weep, do not lament. Has it not been declared by the Buddha, friends, in advance, itself, that it is the nature of all things that we hold pleasant and dear, that we move out, leave and sever ourselves from what we hold dear. Where could you get a situation where what is brought into being, put together land subject to dissolution would not break; up ? Such a situation does not occur. And there could not be such a situation as to wish that the body of the **Tathagata** may not come to dissolution."

Then at that time, four **Malla** chieftains, having bathed their heads, and wearing new clothes, thinking, 'we will set fire to the Buddha's pyre,' strived to set fire to it, but were unable to do so. Then the **Mallas** of **Kusinara** said thus to venerable **Anuruddha**. "Venerable sir, **Anuruddha**, what is the reason, what is the cause that these four **Malla** chieftains, who, having bathed their heads, and wearing new garments, attempting to set fire to the Buddha's pyre, have not been successful in doing so?" "**Vasitthas**, the desire of the deities is different." "Venerable sir, what is the desire of the deities?" "**Vasitthas**, the desire of the deities is that venerable **Mahakassapa** being on his way from **Pava** to **Kusinara** with a large company of **bhikkhus**

numbering five hundred, and so long as the venerable **MahaKassapa** does not salute the feet of the Buddha with bended head, the pyre of the Buddha shall not set alight." "Venerable sir, let it be so as the deities wish."

Arrival of Maha kassapa

Then venerable **Mahakassapa** arrived at where the pyre of the Buddha was, near the **Makutabandhana** cetiya of the **Mallas** of **Kusinara**. Having arrived, he wore his robe covering one shoulder, and with folded hands walked three times round the pyre with his right hand towards it in veneration, and opening the feet to sight saluted the feet of the Buddha with bended head. And the five hundred bhikkhus too, with their robes covering one shoulder, and with folded hands walked round the pyre, keeping their right turned towards it in veneration, and worshipped the feet of the Buddha with bended heads. And as the venerable **Mahakassapa** and the five hundred bhikkhus completed their homage, the pyre of the Buddha burst into flames by itself.

As the body of the Buddha was burnt, neither ash particles remained of whatever had been of the skin, the integument, flesh, sinews and the fluid of the joints, neither soot nor ash was seen. Only bodily relics remained. Just as there remains no soot or ash when ghee or oil is burnt, in the same whatever there was of skin, integument, flesh, sinews, and the fluid of the joints, neither soot nor ash was seen. Only bodily relics remained. And of the five hundred pairs of cloth, the cloth that was at the bottom of all, and the cloth that was at the top of all were not burnt. When the body of the Buddha had been burnt, torrents of water fell from the sky,

extinguished the pyre of the Buddha. And water from the sala trees too poured forth, and extinguished the pyre of the Buddha. The **Mallas** of **Kusinara** also extinguished the pyre of the Buddha with water scented with many perfumes.

The the **Mallas** of **Kusinara** laid the bodily relics of the Buddha inside a lattice work constructed with spears within the Council Hall land surrounding it with a rampart of bows, honoured, respected, venerated and revered them with dance, song, music, garlands and perfumes for seven days.

Requests for Relics

The **Magadhan** king **Ajastattu**, son of **Vedehi** heard that the Buddha had passed into **parinibbana** at **Kusinara**. Then the **Magadhan** king **Ajatasattu**, son of **Vedehi** sent a messenger to the **Mallas** of **Kusinara** saying, "the Buddha was a **khattiya**. I too am a **khattiya**. I too am worthy to receive a portion of the bodily relics of the Buddha. I too shall build a **stupa** for the relics of the **Uddha** and hold a fitting festival in their honour."

The **Licchavis** of **Vesali** too heard the news that the Buddha had passed into **parinibbana** at **Kusinara**. Then the **Licchavis** of **Vesali** sent a messenger to the **Mallas** of **Kusinara**. "The Buddha was a **khattiya**. We too are **khattiyas**. We too are worthy to receive a portion of the bodily relics of the Buddha. We too shall build a **thupa** for the bodily relics of the Buddha, and holding a fitting festival in their honour."

The **Sakyas** of **Kapilavatthu** heard the news that the Buddha had passed into **parinibbana** at **Kusinara**. Then the **Sakyas**

of **Kapilavatthu** sent a messenger to the **Mallas** of **Kusinara** saying, "the Buddha is our noblest kinsman. We too are worthy of receiving a portion of the bodily relics of the Buddha; We too shall erect a **stupa** for the bodily relics and hold a festival in their honour."

The **Bulis** of **Allakappa** heard the news that the Buddha had passed into **parinibbana** in **Kusinara** saying, "the Buddha was a **khattiya**. We are also **khattiyas**. We too are worthy of receiving a portion of the bodily relics of the Buddha. We also shall erect a **stupa** to the relics of the Buddha and hold a festival in their honour."

The **Koliyas** of **Ramagama** heard the news that the Buddha had passed into **parinibbana** in **Kusinara**. Then the **Koliyas** of **Ramagama** sent a messenger to the **Mallas** of **Kusinara** saying "the Buddha was a **khattiya**. We too are worthy of receiving a portion of the bodily relics of the Buddha. We also shall erect a **stupa** to the relics of the Buddha, and hold a festival in their honour."

The brahmana of **Vethadipa** heard the news that the Buddha had passed into **parinibbana** in **Kusinara**. Then the brahmana of **Vethadipa** sent a messenger to the **Mallas** of **Kusinara** saying, "the Buddha is a **khattiya**. I am a **brahmana**. I am also worthy to receive a portion of the bodily relics of the Buddha. I shall also erect a **stupa** to the relics of the Buddha and hold a festival in their honour."

The **Mallas** of **Pava** heard the news that the Buddha passed into **parinibbana** in **Kusinara**. Then the **Mallas** of **Pava** sent a messenger to the **Mallas** of **Kusinara** saying, "the Buddha is a **Khattiya**. We too are

khattiyas. We are also worthy of receiving a portion of the bodily relics of the Buddha. We too shall erect a **stupa** to the relics of the Buddha, and hold a festival in their honour."

When this was said, the **Mallas** of **Kusinara** said thus to the assembled gathering. "The Buddha has passed into **parinibbana** within our village region. We shall not give away portions of the relics of the Buddha."

Intervention of Brahmana Drona

When this was said, the **Brahmana Drona** said thus to the assembled crowd:

"Good ones, listen to this one word of mine. Our Buddha advocated forbearance. It would be unseemly if there arises strife over the bodily remains of such a noble person.

"Good ones, let us all with one accord, and in peace, and joyous heart divide the remains into eight portions. There shall be stupas spread in all directions. Many are those who are delighted with the All-seing One."

"In that case **Brahmana**, many you yourself divide well, the bodily relics of the Buddha into eight equal portions," **Drona**, the **Brahmana** replying to the assembled gathering said, "good ones, let it be so," and divided well, the bodily relics of the Buddha into eight equal portions.

Then he said thus to the assembled gathering. "Good ones, may you give me this measure. I shall also erect a **stupa** over the measure and hold a festival in its honour." They handed over the measure to the **Brahmana Drona**. The **Moriyas** of **Pipphalivana** heard the news that the Buddha had passed into **parinibbana** in **Kusinara**. Then the **Moriyas** of **Pipphalivana** sent a

messenger to the **Mallas of Kusinara**. "The Buddha was a **khattiya**. We too are **khattiya**.' We too are worthy to receive a portion of the bodily relics of the Buddha. We shall also erect a stupa over the relics of the Buddha and hold a festival in their honour." There are no more portions of the bodily relics of the Buddha. All the bodily relics have been divided. You may take the cinders." Then they removed the embers from there.

Erection of Stupas

Then **Ajatasattu**, the king of **Magadha**, son of **Vedehi** erected a stupa in **Rajagaha**, over the bodily relics of the Buddha, and held a festival in their honour, The **Licchavis** of **Vesali** erected a stupa in **Vesali** over the bodily relics of the Buddha, and held a festival in their honour. The **Sakyas** of **Kapilavatthu** erected a stupa over the bodily relics of the Buddha in **Kapilavatthu** and held a festival in their honour. The **Bulis** of **Allakappa** erected a stupa in **Allakappa** over the bodily relics of the Buddha, and held a festival in their honour. the **Koliyas** of **Ramagama** erected a stupa in **Ramagama** over the bodily relics of the Buddha and held a festival in their honour. The **brahmana** of **Vethadipa** erected a stupa in **Vethadipa** over the bodily relics of the Buddha, and held a festival in their honour. The **Mallas** of **Pava** erected a stupa in **Pava** over the bodily relics of Buddha, and held a festival in their honour. The **Mallas** of **Kusinara** built a stupa in **Kusinara** over the bodily relics of the Buddha, and held a festival in their honour. **Drona**, the **brahmana** too, built a stupa over the measure, and held a festival its honour. The **Moriyas** of **Pipphalivana** built a stupa in

Pipphalivana over the cinders, and held a festival in their honour. Thus there were eight stupas over the bodily relics, the ninth, the stupa built over the measure, and the tenth, the stupa built over the cinders. Thus were they erected in the past.

The bodily relics of the All-seeing One are eight dronas in all.

Seven dronas are venerated in **Jambudipa**. One drona of the noblest of men, is honoured by the naga king of **Ramagama**.

One tooth-relic is worshipped in the **Tavatimsa** heaven. One is honoured in the city of **Gandhara**. Another in the territory of the king of **Kalinga**. And another is worshipped by the naga kings.

By their slory, this earth is bedecked with noblest offerings. Thus the bodily relics of the All-seeing One are greatly venerated by those who are honoured.

They are thus honoured by the chief of the gods, **nagas** and men, similarly by noblest of human beings. May you worship him with folded hands. the Buddha is indeed a rare being rarely met for hundreds of kappas.

Forty tooth-relics, hair relics, and hair-relics of the body, were separately removed by the gods to the series of world systems.

हार्दिक भावपूर्ण श्रद्धाञ्जली

विश्वविराट हिमाल आरोही हिमसम्राट् बाबुछिरी शेर्पाको असामयिक निधन भएकोमा सम्पूर्ण शोकाकुल परिवार प्रति हार्दिक समवेदना व्यक्त गर्दछौ ।

- आनन्दभूमि परिवार
स्वयम्भू

Religious and Cultural Relations between the people Sri Lanka and Nepal

By Courtesy : Embassy of Sri Lanka

Sri Lanka is the fortunate land hallowed by three visits of the Buddha during his life time. He came to Sri Lanka to Mahiyangana, Nagadipa and Kelaniya, nine months, five years and eight years respectively, after attaining sammāsambodhi or Enlightenment. In his last visit the Buddha sanctified several other sites in Sri Lanka by engaging himself in short spells of meditation in those places, because he foresaw that important Buddhist religious edifices would be erected on those sites in the course of history after his demise.

Arahat Mahinda Thera, the son of the great Indian Emperor Asoka, formally introduced Buddhism and its multifaceted culture to Sri Lanka in the year 307 B.C. The king of Sri Lanka at that time, Devanampiyatissa who reigned in Anuradhapura, met the team of missionary monks headed by Arahat Mahinda Thera, at Mihintale, and embraced Buddhism after listening to a sermon delivered by Arahat Mahinda Thero. The entire country embraced Buddhism before long following the good example of its beloved ruler.

Arahat Mahinda Thero ordained into the order of monks many intelligent young men of the country, thereby establishing the Sri Lankan Bhikkhu Sanga. The present Bhikkhu Sangha in Sri Lanka thus belongs to the unbroken chain of Buddhist monks starting from the Buddha himself.

As there were many women of the Royal household who were keen to become bhikkhunis, Arahat Mahinda Thera sent word to his royal sire to send Arahat Sanghamitta

Theri, his own sister and daughter of Emperor Ashoka, to Sri Lanka to establish the Order of Buddhist Nuns. Leading a team of Missionary Nuns, Sanghamitta Theri arrived in Sri Lanka in the year 307 B. C. itself, several months after the arrival of Arahat Mahinda Thera, and established the order of Buddhist Nuns. Thus the dispensation of the Buddha (Buddhasasana) became firmly established in Sri Lanka complete with the four-fold Buddhist community, monks (bhikkhu), nuns (bhikkhuni) male lay adherents (upasaka) and female lay adherents (upasika).

Arahat Sanghamitta Theri brought with her from India an invaluable religious and cultural gift to Sri Lanka, namely the southern branch of the Sacred Bodhi tree in India at the foot of which the Buddha sat in meditation to attain Enlightenment (sambodhi). The bodhi branch was ceremonially planted in the Mahameghavana park in Anuradhapura. This sacred bodhi tree has been the most sacred object of worship and veneration of Sri Lankan Buddhists for over twenty three centuries.

Since the introduction of Buddhism to Sri Lanka, Sri Lankan kings of the past considered it their foremost duty to nurture, foster and safe-guard the Buddhasasana.

The Bhikkhu Sangha established by Arahat Mahinda Thero learnt the Tripitaka with the commentaries by heart and preserved it intact for several centuries through the Bhanaka system until it was written down on ola leaves at Aluvihara in Matale around 103 B.C. Copies of the Tripitaka thus written down in Sri Lanka were introduced to other

countries professing the Theravada tradition such as Myanmar(Burma), Thailand (Siam) Cambodia and Laos. Nepal too, was a fortunate recipient of the Tripitaka copies in later times.

An extremely important bodily relic (saririka dhatu) of the Buddha, the 'Tooth Relic' (danta dhatu), reposes in the magnificent 'Temple of the Tooth Relic' (Dalada Maligawa) in the heart of Kandy, one time Hill Capital of Sri Lanka. This tooth relic is said to have been removed from the funeral pyre of the Buddha by an Arahat named khema. It was taken by him to Kalinga from where it was brought to Sri Lanka in the 4th century A. C. by a princess named Hamamala and her royal spouse Dantakumara.

The Tooth Relic has been considered the most important national treasure of Sri Lanka. Occasional expositions of this Sacred Relic have been held during the past centuries, attracting thousands of devotees who spent hours in long queues patiently to have a glimpse of the Tooth relic and to pay homage to it. The annual pageant held in honour of the tooth Relic(asala perahara) is an extremely inspiring cultural event with burning torches, caparisoned elephants, flags and banners, kandyan dancers and drummers in their glittering embellishments, whip crackers and officials of the Dalada Maligawa and the Devalas in their traditional ceremonial costumes. The main attraction of the pageant is the caparisoned majestic tusker elephant of the Maligawa on its back on the howdah, the Tooth Relic of the Buddha.

There are over 10,000 Buddhist temples and monasteries, ancient and modern, in Sri Lanka and over 30,000 Buddhist monks living in them.

From ancient times the temples and monasteries have been functioning as Educational Institutes where Buddhism, Buddhist literature and man allied subjects were taught. Sri Lanka has been disseminating the Buddha Dhamma to many parts of the world in the distant as well as in the near past and it continues to do so in the present too.

The government of Sri Lanka has undertaken to compile a comprehensive Encyclopaedia of Buddhism, the first of its kind, covering the whole range of Buddhism throughout the world, in the English medium. The Buddhist publication society in kandy publishes many Buddhist texts as well as secondary literature on Buddhism, which are being regularly mailed to thousands of readers in over seventy countries in the world. In addition, many books on Buddhism written by individual erudite scholars are released in print constantly. Sri Lanka considers the disseminating of the Buddha Dhamma as the noblest gift it can give to the world.

Sri Lankan Buddhists have a very high regard for Nepal since the sacred birth place of Gautama Buddha lies in the territory of the Royal Nepalese Kingdom.

Buddhist devotees of the past who had visited this place have left a rich heritage of monuments, including the Mayadevi temple with its famous Mayadevi sculpture depicting the Birth of prince siddhartha. A pillar erected by Emperor Asoka in the 3rd century B.C. authenticates the spot where the birth of prince siddhartha took place. The ancient inscription on the pillar reads: "The Buddha the sage of the Sakyas was born here." Emperor Asoka had declared the village of Lumbini exempt from taxes and presented gold coins to its people.

Chinese pilgrims Fa-Hien and Hiuen Tsang who visited Lumbini in the 5th and 7th centuries A. C. have written detailed descriptions of these monuments found in Lumbini.

Many Sri Lankan pilgrims annually visit Lumbini and pay their deep respect at the site, for, the Buddha himself had declared in the Mahaparinibbana Sutta that the site of the Buddha's birth is one of the four most important sites of Buddhist pilgrimage and worship.

In modern times there have been very close collaboration between the Nepalese and Sri Lankan Buddhist monks. Late Venerable Narada Thero of Vajirarama in Sri Lanka, a great Buddhist missionary monk who visited Nepal in 1934, inspired a team of young Nepalese to come and train themselves in the Theravada tradition in Sri Lanka. The leader of them was Amritananda. They were ordained as novices at Vajirarama and received their primary education and training at Vajirarama as members of the order of monks in the Theravada tradition. Rev. Amritananda subsequently joined the famous vidyalankara pirivena and graduated from there as a full fledged Buddhist scholar monk versed not only in the Buddha Dhamma but also as a versatile linguist proficient in several languages- sinhala, pali, Sanskrit, Hindi, English, Nepali and Newari. He stayed in Sri Lanka for many years in the Asokarama making a vast contribution to Buddhist literature. Even at present there are over 25 Nepalese ordained as novices and receiving education and training at Paramadhamma Cetiya Pirivena in Ratmalana, Dhammapalaramaya in Mt-Lavinia and Asokaramaya.

Back in Nepal Venerable Amritananda Thero, with the assistance of other monks educated and trained in Sri Lanka, contributed greatly to the progress and development of the Theravada Buddha Sasana in Nepal.

The Royal Nepalese government has now declared Lumbini as a site of great Buddhist importance and has launched a scheme to develop the Lumbini area in co-operation with Buddhists from all over the world. Sri Lankan Buddhists appreciate very much the donation of two and a half acres of land in the sacred Lumbini area, by the Royal Nepalese Government, to construct a comprehensive Buddhist Monastery Complex utilising the best of traditional art and architectural designs of ancient Sri Lanka. The work is now in progress and once this monastery complex is complete and starts to function, it will be an adamant bond between the peoples of Sri Lanka and Nepal.

बुद्धको शरण गइहालौं

धर्मरत्न उपासक
अनु. दिव्यरत्न

बुद्धको यो शासनमा श्रद्धा भक्ति राखी हालौं,
बुद्ध, धर्म र संघको शरणमा गइहालौं ॥

मायाको यो भूमरीमा घुमीफिरी गर्दै रहौं ।
ज्ञानको ढुंगामा बसी भवपार तिर गइहालौं ॥

दुःखमय संसारमा दुःखी भई बसी रहौं ।
सत्य ज्ञान प्राप्त गरी दुःखबाट मुक्त होऔं ॥

दुराचार कर्म गरी पापमा नै फसी हाल्यौं ।
पञ्चशील शिक्षा लिई सदाचारी बनी हालौं ॥

बौद्ध गतिविधि

मगरहरूको आफ्नै पुरोहित....

बुद्धपूजा

२०५७ चैत्र २६, काठमाडौं -

स्वयम्भूस्थित आनन्दकुटी विहारमा निरन्तररूपमा सञ्चालन हुँदै आइरहेको बुद्धपूजा तथा धर्मदेशना कार्यक्रम यस चैत्रपूर्णिमाका दिनमा पनि सम्पन्न भयो । उक्त कार्यक्रममा आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरद्वारा शील प्रदान गरी बुद्धपूजा गर्नुका साथै धर्मदेशना पनि गर्नुभएको थियो ।

सो अवसरमा तीर्थनारायण मानन्धर परिवारले भिक्षु तथा अनगारिकाहरूलाई सांघिक भोजनदान दिनुका साथै उपस्थित उपासक उपासिकाहरूलाई पनि भोजन प्रदान गर्नुभएको थियो ।

स्वास्थ्य शिविर सम्पन्न

२०५८ वैशाख १७, काठमाडौं-

विभिन्न रोगहरूको एक्युपञ्चर प्रविधिबाट उपचार गर्ने उद्देश्यले २५४५ औं बुद्धजयन्तीको उपलक्ष्यमा आनन्द कुटी विहार स्वयम्भूमा निःशुल्क उपचार शुरू भएको छ ।

आनन्द कुटी विहार गुठी स्वयम्भू त्रिरत्न मैत्रीसंघ खिचापोखरीको संयुक्त आयोजना र हेल्थ केयरसेन्टर दरबारमार्गको विशेष सहयोगमा सञ्चालित एकहप्ते उक्त उपचार कार्यक्रमको कामना १५ नं वडा अध्यक्ष ईश्वरमान सिंहले उद्घाटन गर्नुभयो ।

मुटु, दम, खोकी, अमलपित्त, टाउको दुखेको, आँखा, कान, घाँटी, रुघा, पिनास, पेट दुख्ने, पक्षघात आदिको उपचार गरिन्छ । २५४५ औं बुद्धजयन्ती समारोह समितिका उपाध्यक्ष तथा आनन्दकुटी विहार गुठीका अध्यक्ष भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरको सभापतित्वमा भएको उद्घाटन समारोहमा मैत्री संघका सल्लाहकार सूर्यरत्न शाक्य, अध्यक्ष संजीव शाक्य र हेल्थ केयरका रामचन्द्र राई र श्याम महर्जनले साइड असर नपर्ने यस एक्युपञ्चरको उपादेयता र विभिन्न प्रकारका रोगीहरूका उपचार गर्दै आएको कुरा बताउनु भयो । यस निःशुल्क स्वास्थ्य शिविरका संयोजक रूपमा भिक्षु धर्ममूर्ति रहनु भएको थियो ।

२०५८ वैशाख १९, रामेछाप-

रामेछाप जिल्लामा मगर समुदायका मानिसहरूको ठूलो परिमाणमा बसोबास रहेको छ । मगरहरूले पुस्तौंदेखि लगाउँदै आएका ब्राह्मण पुरोहितलाई छाडेका छन् । यसले गर्दा पुरोहितहरू पेसाबाट विमुख हुनुपर्ने अवस्था आएको छ ।

हिन्दू धर्मशास्त्रअनुसार नै मगरहरूले आफ्नो धर्मकर्म, विवाह, मृत्यु आदि सम्पूर्ण कार्यमा ब्राह्मणहरूलाई नै पुरोहित बनाई दान-दक्षिणा गरेर आफ्ना धार्मिक संस्कारहरू सम्पन्न गर्ने गर्दथे । तर यस वर्षदेखि उनीहरूले ब्राह्मणलाई त्यागेर आफ्नै पुरोहित लगाउन थालेका छन् । उनीहरूले आफ्नै जवाईं अथवा पढ्न जान्ने मगरलाई नै पुरोहित राख्न लागेका छन् । नेपाल मगर उत्थान संघको निर्णयअनुसार यो कार्य शुरू गरिएको हो । नेपाल मगर एकता संघका एमबहादुर मगर भन्नुहुन्छ-'हाम्रो संघले केन्द्रदेखि जिल्लासम्म निर्णय गरेर यो कार्य शुरू गरिएको हो । पहिला पो लेखपढ गर्न जान्ने मगरहरू थिएनन् र लेखपढ गर्न जान्ने ब्राह्मणलाई बोलाउनुपर्दथ्यो, अहिले मगर नै पढ्न जान्ने भएका छन् । वैचारिक नेतृत्व समयको माग हो । जुन मगरसमूदायले देखाइदिएको छ ।

मगर संघले यो निर्णय गरेपछि मगर पुरोहितले थुप्रै कार्यहरू सम्पन्न गरिसकेको कुरा अनेरास्ववियु रामेछापका अध्यक्ष मोहन थापामगर बताउनुहुन्छ । थापाका अनुसार मगर पुरोहितले विवाह, पूजा, किरिया कर्म गर्न लागेका छन् । 'मगरहरूले पनि ब्राह्मणले गर्ने संस्कार गर्न सक्ने कुरा प्रमाणित गरेर देखाइदिएका छन् ।' अध्यक्ष थापाले व्यक्त गर्नुभयो ।

मगरहरूले आफ्नै पुरोहित राखेपछि पुरोहित काम गर्ने ब्राह्मणहरू खाई-पाई आएको पेसाबाट विमुख हुने अवस्था सिर्जना भएको छ । पुस्तौंदेखि मगरहरूको घरमा पुरेताई गर्दै आएका ब्राह्मणहरू एक्कासि खेदिएका छन् । सो कार्यबाट उनीहरू दुःखी भएका मात्र छैनन्, उनीहरूको जीविकामा नै असर परेको छ ।

टोकरपुर गाविस वडा नं.२ का मीनप्रसाद पाठकका करिब ४ सय घर मगरहरू जजमान छन् । उनको पैसा नै जजमानी हो । वर्षभरिमा उनको प्रायः सबै दिन जजमानी काम हुन्छ । कसैको घरमा पूजा, कसैकोमा विवाह, कसैकोमा किरिया उनलाई कहिल्यै फुर्सद हुँदैन ।

यो कामबाट उनले राम्रै कमाइ पनि गरिरहेका छन् । उनी जजमानी पैसाबाट नगद र जिन्सी गरी वार्षिक ६० हजार रुपियाँभन्दा बढी कमादानी गर्छन् । उनी भन्छन्- 'नगद त त्यति दिँदैनन्, एउटा पूजा लगाउँदा २०-३० रुपियाँ हुन्छ, तर जिन्सी भने राम्रै हुन्छ । विवाह र पूजाभन्दा किरियामा बढी कमादानी हुन्छ । त्योभन्दा पनि मगर गाउँबाट हुने कमादानी भनेको आलु हो ।'

'प्रत्येक वर्ष आलु खनेपछि बाहुनको भाग भनेर प्रत्येक घरले चारपाँच पाथी आलु छुट्याएर राखिदिन्छन् । त्यो आलु गाउँमा एक ठाउँमा जम्मा गरेर राख्यो, पछि बेच्यो । त्यही हो हाम्रो कमाइ । काम दुःखी भए पनि कमाइ पनि ठीकै छ', पाठकले आफ्नो भनाई व्यक्त गर्नुभयो ।

मगरहरूका पुरोहित मगर नै बनेपछि मीनप्रसाद पनि चिन्तित भएका छन् । 'यतिका वर्ष घर-व्यवहार बिताएर जजमान गरियो । बुढेसकालमा आएर काम खोसिएकोमा दुखेसो पोख्नु भयो ।

मगरहरूको यो निर्णाले केही पुरोहितहरूलाई झट्टेरोमा पारेको छ । भोलि यसको सामाजिक परिणाम कस्तो आउने हो त्यो त हेर्न बाँकी नै छ । तर बे होस् मगरहरूले आफ्नो पुरोहित आफ्नै जातिका रूपले एउटा साहसिक निर्णय गरेका छन् ।

पुस्तक विमोचन

२०५८ वैशाख १५, काठमाडौँ -

काठमाडौँको मुटुमा रहेको पद्म सुगन्ध विहारका निवासी भिक्षु सुमेध स्थविरद्वारा अनुदित "त्रिपिटक सारसंक्षेप" पुस्तकको विमोचन कार्य सम्पन्न भयो । सो सभा अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका अध्यक्ष भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरको सभापतित्वमा सम्पन्न भएको थियो भने सभापतिको कामनाबाट शील प्रदान गर्नुका साथै पुस्तक विमोचन कार्य सम्पन्न गर्नुभएको थियो ।

सो अवसरमा अनुवादक भिक्षु सुमेध स्थविरले आफ्नो भनाई व्यक्त गर्नुका साथै प्रा. सुवर्ण शाक्यद्वारा अनुवादित पुस्तक सम्बन्धी टिप्पणी गर्नुभएको थियो भने आशानन्द स्वधर्म विहार प्रकाशक रहनु भएको थियो । सो सभाको सञ्चालन भिक्षु शुशीलले गर्नु भएको थियो ।

भगवान् गौतम बुद्धको २५४५ औं बुद्धजयन्तीको पावन अवसरमा विश्वभर फैलिइरहेको हिंसाको अन्य र शान्तिको स्थापनाका साथै सम्पूर्ण प्राणी जगत्को कल्याणको निमित्त हार्दिक मंगलमय शुभ-कामना व्यक्त गर्दछौं ।

ए. आर. सिलाई इन्स्टिच्यूट
छायाबहाल, श्री दरबार टोल, पाटन ढोका
फोन : ५२८४८२

जातक कथा (वर्णानुक्रम अनुसार)*

क्र.सं.	जातक कथा	जा. अं.	भाग तथा पृष्ठसंख्या
३२६.	भूरिदत्त	५४३	ष. १९१
३२७.	भूरिपन्थ	४५२	च. २७४
३२८.	भेरिवाद	५९	४१२
३२९.	भोजाजानीय	२३	२७९
३३०.	मकस	४४	३६७
३३१.	मक्कट	१७३	दु. २२०
३३२.	मखादेव	९	२२५
३३३.	मंगल	८७	५२६
३३४.	मच्छ	३४	३२०
३३५.	मच्छ	७५	४७२
३३६.	मच्छ	२१६	दु. ३५२
३३७.	मटल्लुदानं	२८८	तृ. १४३
३३८.	मट्टकुण्डली	४४९	च. २६०
३३९.	मणिकण्ठ	२५३	तृ. ११
३४०.	मणिकुण्डल	३५१	तृ. ३१६
३४१.	मणिचोर	१९४	दु. २८५
३४२.	मणिसूकर	२८५	तृ. १३५
३४३.	मतकभक्त	१८	२६३
३४४.	मतरादन	३१७	तृ. २२४
३४५.	मनोज	३९७	तृ. ४६९
३४६.	मन्धाता	२५८	तृ. ३७
३४७.	मय्हक	३९०	तृ. ४४८
३४८.	मरुत	१७	२६१
३४९.	मंस	३१५	तृ. २१७
३५०.	महाअस्सारोह	३०२	तृ. १७९
३५१.	महाउक्कुस	४८६	चं. ४९३
३५२.	महाउम्मगग	५४६	ष. ३६९
३५३.	महाकण्ह	४६९	च. ३७९
३५४.	महाकपि	५१६	प. १५५
३५५.	महाकपि	४०७	च. ३१
३५६.	महाजनक	५३९	ष. ३४
३५७.	महाघम्मपाल	४४७	च. २५०
३५८.	महानारदकश्यप	५४४	ष. २५७

३५९.	महापणाद	२६४	तृ. ५६
३६०.	महपदुम	४७२	च. ३८६
३६१.	महापलोभन	५०७	प. ५८
३६२.	महापिङ्गल	२४०	दु. ४२८
३६३.	महाबोधी	५२८	प. ३१२
३६४.	महामङ्गल	४५३	च. २७५
३६५.	महामोर	४९१	च. ५३९
३६६.	महावाणिज	४९३	च. ५५७
३६७.	महावेस्सन्तर	५४७	ष. ५१८
३६८.	महासार	९२	५३९
३६९.	महासुक	४२९	च. १५०
३७०.	महासुतसोम	५३७	पं. ५३५
३७१.	महासुपिन	७७	४७८
३७२.	महासौलव	५१	३८७
३७३.	महासुदस्सन	९५	५५३
३७४.	महिस	२७८	तृ. १०५
३७५.	महिलामुख	२६	२८९
३७६.	महाहंस	५३४	प. ४३७
३७७.	मातङ्ग	४९७	च. ५८३
३७८.	मातुपोसक	४५५	च. २९१
३७९.	मिगपोतक	३७२	तृ. ३७४
३८०.	मिगालोप	३८१	तृ. ४११
३८१.	मित्तविन्द	८२	५१४
३८२.	मित्तविन्द	१०४	दु. ६
३८३.	मित्तचिन्ती	११४	दु. २४
३८४.	मित्तविन्दक	३६९	तृ. ३६७
३८५.	मित्तामित्त	१९७	दु. २९५
३८६.	मित्तामित्त	४७३	च. ३९६
३८७.	मुनिक	३०	३०३
३८८.	मुदुपाणी	२६२	तृ. ४९
३८९.	मुदुलक्खण	६६	४३८
३९०.	मूगपक्ख	५३८	ष. १
३९१.	मूलपरियाय	२४५	दु. ४४९
३९२.	मूसिक	३७३	तृ. ३७६
३९३.	मण्डक	४७१	च. ३८५

* भिक्षु सुदर्शन महास्थविरद्वारा संग्रहित. डायरीको पानाबाट